

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**SÛÜ'L-HIFZ VE BUHÂRÎ İLE MÜSLİM'İN
BU VASIFTA OLAN RAVİLERİ**

**Hazırlayan
Mehmet EGRİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Thamer HATAMLEH**

Bingöl-2018

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**SÛÛ'L-HIFZ VE BUHÂRÎ İLE MÜSLİM'İN
BU VASIFTA OLAN RAVİLERİ**

**Hazırlayan
Mehmet EGRİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Thamer HATAMLEH**

Bingöl-2018

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	V
TEZ KABUL VE ONAY	VI
ÖNSÖZ	VII
TÜRKÇE ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER	IX
ABSTRACT	X
KISALTMALAR	XI
TABLO LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
2. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HADİS İLMİNDE ZABTIN BİR BÖLÜMÜ OLARAK SÛÜ'L-HIFZ	3
1.1. Kavramsal Çerçeve ve Buna Yönelik Analizler	3
1.1.1. Zabt Kavramının Sözlük ve İstılâhî Anlamı	3
1.1.1.1. Zabtın Kısımları	5
1.1.1.2. Râvilerin Zabt Ehli Olduğunu Anlama Yöntemi	6
1.1.2. Sûü'l-hıfz ve İlgili Kavramlar	7
1.1.2.1. Kesretü'l-Galat	9
1.1.2.2. Fartu'l-Gaflet	10
1.1.2.3. Vehm.....	10
1.1.2.4. Muhalefetu's-Sika.....	11
1.1.2.5. et-Tesâhul fî Simâ'i'l-Hadis ve İsmâ'ihî	11
1.1.3. İhtilat ile sûü'l-hıfz Arasındaki Fark	12
1.2. Hadiste sûü'l-hıfza Neden Olan Etkenler	13
1.2.1. Hadis İlmi Dışında Başka İşlerle Meşgul Olmak	14
1.2.1.1. İbadet İle Meşgul Olmak	14
1.2.1.2. Fıkıh İle Meşgul Olmak.....	14
1.2.1.3. Kur'ân İlimleriyle İştigal Etmek.....	15
1.2.1.4. Siyer Ve Tarih İlimleriyle İştigal Etmek	15
1.2.1.5. Kadılık Yapmak.....	16
1.2.2. Kitapların Zâyi Olması	16
1.2.3. Kitapların Yanması.....	17
1.2.4. Kitapların Gömülmesi	17
1.2.5. Kitapların İslanıp Kullanılamaz Hale Gelmesi.....	18
1.2.6. Kitapların Çalınması.....	18
1.2.7. Fiziksel ve Psikolojik Rahatsızlıklar Geçirmek.....	19
1.2.7.1. Fiziksel rahatsızlıklar.....	19
1.2.7.2. Psikolojik Rahatsızlıklar	20
1.3. Sûü'l-hıfzın Hadislere Etkisi	20
1.3.1. İnfirad	20
1.3.2. Musahhaf ve Muharref	21
1.3.3. Muzdarip.....	21
1.3.4. Maklûb.....	22

1.3.5. Müdrec	22
1.3.6. Mürsel-Muttasil	23
1.3.7. Şâz.....	24
1.3.8. Münker.....	25
1.3.9. Mu'allel.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. BUHÂRÎ VE MÜSLİM'DE SÛÜ'L-HIFZ'LA TENKİDE UĞRAYAN RÂVİLER

2.1. Abdurabbih b. Nâfi' (ö. 172/788)	27
2.1.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	28
2.1.2. Müslim'deki Rivâyetleri	28
2.1.3. Değerlendirme	29
2.2. Abdülazîz b. Muhammed ed-Dâreverdî (186/802).....	29
2.2.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	30
2.2.2. Müslim'deki Rivâyetleri	30
2.2.3. Değerlendirme	31
2.3. Abdülmelik b. Umeyr el-Kureşî el-Kûfa (ö.136/753)	31
2.3.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	32
2.3.2. Müslim'deki Rivâyetleri	33
2.3.3. Değerlendirme	34
2.4. Ahmed b. Beşîr el-Kûfî (ö. 197/812).....	34
2.4.1. Buhârî'deki Rivâyeti.....	35
2.4.2. Değerlendirme	35
2.5. Ebi'n-Nücûd Âsım b. Behdele (ö. 128/745)	35
2.5.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	36
2.5.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	36
2.5.3. Değerlendirme	37
2.6. Cerîr b. Abdülhamîd b. Kurd (ö. 187/803)	37
2.6.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	38
2.6.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	39
2.6.3. Değerlendirme	39
2.7. Hafs b. Gıyâs (ö. 194/810).....	39
2.7.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	40
2.7.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	41
2.7.3. Değerlendirme	42
2.8. Hammâd b. Seleme (ö. 167/784)	42
2.8.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	43
2.8.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	44
2.8.3. Değerlendirme	45
2.9. Hemmâm b. Yahyâ el-Basrî (ö. 164/781).....	45
2.9.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	46
2.9.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	46
2.9.3. Değerlendirme	47
2.10. Hişam b. Ammâr (ö. 245/859).....	47
2.10.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	48
2.10.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	48

2.10.3. Değerlendirme	48
2.11. Hişâm b. Hassân el-Kardûsî (ö. 148/765).....	48
2.11.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	49
2.11.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	49
2.11.3. Değerlendirme	50
2.12. Hişâm b. Urve b. Zübeyr b. Avvâm (ö. 145/762).....	50
2.12.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	51
2.12.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	52
2.12.3. Değerlendirme	52
2.13. Hüseyin b. Abdurrahman (ö. 136/1438).....	53
2.13.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	54
2.13.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	54
2.13.3. Değerlendirme	55
2.14. Kabîse b. Ukbe (ö.215/830).....	55
2.14.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	56
2.14.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	56
2.14.3. Değerlendirme	57
2.15. Ma'mer b. Râşid ebû Urve (ö.153/270).....	57
2.15.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	58
2.15.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	59
2.15.3. Değerlendirme	59
2.16. Muhammed b. Amr (ö. 145/762).....	60
2.16.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	61
2.16.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	61
2.16.3. Değerlendirme	62
2.17. Mûsâ b. Mes'ûd ebû Huzeyfe en-Nehdî (ö. 220/835)	62
2.17.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	63
2.17.2. Değerlendirme	63
2.18. Mu'temir b. Süleyman et-Teymî (ö. 187/803).....	63
2.18.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	64
2.18.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	65
2.18.3. Değerlendirme	66
2.19. Ömer b. Muhammed (250/864)	66
2.19.2. Değerlendirme	67
2.20. Saîd b. İyâs el-Cüreyrî (ö. 144/762)	68
2.20.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	68
2.20.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	69
2.20.3. Değerlendirme	69
2.21. Selâm b. Ebî Mutî' (ö. 164/780).....	70
2.19.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	67
2.21.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	70
2.21.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	71
2.21.3. Değerlendirme	71
2.22. Süheyl b. Ebî Sâlih es-Semmâm (ö. 138/755).....	72
2.22.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	72
2.22.2. Müslim'deki Rivâyetleri.....	73
2.22.3. Değerlendirme	74
2.23. Süleyman b. Hayyân (ö. 189/805)	74
2.23.1. Buhârî'deki Rivâyetleri	75

2.23.2. Müslim’deki Rivâyetleri.....	75
2.23.3. Değerlendirme	76
2.24. Vedâh b. Abdullah ebû Avâne (ö. 176/792)	76
2.24.1. Buhârî’deki Rivâyetleri	76
2.24.2. Müslim’deki Rivâyetleri.....	77
2.24.3. Değerlendirme	78
2.25. Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfekî el-Mısrî (ö. 163/780).....	78
2.25.1. Buhârî’deki Rivâyetleri	79
2.25.2. Müslim’deki Rivâyetleri.....	79
2.25.3. Değerlendirme	80
2.26. Züheyr b. Muhammed et-Temîmî (ö. 166/778).....	80
2.26.1. Buhârî’deki Rivâyetleri	81
2.26.2. Müslim’deki Rivâyetleri.....	81
2.26.3. Değerlendirme	82
SONUÇ	83
KAYNAKÇA	84
EKLER	88
ÖZ GEÇMİŞ	89

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım **SÛÛ'L-HIFZ VE BUHÂRÎ İLE MÜSLİM'İN BU VASIFTA OLAN RAVİLERİ** adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

.../.../2018

Mehmet EGRİN

TEZ KABUL VE ONAY
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mehmet EGRİN tarafından hazırlanan **SÛ'UL-HIFZ VE BUHÂRÎ İLE MÜSLİM'İN BU VASIFTA OLAN RAVİLERİ** başlıklı bu çalışma, .../.../2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği/oy çokluğuyla* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Hadis Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan: İmza

Danışman: İmza

Üye: İmza

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../2018 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yaşar BAŞ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İslâm dininin iki temel kaynağı vardır. Bu kaynaklardan birincisi; Kur'ân-ı Kerîm, ikincisi ise; Hz. Peygamber'in hadisleridir. Hz. Peygamber'in hadisleri çerçevesinde bizler Kur'ân'ı Kerim'i anlayıp hayatımıza yön veriyoruz. Hz. Peygamber, Kur'ân'ı Kerim'i açıklayıp, tefsir eden bunu önce hayatına yansıtıp daha sonra bizlere örnek olmuş büyük bir rehberdir. Kur'ân'ı Kerim'in anlaşılmasında, Kur'ân'daki emir ve yasakların gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasında Hz. Peygamber'in hadislerinin büyük önemi vardır.

Hadis âlimleri, İslam'ın ikinci kaynağı olan Hz. Peygamber'in hadislerini gelecek nesillere sahih bir şekilde ulaştırılması yönünde çok ciddi bir biçimde ilmî faaliyetlerde bulunmuş; bu konuda bizlere eşsiz bir hadis edebiyatı ve külliyyâtını mîras bırakmışlardır. Muhaddisler, hadis denilen her sözü kitaplarına almamışlardır. Bilâkis onları eleme süzgecinden geçirip, hangisinin sahih, hangisinin zayıf olduğunu belirlemek için yoğun ve titiz bir çalışma içine girmişlerdir. Hadisi rivâyet eden râvilerin, kişilikleri, ahlâkları, adalet ve zabtları kusurlu olanları eleyerek; sözleri, davranışları ve zabtları sağlam olan râvilerden hadis almaya çalışmışlardır. Bunun için sağlam râvileri tespit etmek adına bazı kurallar koymuşlardır. Râvileri bu kurallar çerçevesinde tahlil ettikten sonra seçmişlerdir. Usûl âlimlerince Kur'ân, sünnet ve sahabî uygulamalarından esinlenilerek meydana getiren kuralların en önemlileri râvinin âdil olmasıyla birlikte zabtının da sağlam olması gerektiği hususudur.

Bu noktadan hareketle çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; zabt kavramının sözlük ve terim anlamları kısa bir şekilde açıklanacaktır. Bununla birlikte çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden sûü'l-hıfz kavramı, ilgili ıstılahlar, hadis türleri ve sûü'l-hıfz'a sebep olan etkenler, konunun uzmanı olan muhaddislerin görüşlerinden tespit edildiği kadarıyla derlenerek verilecektir. Akâbinde sûü'l-hıfz yönünden kusurlu kabul edilip cerh edilen râvilerin hadisler üzerindeki etkisi, hadislerinin tarifi ve durumu ortaya konulacaktır. İkinci bölümde ise Buhârî ve Müslim'in en meşhur kitapları olan; el-Câmiu's-Sahîh'leri'nde sûü'l-hıfz'a uğramış râvilerin, kimler olduğu mevcut kaynaklardan tespit edilerek bu râvilere yöneltilen eleştiriler bir araya getirilerek, tekrar değerlendirilmeye tâbi tutulacaktır. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in bu râvilerden hadis alırken onları hüccet kabul edip, etmediklerinin tespiti yapılacak; bu iki hadis imamının, tahrir ettikleri hadisleri kitaplarının asıl bölümlerinde mi, yoksa mütâbaat, şevâhid bölümlerinden mi, ya da mu'allâk babından mı, aldıkları araştırılıp elde edilen verilere çalışmada yer verilecektir.

Bu çalışmamda bana rehberlik eden saygıdeğer danışman hocam; Doç. Dr. Thamer HATAMLEH'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tezin içeriği konusunda bana yardımlarını esirgemeyen Selahattin GÜLA, Mehmet DİNLER ve Hüseyin BAĞATARHAN beylere, tezin şekilsel olarak düzenlenmesinde katkıda bulunan Mahir ARABOĞA Bey'e ve diğer adını yazamadığım arkadaşlarıma şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Bingöl-2018

Mehmet EGRİN

TÜRKÇE ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans
Tezi Özeti

Tezin Başlığı: Sûü'l-hıfz ve Buhârî ile Müslim'in Bu Vasıfta Olan Ravîleri
Tezin Yazarı: Mehmet EGRİN
Danışman: Doç. Dr. Thamer HATAMLEH
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı: Hadis
Kabul Tarihi: .../.../2018
Sayfa Sayısı: 104
<p>Bu çalışma hadis tenkîd sebeplerinden olan s��'l-hıfz ve Buhârî ile Müslim'in bu vasıfta olan râvilerin tespiti ve değerlendirmesi yapılmaktadır. İki bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümün de s��'l-hıfz ve ilgili kavramların l��gat ve ıstalahi anlamları üzerinde durulmuŐ, devamında ise s��'l-hıfz'ın etkilediği hadis türleri ve etkilenme Őekilleri açıklanmıştır. İkinci bölümde de Buhârî ile Müslim'in sened zincirinde s��'l-hıfz ile tenkîd edilen râvileri, cerh ve ta'dîl kitaplarında yapılan değerlendirmeleri bir araya getirilip, objektif bir biçimde yeniden değerlendirilmiştir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in bu râvilerden hadis rivayet ederken kullandıkları yöntemleri açıklanmıştır. Bu bağlamda Buhârî ve Müslim'in bu râvilerden rivayet ederken hüccet olarak kabul edip, etmediği, babların aslından mı, yoksa mut��baat veya Őev��h��d k��bilinden mi aldığı incelenmiş ve tespit edilen hususlar hakkında bilgi verilmiştir.</p>
Anahtar Kelimeler: S��'l-hıfz, Buhârî, Müslim, Râvî

ABSTRACT

Bingol University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis:
Author: Mehmet EGRİN
Supervisor: Doç. Dr. Thamer HATAMLEH
Department: Basic İslamic Sciences
Sub-field: Hadith
Date: .../.../2018
<p>In this study, bad memory that is one of the hadith critiqua's causes and evaluation and determinations of narrators that have this quality of Buhari and Muslim are made. This study consists of two parts, at first part, bad memory and lexical meaning and definition of related concepts have been emphasized then hadith's types and forms affected by bad memory have been criticized with bad memory in Buhari's and Muslim's chain and evaluations in cerh and tadil books have been put together and objectively reevaluated. Also, when Buhari and Muslim narrate hadith this narrators, methods they used have been declared. In this context, it has been given information about confirmed points and examining narrate from this narrators, subject has been taken from or from agreement or witness.</p>
Key Words: Bad Memory, Buhari, Muslim, Narrator

KISALTMALAR

- b.** : Bin (Oğlu)
bnt. : Binti (Kızı)
C. :Cild
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
h. : Hicrî
m. : Mîlâdî
r.a : Radiyallâhü Anh
s. : Sayfa
s.a.s : Sallallâhü Aleyhi Vesellem
thk. : Tahkîk Eden
trz. : Tarihsiz
TDVY : Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları
Yay. : Yayınları

TABLO LİSTESİ

Tablo No

Sayfa

Tablo-1: Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde Sûü'l-hıfz ile Tenkîd Edilen Râviler.. 95

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırma, hadis litaretüründe tenkîd sebebi sayılan sûü'l-hıfz kavramı üzerinde çalışmanın yanısıra sûü'l-hıfz ile ilgili ıstılahları, çeşitlerini ve buna sebep olan etkenleri incelemeyi, sûü'l-hıfz'dan dolayı cerh edilen râvilerin rivayetlerine olan etkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca eserleri İslâm toplumunca en sahih hadisleri ihtiva eden Buhârî ve Müslim'in, eserlerinde tahrir ettikleri hadislerin isnadında, sûü'l-hıfz ile tenkîd edilmiş râvileri ve rivayetlerini tespit edip, cerh ve ta'dil âlimlerinin bu râviler hakkındaki görüşlerini, hadis edebiyatı alanında kaleme alınan eserlere dayanarak incelemeyi hedeflemektedir.

Tarafımızca yapılan araştırmalar neticesinde Buhârî ile Müslim'in sahîhleri üzerine, birçok yüksek lisans ve doktora çalışması yapıldığı görülmüştür. Ancak Buhârî ile Müslim'in *sahihleri*'ndeki râvilerin zabt yönünden durumları üzerine Mehmet Fatih Kaya'nın 1998 yılında "*Hadis usûlünde İhtilat*" isimli bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışmada ihtilat kavramı sadece usûl açısından değerlendirilmiş olup; ihtilatın mahiyetini, siğalarını, tesbitini ve muhtelit râvilerin rivâyetlerinin değeri ele alınmıştır. Sûü'l-hıfz ile tenkîd edilen râviler üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Ali Çelik tarafından kaleme alınan ve Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan Basralı Muhtelit Râviler adında bir makalesi bulunmaktadır. Arap dünyasında ise 2011 yılında Ahmed Bekrî et-Tahir tarafından sûü'l-hıfz ve Hadise Etkisi isimli bir tez çalışması bulunmaktadır. Ahmed Bekrî tezinde, sûü'l-hıfz ile ilgili kavramları, hadislere olan etkisini, sebeplerini ve bu duruma maruz kalmış râvilerin değerlendirmesi olmak üzere 332 sayfadan oluşan geniş kapsamlı bir çalışma meydana getirmiştir. Fakat bu çalışma Arapça olup, Türkçe çevirisi bulunmadığından insanımızın büyük çoğunluğunun istifadesinden uzaktır. Çalışmamızda bu konunun seçilmesinin temel maksadı; sûü'l-hıfz kavramını, ilintili olan diğer hususlarıyla birlikte, detaylandırılmış bir şekilde ele almak olacaktır. Ayrıca İslâm dünyasında Müslümanların, çoğunluğunun teveccühüne mazhar olmuş; Buhârî ve Müslim'in râvilerinden, tenkîd edilenleri ele alarak bu râvilerden hangi şekilde hadis aldıklarını, hadis alırken onları hüccet kabul edip etmediklerinin tespitini yaparak; bilimsel bir şekilde verileri ortaya koymaktır.

2. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Bütün bilimsel çalışmalar kendilerine özgü bazı sistematik formülleri takip ederek ortaya konulur. Zira bir çalışmanın bilimsel olarak değer ifade etmesi; çalışmanın konusunun belirlenmesinden bitimine kadar objektif ve bilimsel kurallar

çerçevesinde hazırlanmasını zorunlu kılar. Bu amaç ve hedefle yapılan araştırmamızda daha çok geçmiş dönemde kaleme alınmış ve hadis ilminde kaynak kabul edilen eserlerin taranması, çözümlenmesi, elde edilen verilerin mukayesesi ve tespitinde objektif davranmak bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Ve bu tutumdan uzaklaşmamaya gayret edilmiştir. İki bölümden müteşekkil bu çalışmanın birinci bölümünde; sûü'l-hıfz kavramı sözlük ve ıstılâhî olarak incelenmiş olup, konuyla ilgili olarak mütekaddimun ve müetahhirun ulemânın kaynak kabul edilen eserlerine müracâat edilmiştir. Bu bağlamda; imla klavuzu konusunda genellikle DİA'nın kuralları takip edilmeye çalışılmıştır. Sözlük ve kavramlar için ise İbn Manzur'un (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*; Cevherî el-Fâribî'nin (ö.393/1001); *es-Sihâh Tacü'l-Luğa ve Sihâhi'l-Arabiyye*; el-Mursî'nin (ö.458/1066), *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-Azami*; Ferâhidî el-Basrî'nin (ö. 170/786), *el-Ayn*; el-Fîrûzâbâdî'nin (ö. 816/1413), *el-Kâmûsu'l-Muhît*; ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1790) *Tâcu'l-Arûs* ve er-Râzî'nin (ö. 666/1267), *es-Sihâh*'ı gibi çeşitli lügat kitaplarına başvurulmuştur.

Sûü'l-hıfz kavramının ıstılâhî olarak hadis ilminde neyi ifade ettiği hususuyla ilgili olarak da bu ilimde kaynak kabul edilen Hadis usûlü alanında yazılan eserlere müracâat edilmiştir. Bu bağlamda İbnü'l-Esîr'in (ö. 637/1239), *Câmiu'l-Usûl*; İbn Hacer'in (ö. 852/1449), *Nüzhetü'n-Nazar*; İbn Salâh'ın (ö. 643/1245), *Ulûmu'l-Hadis*; el-Hatîb el-Bağdâdî'nin, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*; ed-Dahlevî el-Hanefî'nin (ö. 463/1071), *Mukaddime fî Usûli'l-Hadis*; Ahmed b. Mûhib es-Su'danî el-Cezâirî'nin (ö. 1328/1910), *Tevcihü'n-Nazar ilâ Usûlü'l-Eser* ve Talat Koçyiğit'in (ö. 2011), *Hadis usûlü*, gibi eserler müracaat edilen eserlerin başlıcalarındandır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Buhârî ve Müslim'in sûü'l-hıfz ile tenkîd edilen râvilerin tespiti ve tahlili için hadis ve ricâl ilminde otorite kabul edilen âlimlerden İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Fethü'l-bârî* ve *Takrîbü't-Tehzîb*; İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*; Ebû Hâtim'in (ö. 327/939) *el-Cerhu vet-Ta'dîl*; Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-ilel*; İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât*; İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*; Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tezhîbü'l-Kemâl*; Zehebî'nin (ö. 748/1347) *Sîyerü'l-A'lâmi'n-Nübelâ* ve el-Bâcî'nin (ö. 474/1081) *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh* gibi eserlerine müracaat etmek suretiyle elde edilen bilgiler objektif bir usûl ile ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HADİS İLMİNDE ZABTIN BİR BÖLÜMÜ OLARAK SÛÜ'L-HIFZ

1.1. Kavramsal Çerçeve ve Buna Yönelik Analizler

Hadis âlimleri, bir hadisin kabul olması için bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Bu şartlar, hangi râvide bulunursa onun rivâyet ettiği hadisler makbul olarak değerlendirilmiştir. Bu şartları taşımayan râvilerin hadisleri ise red etmişlerdir. Kaynaklarda râvilerin cerhine sebep olan haller on tane olarak geçmekte olup, bunlara hadis ilminde Metâin-i Aşere (On Cerh Noktası) denilmektedir. Bunlardan beşi râvinin adaletiyle, beşi de zabtıyla ilgilidir. Adaletle ilgili en ağırından en hafifine doğru sıralaması:

- 1- Kizb: Râvinin hadiste yalan söylemesi.
- 2- Töhmət-i Kizb: Râvinin yalanla itham edilmesi.
- 3- Fısk: Râvinin dinin yasakladığı hallere düşmesi.
- 4- Bid'at: Râvinin dinden olmayan şeyleri dine sokmak istemesiyle bilinmesi.
- 5- Cehalet: Râvinin bilinmemesi ve tanınmamasıdır.

Zabt kusuru ile ilgili en ağırından en hafife göre sıralaması:

- 1- Kesretü'l-Galat/Fahşu'l-Galat: Râvinin çok hata yapması.
- 2- Fartu'l-Gaflet: Râvinin aşırı dikkatsiz olması.
- 3- Vehm: Râvinin hadisleri karıştırması ve neyi rivâyet ettiğini bilmemesi.
- 4- Muhâlefetu's-Sikat: Râvinin sikâ râvilere muhalif rivâyetlerde bulunması
- 5- Sûü'l-hıfz: Râvinin ezberinin kötü olması.

Bir râvide ilk beş halden birisi bulunduğu takdirde o râvi adalet vasfını kaybeder, adalet vasfını kaybeden râvinin hadisi ise reddedilir. Zabtla ilgili hallerden birisinin eksik olması halinde ise râvi zabt vasfını yitirir. Adalet vasfını kaybeden râvi ise aynı şekilde cerh edilmiş demektir.¹

1.1.1. Zabt Kavramının Sözlük ve Istılâhî Anlamı

Zabt, sözlükte birkaç manaya gelmektedir; “الضبط” “Bir şey için gerekli olan ve onu hapseden, hiç ayrılmayacak şekilde bir şeye yapışması”, anlamında

¹ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askâlânî, *Nüzheti'n-nazar fi tavzihi nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, thk. Nüteddîn Itr, Matbatü's-sabah, Dimeşk, 2000, s.87-89; Koçyiğit, *Hadis usûlü*, TDVY, Ankara, 2012, s.84-96.

kullanılmaktadır. Zabt kelimesi başka bir kelimeye izafe edilince, “ضَبَطَ الشَّيْءَ” bir şeyi çok güçlü bir şekilde ezberlemek”, “الرَّجُلُ ضَابِطٌ” (ism-i fâil şeklinde gelince) ise işini sağlam yapan, güçlü ve şiddetli kişi” anlamında kullanılmaktadır.² Hadis usûlünde ise şu anlamda kullanılmaktadır: İşittiği hadisleri, aradan uzun zaman geçtikten sonra bile duyduğu şekilde ezberinde tutup ne eksik ne de fazla olacak bir şekilde başkalarına rivâyet edebilme yeteneğidir.³ Usûlu'l-Fıkh konusunda ilk eser yazan İmam-ı Şafî (ö. 204/819) zabtı şöyle tarif etmiştir: Râvi, bir hadisi kitaba bakmadan söylüyorsa onu çok iyi ezberlemelidir. Eğer kitabından aktarıyorsa kitabını korumalı, ehil olmayan başkalarının eline geçmemesi için çok dikkat etmelidir. Eğer hadisi tam lafzına göre değil de manasıyla rivâyet ediyorsa hadisin ne demek istediğini iyi anlamalıdır. Hadisçilerin farklı râvilerden rivâyet ettiği aynı hadisin, anlam veya lafız itibariyle birbiriyle uyumlu olması gerekir.⁴ İbnü'l-Esîr ise zabtı farklı bir şekilde tarif ederek şöyle bir yorum yapmıştır; Zabt ilim konusuyla alakalı olan ve iki yönü olan ihtiyatî bir tedbirdir. Bu tedbirin bir yönü sözü işitirken ne söylediğini bilmek, diğer yönü ise söylediği sözü iyice ezberlemektir. Zira sözü işitirken ne demek istediğini bilmemek veya ne söylediğini unutmakla zabt sahibi olunmaz.⁵ Zabt hakkında verilen bu tariflerden şöyle bir tespitin yapılması mümkündür: Râvi gaflete düşmeden uyanık olmalı, ezberinden rivâyet ediyorsa iyi ezberlemeli, kitabından rivâyet ediyorsa kitabı değişikliklerden korunmuş olmalı, manayla rivâyet ediyorsa rivâyet ettiği şeyin anlamını iyi bilmelidir.

Öte yandan zabt sahibi kişilerden bir bilgiyi almak, hem hadis hem de diğer bilimler için çok önemlidir. Zira bir sözün kaynağının kim olduğu kadar kimin getirdiğini bilmek de son derece önem arz etmektedir. Yalancılardan, doğruyu yanlış birbirine karıştıranlardan ne söylediğini bilmeyen kişilerden hadis almak ve sözlerine itimat etmek, kabul edilecek bir davranış değildir. Kur'ân ve Sünnette de bu konunun önemine değinilmektedir. Kur'ân'ı Kerim'de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.*”⁶ Bir başka ayette ise “*Fakat eğer iki erkek bulunamıyorsa, o zaman şahitlerden razı olacağınız bir erkek ve iki kadını (şahit)*

² İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu'l-Fazl Cemaleddîn İbn Manzur el-Ensârî er-Rüveyfikıyyî el-İfrîkî, Lisânü'l-arab, Daru'l-Sâdır, Beyrût, 1993, “zabt”, C.I, 340; Zeyneddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir el-Hanefiyü'r-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 1999, “zabt” s.182.

³ Koçyiğit, Hadîs usûlü, s.180.

⁴ eş-Şafî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. b. Abbâs b. Osmân b. Şafî, b. Abdülmuttâlib b. Abdülmenâf el-Muttallibî el-Kureyşî el-Mekkî, *er-Risâle*, thk, Ahmed Şâkir, Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1940, s.370.

⁵ İbnü'l-Esîr, Ebû's-Sa'âdât el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, thk. Abdülkadir el-Arnâvût, Mektebetü'l-Halvânî, Beyrût 1969, C.XXI, 488.

⁶ İsrâ, 17/36.

tutun ki, ikisinden biri unutursa o takdirde, diğeri ona hatırlatır. Şahitler çağrıldıkları zaman (şahitlikten) kaçınmasınlar.”⁷ Birinci ayette kişinin kesin ve tam olarak bilmediği şeyleri söylemesinin uygun olmayacağı belirtilirken, ikinci ayette ise, insanın unutkanlığa düşebileceğine işaret edilmekte ve sağlam bilginin oluşması için diğer şahitlerin görüşüne başvurularak kesin bilgi edinilmesinin gerekliliği yani zabtın önemi ifade edilmektedir.

Bu hususta, Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Allah, bizden işittiğini aynı şekilde başkalarına ileten kimsenin yüzünü ağartsın.”⁸ Hz.Peygamber’in bu sözünden hadislerini hiç eksiltme yapmadan veya fazla bir şey ilave etmeden rivâyet eden, yani zabt sahibi olan kişilere dua etmesi konunun önemine işaret etmektedir.

1.1.1.1. Zabıtın Kısımları

Hadis münekkitleri zabıtı iki kısma ayırmışlardır. Zabtu’s-sadr (dilediğini iyi ezberlemek) ve zabtu’l-kitabet (kitaplarını iyi korumak). İbn Hacer zabıt ile ilgili yaptığı tarifte böyle bir taksime gitmiştir. İbn Hacer’e göre zabıtı sadr, işittiği şeyi tam olarak zihnine yerleştirip istediğini istediği zaman rahatça hatırlayandır. Zabtu’l-kitabet ise hadisi işittiğinde kitabında yazıp, hiçbir değişikliğe uğratmadan başkalarına aktarmaktır. Bunlardan muteber olan ise zabtu’s-sadr olanıdır.⁹ Muhaddislerin çoğu birinci kısım olan zabtu’s-sadr konumundadırlar. Kimisi on bin kimisi sekiz bin hadisi râvileriyle birlikte ezberlemişlerdir. İmam Buhârî gibi âlimler, bu konuda çağdaşları tarafından bazen imtihana tabi tutulmaktaydılar. Onlar da sened ve metnin yerleri değiştirilmiş hadisler sorulduğunda hemen doğru cevabı verebilmekteydiler. Her şeyi ezberlediklerinden dolayı, zihinleri güçlenip dinamik hale geliyor ve bu onların ezberleme kabiliyetini geliştirmekteydi.¹⁰

Zabtu’l-kitabet, hadisleri çeşitli sebeplerle ortadan kaybolmadan ve kötü niyetli kişilerin ellerine düşmeden yeni nesillere aktarmak çok önemlidir. Bunun için râvilerin, hadisleri yazdıkları kitaplarına sahip çıkmaları, bu kitapları rastgele ortalığa atmamaları, güvenli olmayan kişilere vermemeye dikkat etmeleri gerekmektedir. Ayrıca hadisleri hıfzından başkalarına rivâyet ediyorsa, orjinalliği değişmeyen kitabına bakarak aktarmalıdır.¹¹ Yahya b. Maîn’e (ö. 233/848), senin için “zabtu’s-sadr mi, yoksa zabtu’l-kitabet mi sevimli? diye sorduklarında o, “zabtu’s-

⁷ Bakara, 2/282.

⁸ Muhammed b. İsa b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahâk et-Timizî Ebû İsa, *Sünenü’l-et-Timizî*, thk, Beşşâr Avâd, Dârü’l-Garbî’l-İslâmî, Beyrût, 1998, İlim, C.IV, 331.

⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s.58-59.

¹⁰ Koçyiğit, *Hadis usûlü*, s.133.

¹¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li ahlaku’r-râvi ve adabu’s-sâmi’*, thk, Mahmûd et-Tahân, Mektebetü’l-Ma’ârif, Riyâd, 2002, C.II, 38.

sadr” diyerek cevap vermiştir. Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) ise, zabtu’l-kitab’la hadisleri kayıt altına alanlarda, eksiklik fazlalık olamayacağı için değişik bölümlere ayıramayız, ancak yazarının zabt sahibi olup olmama konusunda farklı bölümlere (kitabı sikadır veya zayıftır) diye ayırabiliriz.¹²

1.1.1.2. Râvilerin Zabıt Ehli Olduğunu Anlama Yöntemi

Râvilerin zabıt ehli olup olmadıklarını bu aşırda tam olarak tespit edilmesi mümkün değildir. Çünkü bu husus ve ilgili şahsiyetler asırlar önce yaşamışlardır. Ancak Hadis usûlü ve ricâl ilmi alanında yazılan eserlerden hadis râvileri hakkında zamanında yapılmış cerh ve ta’dil ile ilgili görüşler derlenecek ve elde edilen verilere dayanılarak bir tespit yapılacaktır.

Zabıt ehli râvilerin özellikleri ile ilgili olarak İbnü’s-Salâh (ö 643/1245), râvinin zabıt ehli olup olmadığı hususunda şunları söylemektedir: “Bir râvinin rivâyet ettiği hadisler, sika ve zabıt sahibi olan başka râvilerin hadisleriyle mana veya lafız yönünden çoğu zaman uyumluluk arz ediyorsa, bu râvi zabıt olarak kabul edilir. Eğer rivayetinde çoğu zaman sika ve zabıt olan râvilere muhalefet ediyorsa bu kişi zabıt sayılmaz ve hadisleri merdud olur.”¹³ Bu konuda İmam-ı Şafî’den de şöyle bir ifade aktarılmaktadır: “Râvilerin, ehli hıfz olan râvilerle hadisleri ortak lafızlardan oluşuyorsa onlara zabıt diyebiliriz.”¹⁴

Ma’rebî zabıt konusunu daha geniş bir şekilde ele alarak, farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Zabıtı, zabıt-ı sadr ve zabıt-ı kitabet olarak iki kısımda mütâlaa eden Ma’rebî, zabıt-ı sadrın bilinmesinin yöntemlerini şöyle açıklamıştır:

a) Râvinin zabıt sahibi oluşunun tüm âlimler tarafından bilinmesi. Bu, zabıt konusunda en büyük derecedir.

b) Râvinin zabıt olduğunun bazı cerh ve ta’dil âlimleri tarafından beyan edilmesi.

c) Rivâyet ettiği hadislerin sika olan râvilerle karşılaştırılması. Bu durumda karşılaştırılan hadisler sika âlimlerin rivâyetleriyle uyumluluk arz ediyorsa bundan rivâyetlerinin de sahih olduğu anlaşılmaktadır.

d) Kitabı olmadığı halde kendisine sika deniliyorsa, bu râvinin zeki ve hâfız olduğunun belirtisi olarak kabul edilmektedir. Zira kitabı olmadığı halde ezberinden doğru rivâyet ediyorsa bu hâfızasının güçlü olduğuna işaret etmektedir.

¹² Ali el-Kârî, b. (sultan) Muhammed Ebû’l- Hasan Nüreddîn el-Melâ’l-Herevî el-Kârî, *Şerhu nuhbetü’l-fiker fi mustalahi ehli’l-eser*, thk, eş-Şeyh Abdülfeth Ebû Ğudde, Dârü’l-Erkam, Beyrût, trz, s.248-249.

¹³ İbnü’s-Salâh, Osmân b. Abdurrahmân Ebû Bekir Takyeddîn, *Ma’rifeti envâi ulûmu’l-hadis Mukaddimetu İbn Salâh*, thk, Nureddîn İtr, Dârü’l-Fikr, Sûriye, 1986, s.106.

¹⁴ eş-Şafî, *er-Dârü’l-Fikr, Sûriye*, s.370.

e) Bir râvinin, hâfız olduğu iddiasıyla ortaya atılması. Bu iddiada bulunan râvi, imtihana tabi tutularak sınındığında, bu konuda gerçekten söylediği gibi başarılı olması.¹⁵

Ma'rebî zabt-1 kitabı tıpkı zabt-1 sadr gibi farklı kategorilere ayırarak bize zabt yönteminin bilinmesinin şartlarını şöyle izah etmektedir:

a) Kitabının sahih olduğuna dair âlimlerin beyanı.

b) Kendisinin bu konuda meydan okuyarak kitabının sahih olduğuna dair beyanı ve bunu tasdik edici bilginin olması.

c) Öğrencinin, kitabının hocanın kitabıyla aynı olduğunu belirtmesi ve yapılan araştırmada aynı olduğunun tespit edilmesi.

d) Kitabındaki hadislerin sika olan râvilerin hadisleriyle çelişmemesi.

e) Kitabını hiç kimseye vermediğini belirtmesi. Zira kitabın başkalarının eline geçmesi, içine ilave ve eklemeler yapılabilme şüphesini doğuracaktır.¹⁶

1.1.2. Sûü'l-hıfz ve İlgili Kavramlar

“سوء الحفظ” râvinin hâfızasının zayıf ve bozuk olması anlamında kullanılan bir terimdir.¹⁷ Sûü'l-hıfz iki kelimededen meydana gelmektedir. Birinci kelimesi “السوء”, dur. Sözlükte, “kötü” anlamına gelmektedir.¹⁸ İkinci kelimesi ise “حفظ/hıfz”dır. Hıfz sözlükte, *unutkanlığın zıddı olan her şeyi aklında tutmak, bağlantı kurmak, çok az yanılmak anlamındadır.* “رَجُلٌ حَافِظٌ/bir şahıs veya bir topluluk hâfızdır” demek, *Allah'ın verdiği bir nimetle ezberlediğini unutmamak demektir.*¹⁹ *Bir şeyi hıfz etmek, onu korumak demektir.*²⁰ Burada hıfz ile kastedilen mana, iyi ezberleyip unutmamaktır. İki beraber terkip edilince “حفظ سوء” olarak okunur, kötü hâfıza, hâfızası zayıf anlamında kullanılmaktadır. Hadis usûlünde bir cerh sebebi olarak kabul edilen bu durum, sûü'l-hıfz terimiyle ifade edilir; hâfıza zayıflığı veya bozukluğu bulunan râviye ise “سوء الحفظ” denir.

Hadis usûlünde cerh sebebi olarak kabul edilen sûü'l-hıfz, hâfıza zayıflığı veya bozukluğu nedeniyle aşırı derecede unutkanlığa sebebiyet veren, duyduğunu karıştıran râvi için kullanılan bir terimdir. İbn Hacer sûü'l-hıfz'ı, tenkîd sebeplerin onuncusu olarak değerlendirmiş ve şöyle tarifini yapmıştır; Bir râvinin doğrularının hatalarıyla eşit olması veya hatalarının fazla olmasından dolayı doğru tarafının hatalı tarafına tercih edilememesidir. Râvideki akıl veya hâfıza kaybı sürekli ve ârizî diye

¹⁵ el-Ma'rebî, Ebi'l-Hasan Mustafa b. İsmâ'il es-Süleymânî el-Ma'rebî, *el-Cevâhirü's-Süleymâniye Şerhü'l-menzûmetü'l-beykuniye*, Dâru'l-Keyân, Riyâd, 2006, s.61-63.

¹⁶ el-Ma'rebî, *el-Cevâhirü's-Süleymâniye*, s.63-66.

¹⁷ Aydın, Abdullah, “Sûü'l-hıfz”, *DİA*, Ankara 1992, C.VXXXVII, 587.

¹⁸ el-Fâribî, Ebû Nasr İsmâ'il b. Hamâd el-Cevherî el-Fâribî, *es-Sihâh tacü'l-tuğa ve sihâhi'l-arabiyye*, thk, Ahmed Abdülğafur Atâr, Dâru'l-ilmi melâyîn, Beyrût, 1987, “sû”, C.III, 1124.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arap*, “Sûü'l-hıfz”, C.VII, 441.

²⁰ er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, s.167.

iki kısma ayrılır. Hâfıza kaybı denilen durum bir râvide sürekli bulunmaktaysa buna sûü'l-hıfz denir. Hadis ilminde sûü'l-hıfz denildiğinde, genellikle lazimî, yani sürekli kendisinde bulunan hâfıza kaybı kastedilmektedir. Bazı âlimler bu durumda bulunan râvinin rivayetini şâz olarak nitelendirmekteler. Hâfıza bozukluğu bir râvide yaşlılık, hastalık, rivayetlerinde kitaplarına dayanması ve bu kitapları okuyamayacak duruma gelmesi veya kitapların kaybolması gibi nedenlere dayandığında bu râviye muhtelit râvi denmektedir.²¹ Hâfızası bozuk olan râvinin rivayeti itibar için, hadisin başka bir rivayetinin olup olmadığını araştırmak üzere alınabilir. Araştırma sonucu, o hadisi destekleyen bir rivayet, güvenilirlik yahut öğrenim durumu bakımından daha iyi veya eşit durumda olan biri tarafından rivayet edildiği takdirde bu hadis kabul edilebilir; böyle bir hadis, hasen olmanın diğer şartlarını taşıması halinde “hasen li-gayrihi” olarak kabul edilir.²² Ahmed b. Hanbel, sûü'l-hıfz ile tenkîd edilen râvilerin rivâyet ettikleri hadisleri, sadece seyyiü'l-Hıfz oluşlarından dolayı terk etmenin doğru olmadığını, ancak bu durumda olan bir râvinin hadiste infirâd etmiş, mutabaâtının da yapılmaması durumunda rivâyetlerinin hüccet olarak kabul edilmeyeceğini belirtmiştir.²³

Zehebî (ö. 748/1347), yaşlılığın getirdiği çok az unutkanlıktan dolayı sika râvileri terk etmenin doğru olmadığını belirtmiştir. Bu durumda olan Hişâm b. Urve'yi örnek göstermiş, onun hadiste hüccet ve imam olmasına rağmen, Ya'kûp b. Şeybe ve Yahyâ b. Kattân tarafından hadiste ihtilat yapmakla tenkîd edilmiştir. Bu eleştirilere sert cevap veren Zehebî, Hişâm'ın hiçbir zaman ihtilat yapmadığını belirtmiştir. “Bu yanılmanın sadece yaşlı olmanın getirdiği doğal unutkanlık ve yanılma olduğunu belirterek, hiç bir râvi hafif yanılma ve unutkanlık gibi durumlardan kendini koruyamaz. Bu durum da bir râvi hüccet olmasına zarar vermez, tenkîd edilen çok yanılma yani ihtilat olduğunu ifade etmiştir.”²⁴

Sûü'l-hıfzla ilgili aktarılan bu tanımlardan şöyle bir neticeye varmak mümkündür: Sûü'l-hıfz, doğrularıyla birlikte hataları olan ancak hatalarının fazla olmasından dolayı doğruları ve yanlışları birbirine tercih edilemeyen râvi için kullanılan bir terimdir. Veya sika olarak bilinen bir râvinin rivâyetlerinde hata yönü ağır basacak derecede akıl veya hâfıza kaybına maruz kalması demektir.

²¹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s.104-106;

²² Aydınlı, “Sûü'l-hıfz ”, *DİA*, C.XXXVII, 587-588; itr Nüreddîn, *Menhecü'n-nakd, fi ulûmu'l-hadis*, s.88-89.

²³ Beşîr Ali Ömer, *Menhec İmâm Ahmed fi İ'lâli'l-ehâdis*, Vakfi's-Selâm, 2005, C.I, 263.

²⁴ ez-Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tilâl finakdi'r-ricâl*, thk, Ali Muhammed el-Bucâvî, Darü'l-Ma'rife, Beyrût, 1963, C.IV, 301.

1.1.2.1. Kesretü'l-Galat

Kesretü'l-Galat, iki kelimededen mürekkep bir hadis terimidir. Bu terimin birinci kelimesi, “الكثرة/azın zıddı çok” anlamında kullanılmaktadır.²⁵ İkinci kelimesi ise “الغلط”, sözlükte, “bir şeyde doğruyu ve yanlışını birbirinden ayırmamak.” anlamındadır. Araplar “galat” kelimesini iki farklı şekilde kullanmışlardır; “غَلَطَ فِي الْحِسَابِ مَنْطِقَهُ، وَغَلَتَ فِي الْحِسَابِ/mantığında hata yapmak, hesapta hata yapmak”. Kesretü'l-galat cümlesinin birincisi kelime olan “galat” sözcüğünün son harfi “ط” “غَلَطَ” olursa, buna akıl yönünden karışıklık oluşan kişiler için kullanılmaktadır. Eğer son harfi “ت” “غَلَتَ” olursa, bu da hesabı karıştıran kimseler için kullanılmaktadır.²⁶ Bu iki kelime birlikte terkip edildiğinde, çok yanlış yapmak anlamında kullanılmaktadır. Hatib el-Bağdadî, Süfyanî Sevri'den şunu rivâyet etmiştir: Bir şey ezberlemeye çalışan kişi hiçbir zaman yanlış yapmaktan kendini koruyamaz, ancak kimin sözleri çoğu zaman doğruysa o kişi hâfız sayılır ve hadisleri kabul edilir, ancak yanlışları çoksa o kimsenin hadisleri red edilip terk edilir.²⁷ İmamı Şafî de bu hususta şunları söylemiştir: Çokça yanılan şahitlerin şahitliği terk edildiği gibi, muhaddislerden de çokça yanılanlar, yazdıkları güvenilir kitapları yoksa hadisleri red edilir.²⁸ Bu hususta İbnu'l-Mehdi'ye “Bir kişi on hadiste yanlış yapıyorsa ondan hadis alalım mı? diye sorulduğunda, “evet” diye cevap vermiştir. Peki, yirmi hadiste de yanlış yaparsa? “evet” alabilirsiniz, diyerek cevaplandırmıştır. Otuz, kırk, elliye kadar yanlış yapıyorsa alabilirsiniz demiştir. Başka bir kişi, yüz hadiste yanlış yapıyorsa, o kişiden hadis alalım mı? diye sorduğunda da: “Hayır, yüz hadis çoktur” cevabını vermiştir.²⁹

Hadiste otoriter imamların söylediklerinden şöyle bir neticeye varmak mümkündür: Hata yapan kişiye gerekli ve yeterli açıklama yapıldığı halde hata yapmakta ısrar eden râvinin bütün rivayetleri geçersiz sayılıp kendisinden hadis alınmamıştır. Çünkü hatada ısrar etmek hatadan daha büyük bir cerh sebebi olarak kabul edilmiştir. Ancak fitratı gereği hata yapabilme kabiliyetine sahip olan insanın bu durumunu göz önünde bulunduran muhaddisler, kasıttan uzak ve aşırılığa kaçmayan hataların sahibi râvilerin hatalarını hoşgörü ile karşılamışlardır.

Yukarıda yapılan kavramsal değerlendirmelerden sonra kesretü'l-galat terimi için, hâfızasında zayıflığın oluşmasıyla birlikte hata yapmaya çok meyyilli bir râvi

²⁵ el-Mursî, Ebü'l-Hasan Alî b. İsmâ'il b. Seyde el-Mursî, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-azami*, thk, Abdülhamîd Handâvî, Darü'l-Kütübi'l-İlmîye, Beyrût, 2000, “Kesere”, C.II, 802.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arap*, “sika”, C.VII, 363.

²⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk, Ebû Abdullah es-Süverekî İbrâhîm Hamdî el-Medinî, el-Mektebetü'l-İlmîye, el-Medînetü'l-Münevver, trz, s.144.

²⁸ Eş-Şafî, *er-Risâle*, s.382.

²⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*. C.II, 28-33.

için kullanılan bir hadis terimi olduğu, bu yönüyle de süû'l-hıfz kavramının kapsamına girdiği ifade edilebilir.

1.1.2.2. Fartu'l-Gaflet

Fartu'l-Gaflet kavramının, birinci kelimesi olan “فرط” sözlükte, *haddi aşmak aşırıya kaçmak* anlamında kullanılmaktadır.³⁰ İkinci kelimesi ise “غَفْلَةٌ”tir. Sözlükte, bir şeyi unutmak, terk etmek, gafil ve dikkatsiz olmak” anlamlarına gelmektedir.³¹ Hadis ilminde ise, *râvinin zabt sıfatıyla ilgili olan bir terim olup, zabtı zayıf ve rivâyetinde hatası çok olan râvi için kullanılmaktadır.*³² Râvilerin cerh edilmesini ve rivâyetlerinin reddini gerektiren kusurlardan biri olan kesretu'l-galat ve fartu'l-gaflet arasında, yakın bir alaka bulunmakla beraber aralarında ince bir fark vardır. Kesretu'l-galat, bir râvinin doğru aldığı bir hadisi, başka kimselere aktarırken hatalı olarak aktarmasıdır. Fartu'l-gaflet ise râvinin hadisi hocadan dinlerken gafletinden dolayı yanlış anlayarak kitabına yazması veya başkasına bu şekilde aktarmasıdır.³³ Sonuç olarak fartu'l-gaflet terimi râvinin zabtıyla ilgili bir kusur olduğundan muhaddislerce süû'l-hıfz kapsamında değerlendirilmektedir.

1.1.2.3. Vehm

“الْوَهْمُ” sözlükte kalpte ve zihinde meydana gelen karışıklık ve karıştırma,³⁴ doğru bildiği bir şeyi söylemek isterken, yanlış olarak yanlış bir şeyi söylemek, anlamında kullanılmaktadır.³⁵

Hadis terminolojisinde ise râvinin, yanlış bir zanna istinâden hataya düşmesine denir.³⁶ İbn Hacer'e göre vehm sonucu meydana gelen hata ancak çeşitli karineler yardımıyla ve titiz bir inceleme ile tespit edilebilir. Böyle bir kusuru bulunan hadise muallel hadis denir. Bir hadisteki illeti ortaya çıkarmak ise o hadisin bütün sened ve metinlerini bir araya toplayıp incelemekle mümkündür. Bunu da ancak hadis alanında uzman kişiler ortaya çıkarabilir.³⁷ Abdurrahman b. Mehdî, “bu konuda insanlar üç gruptur: Birinci grup hâfız ve mutkin olanlardır. Bunların naklettikleri hadislerin kabulü konusunda ihtilaf yoktur. İkinci grup çoğu zaman hadisleri doğru olmakla beraber bazen yanılmaktadırlar. Bunlar zayıf kimselerdir, hadisleri

³⁰ el-Ferâbî, *es-Sihâh tacü'l-luğa*, “Ferete”, C.III, 1149.

³¹ el-Mursî, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-azamî*, “Gafle”, C.V, 529; el-Ferâbî, *es-Sihâh tacü'l-luğa*, “Gafle”, V, 1782.

³² Koçyiğit, *Hadis usûlü*, s.93.

³³ Abdülhak b. seyfeddin b. Sa'dullah el-Buhârî ed-Dahlevî el-Hanefî, *Mukaddime fî usûli'l-hadis*, thk, Selmân el-Hüseynî en-Nadvî, Dârü'l-Beşâirü'l-İslâmîye, Beyrût, 1986, s.69.

³⁴ el-Mursî, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-azamî*, C.IV, 444.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arap*, “Vehm”, C.XII, 643.

³⁶ Koçyiğit, *Hadis usûlü*, s.95.

³⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s.92.

araştırılarak alınabilir, toptan terk edilemezler. Üçüncü grup ise çoğu zaman yanılanlardır, bunların rivâyet ettiği hadisler ise red edilir”.³⁸

Görüldüğü gibi vehm, râvinin zabtıyla ilgili bir kusur olup râvinin doğru bildiği bir şeyi söylemek isterken, yanılarak başka bir şeyi yanlış söyleme şekliyle ortaya çıkan durumu ifade eden bir hadis terimidir. Bu yönüyle de süû'l-hıfz kavramı kapsamında değerlendirilmektedir.

1.1.2.4. Muhalefetu's-Sika

“الثقة” sözlükte güven demektir. Muhalefetu's-sika, izafe edilecek şeklinde olursa, “وَرَجُلٌ ثَقَّةٌ/güvenilir kişi” anlamı ifade etmektedir.³⁹ Hadis ilminde ise adalet ve zabt vasfına sahip olan kişiye muhalefet etmek anlamında kullanılmaktadır.⁴⁰ Zayıf bir râvinin sika râvilere veya sika bir râvinin, kendisinden daha sika olan râvilerin rivâyetlerine aykırı hadis rivâyet etmesi, hadis terminolojisinde muhalefetu's-sika veya şâz olarak isimlendirilir.⁴¹ Muhalefet, sebeplerine ve sonuçlarına göre çeşitli şekillere ayrılmıştır. Bir hadis, senet ya da metninin aslından olmayan bir şeyler eklenerek rivâyet ediliyorsa o hadise müdrec denir. Eğer râvi, sonunda bulunan bir kelimeyi ön tarafa getirir veya ön taraftakini sona götürüyorsa buna maklub denir. Eğer bir râvinin aynı değerdeki birden çok rivâyetleri, ya da birden çok râvinin aynı değerdeki rivâyetleri, aralarında cem, tercih veya tevil yapılamayacak kadar çelişkiliyse buna muzdarib hadis denir. Bir diğer muhalefet ise harflerin üzerinde bulunan hareketlerin farklı olması veya kelimelerde bulunan harflerin yerinin değiştirilmesi şeklinde vuku bulmuşsa ise bu hadise de Musahhaf ve muharraf hadis denir.⁴² Muhalefetu's-sika olan râvi'nin hadislerine mutabaat olunmaz.⁴³

1.1.2.5. et-Tesâhul fî Simâ'i'l-Hadis ve İsmâ'ihî

“سهل” sözlükte, yumuşak ve hüzünlü olmamak anlamında kullanılmaktadır.⁴⁴ “السَّمْعُ” ise sözlükte, *kulağın hissettiği şey, bir şeye odaklanmak, başka bir şeyle meşgul olmamak* “*أَسْمَاعٌ وَسَمَاعٌ*/dinlemek ve başkasına aktarmak” anlamında da kullanılmaktadır.⁴⁵ Hadisi dinlerken veya başkasına aktarırken, dikkatsiz olmak ve önem vermemek demektir. Semâ'ü'l-hadis ve ismâ'ü'l-hadis, hadis talebesinin,

³⁸ Hatîbî Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, 143.

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arap*, “sika”, C.X, 371.

⁴⁰ el-Cezâirî, Tahîr b. Salâh b. Ahmed b. Mûhib es-Su'danî el-Cezâirî sonra ed-Dimaşkî, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûlü'l-eser*, thk, Abdülfettah Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Metbû'âtü'l-İslâmiye, Halep, 1995, C.I, 105i

⁴¹ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.76-79.

⁴² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s.92.

⁴³ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, Mektebetü Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmiye, Hindistan, 1908, C.II, 132.

⁴⁴ er-Râzî, *Mu'cemu'l-mekâyisu'l-luğa*, “Sehl”, III, 110; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arap*, “Sema” C.VII, 162, VIII, 162; Koçyiğit, *Hadis usûlü*, s.235.

⁴⁵ er-Râzî, *Muhtarü's-sihâh*, “Semâ”, s.154.

bizzat, hadis rivâyet eden şeyhin ağzından hadis dinlemesidir. Şeyh, rivâyet ettiği bu hadisleri ya hıfzından ya da kitabından nakleder, fakat onun, hıfzından veya kitabından nakletmesi mühim değildir. Mühim olan husus, nakledilen hadislerin talebe tarafından bizzat dinlenmiş olmasıdır. Şeyhin hadislerini başkalarına eda ederken, ister kendisi veyahut öğrencisi olsun sadece hadislere dikkat etmesi başka şeylerle meşgul olmaması gerekmektedir. Başka şeylerle meşgul olmak dikkat dağınıklığına, bu da hata yapmasına sebep olur.⁴⁶ Örneğin hoca, hadisi öğrenciye okurken onun da önemsemeden başka bir şeyler yazması veya uyuklaması gibi. Muhaddislerin hadis tahammül ettiği esnada alıcının başka bir şeylerle meşgul olması durumunda, onun hadislerinin kabulü konusunda, ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda İbnü's-Salâh: “Öğrenci hadisi tahammül ederken eğer hocanın ne söylediğini anlıyorsa, farklı bir şeyi yazmasının herhangi bir sakıncası yoktur. Ancak farklı bir şeyi yazınca hocanın ne söylediğini anlamıyorsa o zaman bu şekilde hadisi tahammül etmesi caiz değildir”, demiştir.⁴⁷

Tesâhül sebeplerinden birisi de uyuklamaktır. Uyuklama, hocanın veya talebenin ne söylediğini anlamasına engel olan faktörlerdendir.⁴⁸ Ancak ne söylediğini anlayacak şekilde hafif uyuklamanın, hadis tahammülünde bir sakıncası yoktur. Tesâhül vasfı bulunan kişilerden hadis kabul edilmeyişin sebebi, bu vasıfta olanların hadislerinde, münkerât ve muhalif sözler çoğalır, bu da sika kişide bulunması gerekli olan, zabt ve hıfz vasıflarına hâlel gelmesine sebep olur.

1.1.3. İhtilat ile sû'ü'l-hıfz Arasındaki Fark

İhtilat kavramı sözlükte: “اِخْتَلَطَ/karıştırmak”, “خَلَطَ الشَّيْءَ بِغَيْرِهِ/bir şeyin başka bir şeye karışması”, “وَإِخْتَلَطَ فُلَانٌ/falan kişinin akıl dengesi bozuldu” anlamında kullanılmaktadır. “المختلط” ise ismi fail vezni şeklinde okunduğunda *ihtilatı yapan kişiye denmektedir*.⁴⁹

Hadis usûlünde, sû'ü'l hıfz (kötü ezberleme) ile kesretü'l-galatla yakından ilgilidir. Kesretü'l-galat râvinin aklî melekelerinin zayıflaması sonucu şuurunun karışması neticesinde rivâyet ettiği hadislerin karıştırmasıdır. İhtilat sonucu hâfızasını kaybeden, hadislerini karıştıran râviye ise muhtelit denir. Muhtelit bir râvi tarafından rivayet edilmiş hadislerin hükmünün bilinmesi için râvi durumuna bakılır, eğer ihtilat râvide sonradan meydana gelmişse, ihtilattan önceki rivâyetleri kabul

⁴⁶ İyâz b. Mûsâ İyâz b. Amrûn el-Yahsebî el-Bustî Ebü'l-Fazl, *el-İlma' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivaye ve takyîdi's-sema'*, thk, es-Seyyid Ahmed Sakar, Dârü't-Turâs.-el-Mektebetü'l-İlmiye, Kahire, 1970, s.69

⁴⁷ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.132-135.

⁴⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s.i46.

⁴⁹ el-Ferâbî, es-Sihâh tacü'l-luğa, “İhtilat”, C.III, 1124.

edilir, ihtilattan sonra yaptığı rivayetleri ise kabul edilmez. İhtilatın zamanı bilinmediği takdirde de rivâyetleri terkedilir.⁵⁰

Muhaddisler, bir râvinin rivâyet ettiği hadislerin makbûl olması için metâin-i aşere kusurlarından beri olması gerekmektedir. Hadis rivâyetinde bulunan bazı râvilerin, bazen yaratılış itibariyle kendilerinde sû'ü'l-hıfz bulunmakta, bazen ise kendisi sika olduğu halde sonradan çeşitli sıkıntılar meydana gelmesiyle oluşmaktadır. Örneğin; Râvinin yaşlanması, kitaplarının yanması veya psikolojik sorunlar gibi. Bunun sonucunda akli melekelerini kaybetmeleri neticesinde rivâyetlerini birbirine karıştırmaktadır.

Bu gibi durumlarda olan râvilere muhtelit denildiği gibi seyyü'l-hıfz da denilmektedir. Ancak bu ikisinin birleştiği yerler olduğu gibi ayrıldığı yerler de vardır. Bu hususta hadis imamlarının çoğunluğu tarafından kabul edilen tarifi İbn Hacer yapmıştır. O sû'ü'l-hıfz ile ihtilatın benzer ve birbirinden farklı özelliklerini şu şekilde açıklamıştır: sû'ü'l-hıfz ile ihtilatın ortak noktası, yanılmalarının söz konusu olmasıdır. Ayrıldıkları nokta ise, ihtilatın sonradan meydana gelmesi ve geçici olabilmesidir. Sû'ü'l-hıfz'ın ise kalıcı olarak râvinin kendisinde hâfıza zayıflığının meydana gelmesidir.⁵¹ Bu sebepten ötürü her ne kadar bu iki konu aynı görünse de aralarında umum ve husus bakımından farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık ta İbn Hacer'in ifade ettiği gibi sû'ü'l-hıfz'ın belli bir neden veya belli bir zamanla kayıtlı kılmaksızın râvinin hadis rivâyetinde sürekli çokça hata etmesi, ihtilatın ise belli nedenlerden dolayı arızî nedenlerle çokça hata yapmasıdır. Dolayısıyla bu iki durumun hüküm olarak ta neticesi birbirinden farklı olmaktadır. Sû'ü'l-hıfza sahip olan olan bir râvi, bu durum kendisinde hâsıl olduktan sonra hadis rivayet etmediği takdirde seyyü'l-hıfz olarak isimlendirilirken, hadis rivayetine devam etmesi durumunda da muhtelit râvi olarak isimlendirilmekte ve tenkîd edilmektedir.

1.2. Hadiste sû'ü'l-hıfza Neden Olan Etkenler

Her bilimin kendine özgü kuralları vardır. O bilimde uzman olmak için onunla ilgili bütün kavram ve bilgileri iyi kavramak gerekmektedir. Hadis ilmi ise çok geniş ve kapsamlı bir ilimdir; Hadislerin sahîhini sakimininden, makbulunu merdudundan ayırmak gerekir. Ayrıca sened zincirindeki ricâlin adaletini zabtını iyi bilerek sika ve zayıf olanları birbirinde ayırma yeteneğine sahip olmak gerekir. Dolayısıyla bir muhaddisin bu bilimi dalını uzun zaman ilgisiz kalıp başka işlerle meşgul olması onun hadis konusundaki bilgilerinin zayıflamasına sebebiyet vermektedir. Bunları üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

⁵⁰ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.391-394.

⁵¹ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s.104.

1.2.1. Hadis İlmi Dışında Başka İşlerle Meşgul Olmak

Bu konuyu beş alt başlıkta sıralamak mümkündür:

1.2.1.1. İbadet İle Meşgul Olmak

Hadis dalının kendine göre bazı kuralları bulunmaktadır. Bunların bazıları zabt ve yakîn (tam bilgi) vasıflarıdır. Bunlar bir şahısta bulunmuyorsa o kişi her ne kadar muttaki ve sâlih de olsa ondan hadis rivâyet etmek caiz değildir. İmam Malîk: dört kişiden hadis alınmaz, bunların dışındaki kişilerden hadis alınır.

- a) Nefsi arzularına uyan ve insanları da buna çağıran kişi.
- b) İnsanların yanında değeri olsa da, sefihliği herkesçe bilinen kişi.
- c) Peygamberin hadislerinde yalan konuştuğu bilinmeyen ancak insanlar arasında yalan konuşan kişi.
- d) Kendisi Sâlih ve faziletli olduğu halde hadisçi olduğu bilinmeyen kişi.⁵²

Yahya b. Said: Sâlih insanların hadiste düştükleri fitneyi, başka yerde görmedim”, demek suretiyle hadiste uzman olmayanların çok yanıldıklarını belirtmiştir.⁵³

Hadis ezbere dayalı bir ilimdir. Bu bilim dalından farklı şeylere meşgul olmak, doğal olarak unutkanlık insanda oluşabilmektedir. Dolayısıyla bazı takva sahibi kimselerin zikir veya inzivaya çekilmek suretiyle seyyiü'l-hıfz olabilmektedirler.

1.2.1.2. Fıkıh İle Meşgul Olmak

İslam fihî, güçlü yapısıyla, geniş kaynaklarıyla, farklı görüşleriyle, zamana ve mekâna göre değişen hükümleriyle mümtaz bir konuma sahiptir. Bu ilimle uğraşan kişiler, bir hüküm vermek istediklerinde, ancak kaynakları iyi araştırarak, derin bilgiye sahip olduklarında fakih olabilirler. Bu vasfa sahip olan bir fakih ancak kendi bilim dalında çok ciddi bir çalışma ve zorlu eğitim sürecinden geçtikten sonra uzmanlaşabilmektedir. Dolayısıyla böyle zorlu bir ilim dalıyla uğraşan bir râvinin, çok karmaşık ve ezbere dayalı olan hadis biliminde de uzmanlaşması beklenemez.

Dolayısıyla Ebû Hâtim: Hammâd b. Seleme'nin fıkıh ilmiyle meşgul olmasından dolayı hadis ezberleme konusunda zayıf duruma düştüğünü belirtmiştir.⁵⁴ Başka bir yerde ise Hammâd b. Seleme'nin fıkıh konusunda hüccet olduğunu, ancak hadis konusuna gelince, hadisleri birbiriyle karıştırdığı için hüccet olmadığını ifade etmiştir.⁵⁵ İbn Hibbân: fakihlerin çoğu hadisleri eda ederken, muhaddislerin isimlerini ve seneddeki râvilerin isimlerini zikretmeden, sadece hadislerin metinlerini

⁵² Hatîbi'l-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi'r-rivaye*, s.160.

⁵³ Hatîbi'l-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi'r-rivaye*, s.158.

⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu vet-ta'dîl*, C.I, 137.

⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu vet-ta'dîl*, C.III, 147.

ve hükümlerini ezberlemeye çalışır ve hadisleri manayla rivâyet ederler. Eğer bir fakih bir hadisi merfu' olarak rivâyet ediyorsa kendi kitabında yazmışsa kabul edilir, ancak başka bir kitaptan almışsa, kabul edilmez. Zira fakih hadisin metnine yoğunlaşıyor, hadis mürsel midir, müsned midir, maktu' mudur, mevkuf mudur? Onun için önemli değildir.⁵⁶

1.2.1.3. Kur'ân İlimleriyle İştigal Etmek

Diğer ilimlerde olduğu gibi bu ilmin de kendine has kaide ve usûlleri vardır. Bu ilim dalında mahir olmak, çok yoğun ve titiz çalışmayla mümkün olabilir. Bir kişi bir konuya aşırı derecede yoğunlaşırsa doğal olarak diğer konuları ihmal etmiş olur. İhmal edilen bir konuda ise tam olarak doğru bilgiyi vermesi mümkün değildir.

Hâlit el-Bağdadî: Kur'ân ve tefsir ilminde hüccet olarak kabul edilen bazı âlimler, bu ilimlerle çok meşgul olduklarından dolayı, hâfizalarının zayıf hale geldiğini, rivâyet ettikleri ahkâm hadisler konusunda hüccet olarak kabul edilmediklerini belirtmiştir. Buna örnek olarak İmam-i Asım'ı (ö. 127/744) göstermektedir. İmam-i Asım kendi dalında hüccet olarak kabul edilen bir kurra âlimidir, ancak hadis dalında hüccet olarak kabul edilmemektedir.⁵⁷

1.2.1.4. Siyer Ve Tarih İlimleriyle İştigal Etmek

Muhaddisler, siyer ve tarih yazarlarının görüşlerini, kendi ilim dallarında kabul ederler. Ancak hadis konusunda görüşlerini hüccet olarak kabul etmezler. Zira hadis uzmanlık gerektirmektedir. Bu durumda olan bir râvi, başka ilim dalıyla aşırı derecede iştigal olması, hadis dalında zayıf hale gelebilmektedir. Bu bağlamda siyer müelliflerinden olan İbn İshak (ö. 151/768), hadis âlimlerinin önemseydiği ve değer verdiği kişiler arasındadır. Bazıları onu övmüşler, bazıları da yermişlerdir. Buhârî ve Müslim'in onun hadislerini hüccet olarak kabul etmemişler. Sadece mütâbaat ve şevâhid babında zikretmişlerdir. Hadis konusunda tedlîs yaptığı rivâyet edilmektedir.⁵⁸ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'e İbn İshâk'ı sormuşlar? O, cevaben, babam ondan birçok hadisi, mutabi, uluv ve nüzul şeklinde musnedinde rivâyet etmiştir. Kendisine İbn İshâk'ın hadiste hüccet olup olmadığı sorulduğunda sünenlerde hüccet olmadığını belirtmiştir.⁵⁹

⁵⁶ el-Bûstî, Muhammed b. Hibân b. Ahmed b. Hibân b. Mu'âz b. Ma'bed et-Tamîmî Ebû Hâtîm ed-Dâremî el-Bûstî, *el-İhsân fî takrîb sahîh İbn Hibân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1988, C.II, 159.

⁵⁷ Hatîbi'l-Bağdâdî, *el-Cami' li ahlaku'r-râvi*, C.II. 194.

⁵⁸ el-Munzirî, Abdülazîm b. Abdülkavî el-Munzirî Ebû Ahmed, *Risale fi'l-cerhi ve't-ta'dîl*, thk, Abdurrahman Abdülcebbâr el-Feryuvânî, Mektebet'd-Dârü'l-Aksâ, Kuveyt, 2005, s.42.

⁵⁹ Mizzî, *Tezhibü'l-kemâl*, C.XXIV, 422.

1.2.1.5. Kadılık Yapmak

Kadılık görevi önemli, zor ve hassasiyet gerektiren bir meslektir. Zira hem dünyada hem de ahirette sorumluluğu ağırdır. Bundan dolayı bu mesleği yapanların arka planda yoğun bir ilmi çalışma yapması ve yeterince vakit ayırması gerektirmektedir ki zihni olarak hazırlıklı olabilsin ve hüküm verirken doğru olan kararı verebilsin. Kadılık yapan kişiler bu yoğun çalışmalarından hadis ilmine yeterince vakit ayıramadığından dolayı sûû'l-hıfz'a uğrarlar. Bu durumda olan bir râvi, Şerik b. Abdullah en-Neğ'i el-Kadı'dır (ö. 177/794).⁶⁰ Küfe kadısı olduktan sonra hadis noktasında bilgisi zayıfladı. Bundan dolayı onun kadılık yapmadığı dönemde ki hadisleri kabul edilmekte. Ancak kadı olduktan sonra rivâyet ettiği hadislerde hata yaptığı için kabul edilmemektedir.⁶¹ Diğer bir râvi ise Ebû Leyla'dır (ö. 148/765). Ebû Hâtim: kadı olduktan sonra kendisinde sûû'l-hıfz meydana geldiğini, münekkitler tarafında rivâyet ettiği hadislerin münker olarak görüldüğü, rivâyet ettiği hadislerinin yazılabileceğini ancak hüccet olmadığını belirtmiştir.⁶²

1.2.2. Kitapların Zâyi Olması

Bilindiği gibi daha önceki zabt konusunu işlerken zabt'ı iki kısma, ayırmıştık, zabtu's-sadr; (zihinde ezberlemek) ve zabtu'l-kitabet (kitabı korumak). Zabtu's-sadr tarif ederken bir şeyi iyi ezberlemek, hâfızasında tutmak ve istediği bilgiyi istediği zaman eksiksiz olarak ortaya çıkarmak anlamına geldiğini belirtmiştik. Şimdi ise zabtu'l-kitabet'nin ne anlama geldiğini açıkladıktan sonra kitapların zayi olmasının sebeplerin neler olduğunu beyan etmeye çalışacağız. Zabtu'l-kitabet; muhaddisin yazdığı kitabı iyi korumasıdır. Hiçbir şekilde değiştirilmesine, tahrif olmasına, izin vermemesidir. Kitabının içine ilaveler veya eksiltmeler yapma ihtimali olan, güvenmediği kişilere vermemesidir. Kitabını bu şekilde koruyup muhafaza edenlerin kitabına itimat ederek rivâyet eden kişilerden hadis almak caizdir. Ancak kitabına sahip çıkmayan, güvenli olup olmadığını, iyi bilmediği kişilerin ellerinde, kitabının elden ele dolaşması, değiştirme ve yalan, yanlış ilave etme ihtimaline karşı, bu gibi kitap sahiplerinden hadis rivâyet etmek sakıncalıdır.

Bazı âlimler, kötü kişilerin ellerine düşmemesi için, hayattayken, kitaplarını yakıyor, suyla siliyor veya gömüyorlar. Bazıları ise vefatında sonra, yakılmasını, yıkanmasını veya gömülmesini vasiyet ediyorlardı. Bu bağlamda Hadiste mümtaz

⁶⁰ Şerik b. Abdullah en-Neğ'i el-Kadî, önce Vesât sonra Küfe şehrinde kadılık yaptı. Abid, faziletli, adil, Bir kişiliğe sahipti, kadı olduktan sonra çok hata yapar, sâdüktur demıştır. *Takrîbü't-tehzîb*, s.266.

⁶¹ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu'âz b. Ma'bed et-Tamîmî Ebû Hâtim ed -Dâremî el-Büstî, *es-Sikât*, thk. Muhammed b. Abdülmu'it Hân, Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmâniye, Heydârabâd,1973, C.VI, 444.

⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu vet-ta'dîl*, C.VII, 322.

yeri olan Şü'be b. Haccâc (ö. 160/777), ölümünden sonra kitapları kötü emelleri olan kişilerin ellerine düşmemesi için kitaplarını suyla yıkarak imha etmesi için oğluna vasiyet etmiştir. Oğlu da vasiyetini yerine getirerek, kitaplarını yıkamıştır. Buna benzer birçok âlim kitaplarını kendilerinden sonra değiştirirler korkusuyla yıkamış, yakmış veya toprağa gömmüşler.⁶³ Kitaplarına itimat ederek rivâyette bulunan râvilerin kitapları, hangi sebeple olursa olsun kaybolmuşsa bunlar sûü'l-hıfz kapsamı alanında değerlendirilir.

Kitapların zayi olmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan öne çıkan bazı etkenleri açıklamaya çalışacağız.

1.2.3. Kitapların Yanması

Bazı râviler kitaplarına güvenerek hadis rivâyet ettiği bilinmektedir. Bu râvilerden bazıları, kitapları ehil olmayan kişilerin ellerine düşmesinden korktukları için kendi isteğiyle yakmışlardır. Bazıları ise çeşitli sebeplerle çıkan yangınlar sonucu, tüm kitaplarıyla beraber, hadis kitapları da yanmıştır. Kitapları yandıktan sonra hadis rivâyet ettiklerinde, kitaplarındaki bilgiyi tam olarak hatırlamadıklarından dolayı, hatalı ve yanlış rivâyet etmeye çalışmışlardır. Bu konuma gelen râvilerin rivâyetleri kabul edilmemektedir.

Bu kısım râviler arasında, fakih kadı Abdullah b. Lahî'a el-Hadramî (ö. 173/789), bulunmaktadır. Bu kişi daha önce hâfızdı, kitabına hâkimdi, sened ve metinde bir sorun olduğunda kitabına müracaat ederek düzeltirdi. Ancak hicri 170'te evinin yanmasıyla beraber kitapları da yanmıştı. O da hâfızasından hatırladığı kadarıyla hadis rivâyet etmeye çalışıyordu, fakat bu şekliyle çok hatalı ve münker lafızlar ilave yapıyordu. Durum böyle olunca, hadis âlimleri onun yangından önceki rivâyetleri kabul eder, fakat yangından sonraki rivâyetleri ise kabul etmeyerek ret etmişlerdir.⁶⁴

1.2.4. Kitapların Gömülmesi

Bazı muhaddisler daha hayattayken yazdıkları birçok kitabı, ehil olmayan kişilerin eline düşmesinden korktukları için kendi istekleriyle yere gömmüşlerdir. Bu râviler, daha sonra gömdükleri kitaplardaki hadisleri başkalarına aktarmak istediklerinde, ezberlerinden nakletmeye çalışırlar. Bu halde rivâyet etmeye çalışan bir râvi çok hata yapar ve münker lafızlar ilave yapar. Bundan dolayı, kitapların definden önceki rivâyetleri kabul edilir. Ancak definden sonraki rivâyetleri ret edilirdi. Bu durumda olan birisi, Muhammed b. Abdullah el-Erzemî el-Fezârî'dir (ö.

⁶³ Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk, Darü'l-Hadîs, Kahîre, 2006, C.VII, 213.

⁶⁴ İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzi'b*, s.319.

155/772). Bu râvi birçok hadisi işitmiş ve kitabına yazmıştır. Kitaplarını gömdükten sonraki rivâyetleri, cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından zayıf olarak görülerek ret edilmiştir.⁶⁵ Atâ' b. Müslim el-Haffâf (ö. 190/806), Aynı şekilde kitaplarını defin etmişti. Ebû Hâtim, sâlih olduğunu, kitaplarını defin ettiğini, kavî olmadığını ve “ فلا يثبت حديثه /hadisleri tespiti edilmeyen” bir râvi olduğunu belirtmiştir.⁶⁶

1.2.5. Kitapların Islanıp Kullanılamaz Hale Gelmesi

Bazı muhaddislerin elinde olmayarak, aşırı yağıştan veya yolculuk yaparken, kitapları suya düşmüş ve okunamaz hale gelmiştir. Bu râvilerin kitapları suya düştükten sonra kitaplarında yazılmış olan hadisleri başkalarına aktarmaya çalışmışlardır. Bu hadisleri başkalarına aktarırken hâfizalarında iyi yerleşmediğinden dolayı çok hata yapıyorlardı. Bu sebepten dolayı rivâyetleri kabul edilmemektedir. Kitapları suya düşen muhaddisler arasında, *Müsned*'i Ahmed râvisi olan, Ebu Bekr el-Katî'i'dir (ö. 365/976). Bu râvi kitapları suya düştükten sonra başka râvilerin kitaplarından, kendisinin kaybolan hadislerini yazmaya çalışınca, cerh âlimleri tarafından tenkîd (ta'n) edilerek zayıflar kategorisinde değerlendirilmiştir.⁶⁷

1.2.6. Kitapların Çalınması

Birçok muhaddisin evinde veya yolculukta kitapları hırsızlar tarafından çalınmaya maruz kalmıştır. Bu hırsızlardan, kimisinin amacı bu kitapları satıp para kazanmak, kimisinin amacı ise içindeki bilgileri elde etmektir. Sonuç olarak hangi amaçla yapılırsa yapılsın kitabına güvenerek rivâyet etmeye çalışan râvide, büyük bir yıkıma sebep olmaktadır. Kitapları çalınca hadisleri rivâyet etmeye çalışan râvi, hata ve yanlış yapmaya maruz kalır. Durumu böyle olan bir râvi, kavide olsa hata yaptığı için zayıf duruma düşer ve rivâyet ettiği hadisleri ret edilir. Kitapları çalınan râvilerden birisi Abdurrazak b. Ömer ed-Dimeşkî'dir (ö. ?). Şam ve Iraklılar ondan çokça hadis rivâyet ediyorlardı. Kitapları çalınca Iraklılar onu terk edip ondan tahdîs etmemeye başladılar.⁶⁸ Abdurrazak b. Ömer'de (ö. ?) ayrıca kitabı çalınan râviler arasındadır. Zühri'den hadis rivâyet etmişti. Kitabı çalınca, daha önce Zühri'den rivâyet ettiği hadislerini sağdan soldan toplamaya başladı, bu da onun Zühri'den olan rivâyetlerini zayıf duruma düşürmeye sebebiyet verdi. Ayrıca diğer râvilerden olan rivâyetlerinde ise leyin bulunmaktadır.⁶⁹

⁶⁵ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Munî' el-Hâşimî bi'l-Velâi el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd ismiyle bilinen, *et-Tabakâtü'l-kubrâ*, thk, Muhammed Abdülkâdir Atâ, el-Kütübü'l-İlmiye, Beyrût, 1990, C.VI, 367.

⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu vet-ta'dîl*, C.VI, 336.

⁶⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, C.XVI, 210-213.

⁶⁸ İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Curcânî b. Adî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, thk, Âdil Ahmed- Alî Muhammed, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, C.V, 310; İbn Hacer, *Takrîbu't-tehzîb*, s.354.

⁶⁹ Mizzî, *Tezhîbü'l-Kemâl*, C.XVIII, 50.

Bazı muhaddisler kitapları kaybolmadığı halde, kitapları kaybolmuş gibi zayıf durumuna düşebilirler. Şöyle ki; kitapları yanında olmadan bir başka şehirde hadis rivâyet eder, bu yüzden hata yapabilirler. Dolayısıyla bu râvi kendi şehrinde kitapları yanındayken yaptığı rivâyetler sahih, ancak başka şehirde beraberinde kitabı olmadan yaptığı rivâyetler zayıf olarak değerlendirilirdi. Basralıların Ma'mer b. Raşit'ten (ö. 153/770) rivâyet ettiği hadislerde ızdırab vardır. Zira onlara hadis rivâyet ettiğinde kitapları beraberinde olmadığından, bu durumda yanlış yapardı, ancak Yemenlilere olan rivâyetinde ise kitabı yanında olduğu için herhangi bir sakınca görülmemişler.⁷⁰ Ayrıca, aslen Kûfelî olan, Muhammed b. Câbir İbn Sayyâr (ö. ?), İbn Târik el-Hanefî (ö. ?) adlı râvinin, kitapları kaybolmasından dolayı hâfızasında zayıflık meydana geldiğini, bu sebeple hadisleri rivâyet ederlerken çok hata yaptığı belirtilmiştir.⁷¹

1.2.7. Fiziksel ve Psikolojik Rahatsızlıklar Geçirmek

1.2.7.1. Fiziksel rahatsızlıklar

Bazen hayatı boyunca insana yapışıp bırakmayan kronik hastalıklar, bazen yaşın ilerlemesiyle, kişinin akli melekelerini yitirmesi, zayıflaması veya olayları birbiriyle karıştırması, bazen de gözünde oluşacak bir rahatsızlıktan dolayı kişinin görme fonksiyonunu kaybetmesi, bunların tümü fiziksel rahatsızlık sayılır. Bir râvide böyle bir durumun ortaya çıkması, eski bilgi ve becerileri ortadan kalkmış ve zayıf hale gelmiş demektir. Harun b. Yezîd (ö. 206/821), hâfız ve zabt ehli olmasına rağmen kendisinde fiziksel rahatsızlık ortaya çıkmasından dolayı muhaddisler onu sûû'l-hızf olan râviler kategorisinde değerlendirerek zayıf olarak adanmışlardır. Harun b. Yezîd ilerlemiş yaşında göz fonksiyonunu yitirmiştir. O da cariyesinden kitaplarını okuması için yardım istemiş. Bir konuda şüpheye düştüğünde cariyesine o konuyu okuyup mütâlaa etmesini, orada neler yazdığını ona söylemesini ister ve onun mutalâasının sonucuna göre şüphesini giderirdi.⁷²

Bazı râvilerde de fiziksel olarak uzun zaman müzmin hastalıklara yakalanınca bunun etkisiyle hâfızaları zayıflar ve zabt olma durumundan düşerek zayıf hale gelirler. Bunlardan birisi de Yahya b. Yeman el-A'clî'dir (ö.85/705). Kendisi felç geçirince hâfızası zayıf hale geldi. Veki' b. El-Cerrah; bizim arkadaşlardan Yahya b. Yeman el-A'clî'den daha iyi ezberleyen kimse görmedim. O bir oturumda beş yüz hadis ezberleyebiliyordu. Ancak daha sonra bu hastalığa yakalanınca hâfızası gitti ve daha önce ezberlediğini hatırlayamaz hale geldi.⁷³

⁷⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, C.VII, 11.

⁷¹ İbn Hacer, *Takribu't-tehziib*, s.471.

⁷² Hatîb'ul-Bağdâdî, *Tarih'ül-Bağdât*, C.XIV,339.

⁷³ Hatîb'ul-Bağdâdî, *Tarih'ül-Bağdât*, C.XIV,120.

1.2.7.2. Psikolojik Rahatsızlıklar

İnsan zayıf bir mahlûk olarak yaratılmıştır. Başına gelen bazı sıkıntılardan dolayı psikolojisi bozulup bunalıma girebilir. Bunun sonucunda da kendisinde hâfıza kaybı meydana gelebilmektedir. Bazen canından çok sevdiği eşi, annesi veya çok sevdiği bir kişinin ölmesiyle öyle bir etkilenir ki daha önce ezberlediklerinden hiçbir şey hatırlayamaz ya da tam olarak hatırlayamadığı için hata yapabilmektedir. Bu da onda zabt vasfının yok olmasına sebep olur.

Süheyl b. Ebî Sâlih (ö. 754-762), bu râvilerden birisiydi. Buhârî; “Süheyl’in bir kardeşi olduğunu o vefat edince üzüntüsünden, hadiste bildiklerini unuttuğunu söylüyor”.⁷⁴ Ölüm üzüntüsünden hâfızasını kaybeden râvilerden birisi de Ebû Ca’fer el-Hâfız, Muhammed b. el-Hüseyn b. el A’rabî’dir (ö. 270/884). Bu râvi hem hâfız hem zabt ehli ve sika idi. Çok sevdiği çocuğu vefat edince buna aşırı derecede üzülmekten dolayı hâfızası zayıf hale geldi. Durumu böyle devam edince, ezberlediklerini unutmaya ve yanlış rivâyet etmeye başladı. Daha önce sika olan bu râvi münekkitler tarafından zayıf râviler kategorisinde değerlendirildi.⁷⁵ Bazı râviler kötü bir olay karşısında şok geçirerek hâfızaları zarar görmüştür. İbn Ebî Meryem

(ö. ?) evinin hırsızlar tarafından soyulduğunun haberi üzerine,⁷⁶ Mes’udî ise mallarının çalınmasından sonra şok geçirerek psikolojileri bozulup, hâfızalarında halel (bozulma) meydana gelmiştir.⁷⁷

1.3. Sûü'l-hıfzın Hadislere Etkisi

1.3.1. İnfirad

İnfirad, “فرد” kelimesinden türemiştir. Lügat anlamı; “*tek kalmak, bir işi yalnız başına yapmak*” manasına gelir.⁷⁸ Hadis usûlü ilminde teferrüd veya infirad; Râvinin rivâyetinde tek başına kalmasına, bir başka deyişle hadisi herhangi bir şeyhten ondan başka rivâyet eden olmamasına denir. Râvinin rivâyette tek kalması durumunda, böyle hadislere Aynı zamanda garib hadis diyen âlimler de mevcuttur. Bu yüzden teferrüde, öteki tabiriyle infirada garabet denildiği de olmuştur.⁷⁹

Anlaşılan o ki zabt vasfına sahip olmayan bir râvi, hadisin ister metninde isterse senedinde teferrüd ediyorsa, bu kişinin hıfzında vehm ve hata yapma olasılığı

⁷⁴ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-bârî*, C.I, thk, Muhammed Fuâd Abdulbakî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût, 1959, s.162; İbn Hacer, *Tehzîb 'üt-tehzîb*, C.IV, 262.

⁷⁵ İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, s.629.

⁷⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, s.623.

⁷⁷ İbn Hacer, *Tehzîb 'üt-Tehzîb*, C.VI, 212; İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, s.344.

⁷⁸ Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Tamîm Ferâhidî el-Basrî, *Ayn*, thk, Mehdî el-Mahzûmî –Dr. İbrâhîm es-Samrâî, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, trz, “Ferede”, C.VII, 24; el-Ferâbî, *es-Sihâh tacü'l-luğa*, “Ferede”, C.II, 518-519.

⁷⁹ İtr Nûreddîn, *Menhecü'n-nakd, fi ulûmu'l-hadîs*, trz, Dârü'l-Fikr, Dimeşk, 1997, s.399-400.

bulunmaktadır. Bu vasıfta olan bir râvinin teferrüd etmesi rivâyet ettisiyle hadisler, doğal olarak zayıf olmaktadır. Ancak sıkı olan ravinin teferrüdü ise zayıf sayılmaktadır.

1.3.2. Musahhaf ve Muharref

“**الفصحف**” tef’il vezninde, sözlükte, “*sahifede hata etmek, yazılı bir kâğıttaki kelime veya sözleri yanlışlıkla değiştirme*” manasına gelen tashifden ismi mef’uldür ve değiştirilmiş nesne demektir.⁸⁰ “**المحرف**” ise musahhaf gibi tef’il vezni üzerinedir. Sözlükte, “*bir şeyi değiştirme ve kalemin sürekli yanlış yazması*” anlamındadır.⁸¹ Musahhaf ve muharref terimi, ilk asırlardan itibaren İbn Hacer el-Askalânî’ye kadar (ö. 852/1448) bütün muhaddisler hep aynı anlamı vermekle birlikte, Musahhaf daha yaygın biçimde kullanılmıştır. Bu iki terime farklı mânalar yükleyen İbn Hacer el-Askalânî, Musahhafı yazılışları birbirine benzeyen harflerde nokta değişikliği, muharrefi de kelimelerde hareke, harf ve hat değişikliği yapılarak nakledilen hadis şeklinde tanımlamıştır.⁸² İbn Hacer’in bu tanımı, daha sonra gelen Hadis usûl âlimlerince benimsenmiş ve bu iki terimi iki mana ifade ettiğini belirtmişlerdir.⁸³

Anlaşılan o ki bir râviden bir hadisi dinleyerek alırken veya bir kitaba bakarak yazarken kişi doğal olarak kendisini tashif ve tahrif’ten koruması mümkün değildir. Zira en güvenilir ve sika âlimlerin bile, bu konuda acze düştüğü bir gerçektir. Ancak bir râvide çokça tashif ve tahrif olması onun hıfz konusunda sıkıntı olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.3. Muzdarip

Izdırab sözlükte, “**واضطرب الشيء تحرك وماج**”, *dalgaların istikrar bulmaksızın inip çıkması*”, izafe edildiği kelime farklı olunca “**اضطرب أمره اختل**”, *işin birbirine karışması ve bozulması*” manasına kullanılmaktadır.⁸⁴ Hadis ıstilahında ise, birbirine muhalif rivâyetleri arasında sıhhat yönünden eşitlik bulunan ve bu sebeple biri diğerine tercih edilemeyen hadistir.⁸⁵ Izdırab bazen metinde bazen senette bazen de her ikisinde birden olabilmektedir. Muzdarip hadisin zayıf sayılmasının sebebi, râvilerin hıfz ve zabtları hakkında ihtilâf edilmesidir. Râvilerin birinin hıfz, zabt veya hadisi aldığı kimseden uzun müddet hadis dinlemiş olmasıyla ihtilaf ortadan kalkar.

⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arap*, “Sehefe”, C.IX, 187.

⁸¹ Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya’kûp el-Fîrûz Âbâdî, *el-Kamûsü'l-muhît*, thk, Muhammed Na’îm el-Arkasûsî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 2005 s.800.

⁸² İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s.96-97; Efendioğlu Mehmet, “Müsahhâf”, *DİA*, .C.XXXI, 229-230.

⁸³ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.279.

⁸⁴ Muhammed b. Muhammed b. Abdürrazâk el-Hüseynî Ebû'l-Fayd el-Mürtezâ ez-Zebeydî, *Tacu'l-Arûs min Cevâhir'l-Kamûs*, thk, Komisyon, Dârü'l-Hidâye, trz, “Zerebe”, C.III, 248.

⁸⁵ Koçyiğit, *Hadîs usûlü*, s.139.

Râvilerden birini diğerine tercih imkânı doğduğu için de hadis muztarıb olmaktan çıkar. Tercih imkânı bulunmayan hadis ise merduttur.⁸⁶

Anlaşılan o ki hadisleri tahammül ederken ederken veya başkalarına eda ederken doğru rivayet etmek çok önemlidir. Bir râvi hocasından işittiği bir hadisi iki farklı şekilde anlatıyorsa bu onun hıfzı hususunda bir sıkıntı olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.4. Maktûb

“مقلوب” “قلب” fi’linin ismi mef’ulüdüdür. Sözlükte, “tersine çevrilmiş, altı üstüne veya içi dışına döndürülmüş, değiştirilmiş, başka bir şekle sokulmuş” anlamındadır.⁸⁷ Hadis ıstılahında ise; râvi zincirindeki bir şahsın isminin önde geçtiği halde sonunda, sonunda geçtiği halde önde zikredilmesi veya aynı şeyin hadis metni üzerinde yapılması halinde ortaya çıkan hadis türüdür.⁸⁸ Yani râvi, gerek sened ve gerekse metindeki bilgilerin yerlerini değiştirip hadisi birbirine karıştırmakta ve alt-üst etmektedir. Maktûb hadis sahih olarak rivâyet edildiği şekilden başka bir hale sokulduğu için, muhaddisler bu tür hadisleri zayıf hadislerden saymışlardır.

Râviler üç sebepten dolayı hadisi kalb yaparlar:

a) Rivâyet ettiği hadisleri daha garip göstererek insanların ilgisini üzerine çekmek. Bu durumdaki hadisler mevzu olarak telakki edilir ve red edilir.

b) İmtihan yapmak için yapılan kalp. Bu konuda Iraklılar imamı Buhârî’yi yüz hadisin metnini başka senetlerle karıştırıp hangi senedin hangi metne ait olduğuna dair sınıadıkları gibi.

c) Râvinin vehm ve hata yapması.⁸⁹

Anlaşılan o ki maktûb hadisin zayıf sayılmasının sebebi, ondaki takdim, tehir ve bir şeyin diğeri ile değiştirilmek suretiyle meydana gelen zabt eksikliği olduğu gibi, farklı etkenler de olabilmektedir.

1.3.5. Müdrec

“الإدراج” if’âl vezni üzerinde, mazisi “درج” şeklinde gelmektedir. İdrâc sözlükte, “bir şeyi bir şeye sokmak, ilave etmek” anlamındadır. “مدرج” ismi mef’ul vezni üzerine olduğunda ise “kendisine ilave olunan manasındadır”.⁹⁰ *Hadiste idrac,*

⁸⁶ İbn Salâh, *Ulûmu’l-hadîs*, s.94.

⁸⁷ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mu’cem’u-lugatu’l-arâbiyeti’l-muâsire*, Alimü’l-Kutub, şehir belirsiz, 2008, “Kalebe”, C.III, 1847.

⁸⁸ Sehâvî, *Fetü’l-muğîs*, I, 336-347; İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s.94-95; İtr Nûreddîn, *Menhecü’n-nakd fi ulûmu’l-hadîs*, 435-439; Şemseddîn Ebü’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Osmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethü’l-muğîs bi şerhi elflyeti’l-hadîsi’l-İrâkî*, thk, Ali Hüseyîn Ali, Mektebü’s-Sünne, Mısır, 2003, C.I, 335.

⁸⁹ İbn Salâh, *Ulûmu’l-hadîs*, s.101-120; Ahmed Muhtâr, *Mu’cem’u-lugatu’l-arâbiyeti’l-muâsire*, “Kalebe”, C.III, 1847; Sehâvî, *Fetü’l-muğîs*, C.I, 336-347; İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s.94-95; İtr Nûreddîn, *Menhecü’n-nakd*, fi ulûmu’l-hadîs, 435-439.

⁹⁰ el-Mursî, *el-Muhkem ve’l-muhîtü’l-azamî*, C.VII, 320.

hadisin aslında olmayan sözlerin ona sokulmasıdır. Hadisi rivâyet eden bir râvi, kendisinin veya başkasının sözünü de hadise ekler, dinleyen bir kimse, bu ilâveyi hadisten zanneder.⁹¹ İdrâc, ancak Aynı hadisi, Hazreti Peygamberden başka bir isnâdla rivâyet edilmesi halinde anlaşılır. Bununla beraber, Hazreti Peygamberin söylemesi aklen mümkün olmayan bazı ibarelerin de râvilerin idracından olduğu, hadislere vakıf olan imamlar tarafından kolayca anlaşılmaktadır.⁹²

İdrâc, birkaç sebepten dolayı yapılmaktadır;

a) Râvi, hadiste garip olan kelimeleri tefsir etmeye çalışırken yaptığı açıklamaların sonrakiler tarafından sanki hadisin bir bölümü olarak algılanması.

b) Hadiste çıkarılan hükmü açıklarken bu açıklaması başkaları tarafından hadisin bir parçası olarak algılanması.

c) Râvinin yanılması veya hata yapması sebebiyle hadislere ilaveler yapması.⁹³

Anlaşılan o ki hadiste olmayanı zaman zaman yanılarak ilave etmek, insanın doğasında bulunan bir gerçektir. Kişi ne kadar çok çabalasa da kendini hata ve yanlış yapmaktan koruyamayacağı bir gerçektir. Bu vasıfta olan, fazla hata yapmayan veya bilerek ilave yapmayan bir râvinin hadisleri makbuldür. Ancak bir râvinin sürekli yanılması kendinden daha hâfiz olan râvilere muhalefet etmesi zabt ve itkanında zayıf olarak algılanır ve rivâyetleri reddedilir. Görüldüğü gibi bir râvi sûû'l-hıfzından dolayı hadiste olmayan bir sözle veya başka ilaveler ile idrac yapabilmektedir.

1.3.6. Mürsel-Muttasıl

“*المُتَّصِلُ*”/muttasıl” sözlükte, “bir şeyi bir şeye yapışana kadar ilave etmek ve yapıştırmak” anlamında kullanılmaktadır.⁹⁴ İstilahı anlamı ise “İster Hazreti Peygamberden gelerek merfu, ister sahabeden gelerek mevkuf olsun, isnâdı ilk râviden başlayarak Hz. Peygambere kadar kopukluk olmadan muttasıl olan hadislere” denir. Muttasıl hadis, mevsul olarak da isimlendirilir.⁹⁵ Muttasıl başka bir senedi bulunan, sened aramayı gerektirmeyecek kadar bilinen hadisler de muttasıl kabul edilir. Muttasıl olmayan hadis genellikle zayıf sayılır.⁹⁶

“*المرسل*” if`al babında ismi mef`uldur. “*المرسل إليه*”/kendisine bir eşya veya başka bir şeyin gönderilmesi” anlamında kullanılmaktadır.⁹⁷ Mürsel hadisin istilahi anlamı: Birçok hadisçinin ittifak ettikleri tarife göre, tabi`nin, sahabeyi atlayarak “*Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi*” veya “*Rasûlullah (s.a.v.) şöyle yaptı*” şeklinde

⁹¹ Itr Nüreddîn, *Menhecü'n-nakd, fi ulûmu'l-hadîs*, 440-444.

⁹² Sehâvî, *Fetü'l-muğîs*, C.I, 297; İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.95-98.

⁹³ Koçyiğit, *Hadîs usûlü*, s.128-129.

⁹⁴ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kizvînî er-Râzî, *Mu'cemü'l-mekâyîsü'l-luğat*, thk, Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Fikr, 1979, “Vesele”, C.VI, 115.

⁹⁵ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.44.

⁹⁶ Itr Nüreddîn, *Menhecü'n-nakd, fi ulûmu'l-hadîs*, s.347.

⁹⁷ Abdülhamîd Ömer, *Âlimi'l-kitap*, C.II, 889.

sözlerle doğrudan doğruya Hazreti Peygamberden hadis nakletmesidir”.⁹⁸ Usûlu’l-fıkıh âlimleri, sahabînin peygamberden duymadığı hadisi doğrudan peygambere duymuş gibi rivâyetlerini de mürsel sayarken, muhaddisler bu tür hadisleri mürsel olarak kabul etmemektedirler. Muhaddisler, usûlu’l-fıkıh âlimlerinin aksine, Sahabî Mürsel’ini (bir sahabînin başka bir sahabîden işittiği hadisi doğrudan peygamberden duyduğu gibi rivâyeti) hüccet olarak kullanılabilceğini kabul etmişlerdir. Zira sahabîler tamamı adil olarak kabul edilmiştir. Tabî Mürsel’i hakkında farklı görüşler bulunmakta; âlimlerin bir kısmına göre zayıftır amel edilmez. Mutlaka amel edilir söyleyenler olduğu gibi, belli şartlarda kabul edilir diyen âlimlerde bulunmaktadır.⁹⁹

Anlaşılan o ki bir râvi mevkuf olan bir hadisi (sahabe sözü) çoğu zaman yanılarak merfu’ (Peygamberimiz (s.a.s.)’e isnad edilen hadis) olarak rivâyet ediyorsa veya aksini yapıyorsa, bu râvinin hafızasında zayıflık olma ihtimali bulunmaktadır. Aynı şekilde muttasıl olan bir hadisi sürekli yanılarak munkatı olarak rivâyet ediyorsa bu durum, o râvinin hafızasında bir sıkıntı olma olasılığı bulunabilmektedir. Konuyu daha fazla uzatmamak için bu dört örnekten sadece muttasıl ve mürsel hadisin tarifini vermekle iktifa ettik.

1.3.7. Şâz

“شاذ” sözlükte, “bir grubun içinden ayrılıp kendi başına bir yol tutmak, muhalif olmak, usûlüne uygun olmamak” anlamda kullanılmaktadır.¹⁰⁰

Hadis ıstilahında ise, râvinin muhalefetinden doğan bir zayıf hadis çeşididir. İbnü’s-Salâh, şâz hadisi râvinin rivâyetinde tek kalması, dönemindeki daha güvenilir bir râvinin rivâyetine aykırı olması şeklinde tarif etmiştir. Şayet muhalefet yoksa hadis ayrı bir rivâyet olarak kalır, ona şâz denilmez. Râvi rivâyetinde teferrüd ettiği takdirde bakılır. Eğer tek başına rivâyet ettiği hadis, kendisinden hıfz ve zabt yönünden daha üstün bir başka râvinin rivâyetine muhalif ise hadisi merdud ve şazdır. Eğer başkasının rivâyetine aykırı bir tarafı yoksa o zaman aykırı rivâyeti, kendisinden başka rivâyet eden olmamış demektir.¹⁰¹ İbn Hacer’e gelince ona göre, bir râvinin hadisine ya zabt fazlalığı yahut adet çokluğu, yahutta diğer tercih sebeplerinden biri, kendisinden daha üstün bir râviye muhalefet vaki olursa, daha üstün olanı tercih edilir, buna mahfuz, diğerine ise şâz denir.¹⁰²

⁹⁸ İbn Salâh, Ulûmu’l-hadîs, s.51-56; İtr Nüreddîn, *Menhecü’-n-nakd, fi ulûmu’l-hadîs*, 369-374.

⁹⁹ İtr Nüreddîn, *Menhecü’-n-nakd, fi ulûmu’l-hadîs*, s.369-374.

¹⁰⁰ Rînhâret bîter Ândozi, *Tekmiletü’l-meâcümü’l-arabî*, thk, Muhammed selîm en-Nua’ymî-Cemâl el-Hayyat, Vezâretü’s-Sakâfeti ve’l-İ’lam, Irak, 2000, C.VI, 279.

¹⁰¹ İbn Salâh, Ulûmu’l-hadîs, s.76-79; İtr Nüreddîn, *Menhecü’-n-nakd, fi ulûmu’l-hadîs*, s.328; İbn Hacer, *Nüzhetü’-n-nazar*, s.70.

¹⁰² İbn Hacer, *Nezhetü’-n-Nazar*, s.71.

Anlaşılan o ki hıfz ve itkan hususunda güçlü olan bir râviye zabtında daha zayıf bir râvi muhalefet etmesi, hadise yanlış ilaveler yapabilme olasılığını meydana getirmekte ve bu sebepten dolayı hadisleri merdud duruma düşebilmektedir. Bu durumda olan bir râvinin sûü'l-hıfz olma olasılığı ihtimal dairesindedir.

1.3.8. Münker

“**الْمُنْكَرُ**” sözlükte, *bilinmeyen, inkâr edilen*” anlamında kullanılmaktadır.¹⁰³ Hadis istilahtın da ise çeşitli şekillerde tarif yapılmıştır. İbnü's-Salâh, münker hadisi, şâz gibi merdud ve gayri merdud olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Merdud olan münker, râvinin, kendisinden hıfz ve itkan yönünden daha üstün olan râvilere muhalif olarak rivâyet ettiği hadislerdir. Merdud olmayan münker ise herhangi bir muhalefet söz konusu olmaksızın sika olan râvinin münferid olarak rivâyet ettiği hadisdir.¹⁰⁴

İbn Hacer, râvinin kendisinden üstün râvilere muhalif olarak rivâyet ettiği hadisleri ikiye ayırarak, sikanın hadisini şâz olarak değerlendirmiş, eğer muhalefet eden râvi zayıf ise rivâyetine münker adını vermiştir. Ona göre gerek şâz olsun gerek münker ikisi de muhalefetten doğar.¹⁰⁵ Buna göre İbn Hacer münkerde muhalefeti esas tutmuş, râvinin tereddüdünü göz önüne almamıştır. Öyle olunca şâz ile münker arasında bir yönden umum husus ilişkisi vardır. Her ikisi de sikanın rivâyetine muhalif oldukları halde, şâz, sika olan râviden, münker ise zayıf olandan rivâyet edilendir.

Bir hadisin hüccet olarak kabul edilmesi için adalet ve zabt noktasında güçlü olan râvilerin rivâyet etmesi gerekir. Bir râvi adalet ve zabt bakımından güçlü olmadığı zaman rivâyet ettiği hadisler yanlış olarak veya bilinçli bir şekilde bir şeyler ilave etmesi muhtemeldir. Münker hadis, yaptığı rivâyette yalnız kalan, sika olan kişilere muhalefet eden kişinin hadisidir.¹⁰⁶ Bu durumda olan bir râvi kendisinde bulunan sûü'l-hıfz vasfından dolayı yanlış ve hata yapabilmektedir.

1.3.9. Mu'allel

İllet “**العلة**” sözlükte, “*hasta, kusurlu, sakat, özürlü gibi olumsuz*” anlamlar ifade eder.¹⁰⁷ Terim anlamı olarak ise, ilk bakışta kusursuz görüldüğü halde, araştırıldığında ise sıhhatini yok edebilecek gizli bir sebebe dayalı kusuru bulunan hadis için kullanılır. İlet, ya hadisin metninde veya isnadında bulunur. Bu illet

¹⁰³ ez-Zebeydî, *Tacu'l-arûs*, Nekere, C.XIV, 288.

¹⁰⁴ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.80-82; İtr Nûreddîn, *Menhecü'n-nakd, fî ulûmu'l-hadîs*,430-433; Koçyiğit, *Hadis usûlü*, s.273.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s.112.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Nezhetu'n-Nazar*, s.71.

¹⁰⁷ *Mecmeü'l-lugatü'l-arabîye*, İbrâhîm Mustafa/ Ahmed ez-Zeyyâd/ Hâmid Abdülkâdir/ Muhammed en-Naccâr, *Mu'cemu'l-Vesît*, Dârü'd-Da'va, Kâhire, trz, “Alele”, C.II, 623.

keşfedilinceye kadar, hasen hadis, sahih hükmünü taşır, fakat illetin keşfinden sonra mu'allel veya ma'lül olur.¹⁰⁸ İlet farklı şekillerde ortaya çıktığı gibi, mevkufu mürsel, muttasılı munkatı şeklinde de meydana gelmektedir¹⁰⁹

Anlaşılan o ki kendileri sika olarak kabul görülen bazı râviler herhangi bir amaç gütmeyen sadece hâfızalarında meydana gelen zayıflık sebebiyle de rivâyette teferrüd, sika olan râvilere muhalefet veya mevsül olan bir hadisi mürsel, mevküf olanı merfu' yapabilmektedirler.

¹⁰⁸ Sehâvî, *Fetü'l-muğîs*, C.I, 336-347.

¹⁰⁹ İbn Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.89-90; Koçyiğit, *Hadîs usûlü*, s.125-127.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BUHÂRÎ VE MÜSLİM'DE SÛ'U'L-HIFZ'LA TENKİDE UĞRAYAN RÂVİLER

Bu bölümde çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden, Buhârî ve Müslim'in meşhur kitapları olan, *el-Câmiu's-Sahîh*'lerinde sûtü'l-hıfz'a uğramış râvilerin, cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından kabul görülmüş kaynaklardan tespit edip, bu râvilere yöneltilen eleştirileri bir araya getirip tekrar objektif bir şekilde değerlendirmek olacaktır. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in bu râvilerden hadis alırken onları hüccet kabul edip etmediklerinin tespitini yapmak olacaktır. Bunların hadislerini kitaplarının asıl bölümlerinde mi yoksa mütâbaat, şevâhid bölümünde mi veya muallak babından mı aldıklarını araştırıp elde edilen verilere bu bölümde yer verilecektir

2.1. Abdurabbih b. Nâfi' (ö. 172/788)

Tam adı, Abdurabbih b. Nâfi' Ebû Şihâb el-Hennât'tir. Hasan b. Amr el-Fekîmî, Asım el-Ahvelî, Ebî İshâk eş-Şeybânî, Davûd b. Ebî Hind, A'meş, İbn Ebî Leylâ ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Ahmed b. Yûnus, Saîd b. Süleymân, Heccac b. İbrâhîm el-Ezrak ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹¹⁰

Hakkında Zehebî, İbn Maîn, Bezzâr (ö. 292/905), İbn Sa'd, İbn Nemîr, (ö. ?) ve başka râviler "ثقة/sika" olduğunu, Ya'kûp b. Şeybe (ö. ?) ise "تَكَلَّمُوا فِي" *تَكَلَّمُوا فِي* hakkında tenkîd yapıldığını", Nesâî "لَيْسَ بِالْقَوِيِّ/kavî olmadığını", Sacî, "صَدُوقٌ يَهُمُ فِي بَعْضِ حَدِيثِهِ/sadûk, bazı hadislerinde vehm yaptığını", ifade etmişlerdir. İbn Hacer: Tirmizî dışındaki Kütübü's-sitte müellifleri onu hüccet olarak kabul ettiğini, onu zayıf görmeleri akranları olan Ebî Avâne ve benzerlerine karşılaştırarak onlara karşı zayıf olduğunu belirtmiştir.¹¹¹ Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855), Yahya b. Saîd onun hakkında "لَيْسَ هُوَ بِالْحَافِظِ/hâfiz olmadığı" yönündeki iddiasına siz neler söylersiniz sorulması üzerine? Ahmed b. Hanbel, buna rıza göstermeyip hafız olmadığı yönündeki tenkîdi kabul etmediğini ifade etmiştir. İbn Ebî Hâtim, babasına Abdurabbih b. Nâfi'nin durumu sormuş? O, "صَالِحُ الْحَدِيثِ/hadiste Sâlih" olduğunu belirtmiştir.¹¹² İbn Hibbân *es-sikat*'ında zikr etmiştir.¹¹³ İclî ise "لَيْسَ بِحَدِيثِهِ" *ليس بحديثه* " *hadisinde beis olmadığını*" belirtmiştir.¹¹⁴

¹¹⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.VI, 42.

¹¹¹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, I, 416; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, C.VI, 128-130; Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî, *el-Kâşif fima'rifeti men lehu rivâyetiin fi Kütübü's-sitte*, thk, Muhammed Avâme Ahmed Muhammed Nemr el-Hâtib, Darü'l-Kible li's-Sakâfetü'l-İslâmiyye, Cidde, 1992, I, 619.

¹¹² İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.VI, 42.

¹¹³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.VII, 154.

¹¹⁴ İclî, *Tarihü's-Sikât*, s.287.

2.1.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Abdurabbih b. Nâfi'den Asım b. Yûsuf, Ahmed b. Yûnus tarikiyle zekât, eşrûbe, kefarât, tevhd gibi konulardan olmak üzere 11 hadisi rivâyet etmiştir.¹¹⁵ Buhârî'nin, Abdurabbih b. Nâfi' tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا أَبُو شِهَابٍ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: بُعِثَ إِلَى نُسَيْبَةَ الْأَنْصَارِيَّةِ بِشَاةٍ، فَأَرْسَلْتُ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مِنْهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟» فَقُلْتُ: لَا، إِلَّا مَا أَرْسَلْتُ بِهِ نُسَيْبَةَ مِنْ تِلْكَ الشَّاةِ، فَقَالَ: «هَاتِ، فَقَدْ بَلَغَتْ مَحَلَّهَا»

Ahmed b. Yûnus→Ebû Şihâb (Abdurabbih)→Hâlid el-Hazâi→Hafza bnt. Sîrîn→ Ümmî Atiye:→(Rasûlullah s.a.s) Nûseybe el-Ensârî'ye tasadduk bir koyun gönderdi. O, da Hz. Aişe'ye ‘ o koyundan bir miktar et gönderdi. Rasûlullah (s.a.v) o sırada Hz. Aişe'ye: “*Yiyecek birşeyler var mı?*” diye sordu, Hz. Aişe'de Hayır! Ancak, Nûseybe şu (kendisine tasadduk edilen) koyundan gönderdiği bir miktar et var, cevabını vermiş. Rasûlullah: “*Getir onu, o koyun yerini bulmuş (bize hediye olarak gelen zekât olmaktan çıkmıştır)*” demiş.¹¹⁶

2.1.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Abdurabbih b. Nâfi'den o da Ebû Dâvud el-Mübârekî tarikiyle, umre konusundan sadece 1 hadisini rivâyet etmiştir.¹¹⁷ Müslim'in, Abdurabbih b. Nâfi' tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ دِينَارٍ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْمُبَارَكِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو شِهَابٍ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ كَثِيرٍ، كُلُّهُمُ عَنْ شُعْبَةَ، فِي هَذَا الْإِسْنَادِ أَمَّا رَوْحٌ، وَيَحْيَى بْنُ كَثِيرٍ، فَقَالَا: كَمَا، قَالَ نَصْرٌ: أَهْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ، وَأَمَّا أَبُو شِهَابٍ فَفِي رِوَايَتِهِ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نُهْلُ بِالْحَجِّ، وَفِي حَدِيثِهِمْ جَمِيعًا: فَصَلَّى الصُّبْحَ بِالْبُطْحَاءِ، خَلَا الْجَهْضَمِيَّ فَإِنَّهُ لَمْ يَقُلْهُ

İbrahim b. Dînâr→ Ravh→ H.→ Ebû Dâvûd el-Mübârekî,→ Ebû Şihâb→ (Abdurabbih) H.→ Muhammed el-Müsennâ→ Yahya b. Kesîr→ hepsi→ Şu'be'den rivâyet etmiştir. Ravh ile Yahya b. Kesîr, Nasr'ın dediği gibi, Rasûlullah (s.a.s) “*hacca telbiye getirdi*”, demişlerdir. Ebû Şihâb'a gelince, Onun rivâyetinde, Rasûlullah (s.a.s) ile birlikte hacca telbiye getirerek yola çıktık ifâdesi vardır.

¹¹⁵ el-Bâcî, et-Tadîl ve't-tecrîh, C.(C.II, 915); Buhârî, Cemaat, 30, (C.I, 247); Hac, 33, (C.II, 568); İstikrâd, 3, (C.II, 841); Cihâd, 42, (C.III, 1047); Meğazî, 49, (C.IV, 1564); Eşrîbe, 1, (C.V, 2120); De'âvât,4, (C.V, 2324); Kefâretu'l-Eymân, 1, (C.VI, 2467); Fiten, 20, (C.VI, 2603); Tevhîd, 24, (C.VI, 2703).

¹¹⁶ Buhârî, Zekât, 30, (C.II, 524).

¹¹⁷ Müslim, Hac, 198, (C.II, 910).

Hepsinin rivâyetlerinde Peygamber (s.a.s) sabah namazını Bathâ'da kıldı cümlesi vardır. Yalnız Cehtamî, bunu söylememiştir.¹¹⁸

2.1.3. Değerlendirme

Cerh ve ta'dîl âlimi olan Yahya b. Saîd ve Ya'kûb b. Şeybe, Abdurabbih b. Nâfi'in hıfzının zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Buna mukabil bazı âlimler ise onun tesvîkini vermişlerdir. İbn Hacer: et-Tirmizî dışındaki Kütübü's-sitte sahipleri onu hüccet olarak kabul ettiklerini, onun hıfzı konusundaki eleştirilerin yersiz olduğunu, sadece ondan daha güçlü olan bazı râvilerle karşılaştırınca onlara karşı biraz zayıf kaldığını ifade etmişlerdir. Buhârî, bu râviden bazen babın asıl bazen de mütâbaat olarak onbir hadisini rivâyet etmesi, tam hüccet olarak kabul etmediği anlaşılmaktadır. Müslim ise onu sika olarak kabul etmediğinden, sadece bir hadisini tahrîc etmiş, onu da başka rivâyetlerle takviyesini vermiştir.

2.2. Abdülazîz b. Muhammed ed-Dâreverdî (186/802)

Tam adı, Abdulazîz b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebî Ubeyd ed-Dâreverdî olan, Ebu Muhammed el-Medînî, Cuheyri'nin Mevlası'dır. Ebu Hâtim, Davud el-Cafer'den aldığı rivâyete göre, Abdulazîz'in dedesi, Fars köylerinden olan ed-Dâreverdî köyünde iskân ettiğini bundan dolayı ed-Dâreverdî lakabıyla isimlendirildiğini belirtmiştir. Safvân b. Selîm, Alkâme b. Ebî Alkâme, Şerîk b. Ebî Emîr, Zeyd b. Eslem, Suheyl b. Ebî Sâlih, Yezîd b. Abdullah b. el-Hâlid ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Muhammed b. İshâk b. Yesâr, Dâvut el-Ca'ferî, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfîî, Yahyâ b. Sâlih el-Vahâzî, Naîm b. Hammâd ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹¹⁹

Hakkında Ahmed b. Hanbel, *وإذا حدث من كتابه فهو صحيح، وإذا حدث من كتب، كان يقرأ من كتبهم فيخطئ، سبى الحفظ فربما حدث من حفظه*, "Kitabından tahdis ettiğinde hadisleri sahih, başkalarının kitabında tahdis ettiğinde ise vehm ederdi. Zira başkaların kitaplarını okuduğunda hata ederdi". Ebu Zür'a (ö. 264/878), *seyiü'l-hıfz olduğunu, bazen ezberden bir şeyler söylediğinde hata yaptığını*" belirtmiştir. Yahya b. Maîn, ondan *ليس به بأس/beis olmadığını*" başka bir rivâyette ise *ثقة وحجة/sika ve hüccet olduğunu*", ifade etmiştir.¹²⁰ İclî, *ثقة/sika*" olduğunu,¹²¹ İbn Hibbân *es-sikat'ında* zikrettiğini ve rivâyetlerinde *وكان يخطئ/hata yaptığını*" söylemiştir.¹²² İbn Hacer, onun Medineli, meşhur muhaddislerden olduğunu, Buhârî dışındaki Kütübü's-sitte müellifleri onu "

¹¹⁸ Müslim, Hac, 198, (C.II, 910).

¹¹⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C. V, 395-396.

¹²⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.V, 395-396.

¹²¹ İclî, *Tarihü's-Sikât*, s.306.

¹²² İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.VII, 116-117.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الصَّبِيِّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي الدَّرَاوَرْدِيَّ، عَنِ الْعَلَاءِ، ح وَحَدَّثَنَا أُمِّيَّةُ بْنُ بَسْطَامٍ، وَاللَّفْظُ لَهُ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْقُوبَ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَيُؤْمِنُوا بِي، وَبِمَا جِئْتُ بِهِ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ، عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ، وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ»

Ahmed b. Abde ed-Dabî→ ed-Dâreverdî→ el-Alâ:→ H.→Ümeyye b. Bistâm→ Yezîd b. Zürey'→ Revh→ el-Alâ b. Abdurrahman b. Ya'kup→ Babasından→Ebî Hüreyre→ Rasûlullah: (s.a.s) “Allah’dan başka ilâh yoktur deyinceye kadar insanlarla savaşmaya emrolundum. Artık her kim Allah’tan başka ilâh yoktur, derse malını ve canını benden korumuş olur. Ancak hakkiyle (öldürülmüş) olursa o başka, hesabı ise Allaha kalmıştır”, buyurdu.¹²⁷

2.2.3. Değerlendirme

Hadis münekkitlerin birçoğu Abdulazîz b. Muhammed ed-Dâreverdî’yi hâfızası zayıf olduğunu belirterek, vehm ve hata yaptığını da dile getirmişlerdir. Buna mukabil bazı âlimler ise onun sika olduğunu belirtmişlerdir. Münekkit âlimlerin değerlendirmelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Abdulazîz b. Muhammed’in aslında muhaddis ve kitap sahibi, adaletine ve kitabına güvenilen bir râvi olduğu konusunda kanaat etmişlerdir. Buhârî dışındaki Kütübü’s-sitte muellifleri onu hüccet olarak kabul etmeleri, ona olan güvenlerinin delilidir. Buhârî, ed-Dâreverdî’yi hüccet olarak kabul etmediği için ondan rivâyet ettiği çoğu hadisleri ancak İbn Ebî Hazm ile beraber (makrun) yaparak rivâyet etmiştir. Makrun olarak tahrîc ettiği bu hadisleri ise mütâbaat ve muallâk olarak rivâyet etmiş fakat babın asıl hadisi gibi hüccet olarak getirmemiştir. Müslim ise söz konusu râviyi hüccet olarak kabul ettiğinden ondan çok sayıda hadisi rivâyet etmiştir.

2.3. Abdülmelik b. Umeyr el-Kureşî el-Kûfia (ö.136/753)

Tam adı, Abdülmelik b. Umeyr el-Kureşî, el-Kûfi, tabî, İbn el-Kıbtıyye’dir. Hz. Alî, Ebû Musâ el-Aş’arî, Cerîr b. Abdullah gibi sahâbelerle karşılaşmıştır. Nu’mân b. Beşîr, Câbîr b. Semure, Ammâre b. Ruveybe. Cündüb b. Süfyân el-Beclî, İbn Zübeyr, Amr b. Harîs, Abdurrahman b. Ebî Leyla, Rabî’ b. Harâş, Muhammed b.

Salât, 87, (C.I,310); Salât, 132, (C.I, 326); Salâtü'l-İdeyn, 61, (C.II, 598); Cenâiz, 1, (C.II, 635); Cenâiz, 9, (C.II, 635); Cenâiz, 96, (C.II, 667); Zekât, 26, (C.II, 683); Siyâm, 91, (C.II, 786); Siyâm, 152, (C.II, 803); Siyâm, 167, (C.II, 808); Siyâm, 214, (C.II, 825); Hac, 454, (C.II, 991); Hac, 487, (C.II, 1005); Hac, 493, (C.II, 1007); Nikâh, 1425-1426, 77-78, (C.II, 1041); Talâk, 14, (C.II, 1135); Nezir, 5, (C.III, 1261); Nezir, 10, (C.III, 1264); Hudûd, 41, (C.III, 1470); Eşribe, 72, (C.III,1587); Libâs, 103, (C.III, 1672); Selâm, 13, (C.IV, 1707); Selâm, 157, (C.IV, 1718); Birr, 35, (C.IV, 1987); Birr, 157, (C.IV, 2031); Kader, 25, (C.IV, 2048); Fiten, 59, (C.IV, 2232); Zühd, 1, (C.IV, 2272); Zühd, 50, (C.IV, 2290).

¹²⁷ Müslim, İmân, 34, (C.I, 52).

el- Münteşîr, Ebî Selmâ b. Abdurrahman, Zeyd b. Akabe ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Sevrî, Şü'be, İsrâil, Ebû Avâne, İbn Uyeyne, Cerîr ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹²⁸

Hakkında, İbn Hacer: Şeyhân onun kadim hocalarından ihticac ederek, muteahhir hacalarından ise mütâbaat yaparak hadislerini tahrîc etmiştir. Diğer Kütübü's-sitte müelliflerinin tümü, onu hüccet olarak kabul etmiş. Ancak aşırı derece de yaşlı olması sebebiyle “**أَنَّهُ تَغْيِيرُ حَفْظِهِ**” belirtmiştir. Zira 103 yıl gibi uzun bir hayat yaşamıştır.¹²⁹ İclî, Abdülmelik b. Umeyr, Kûfe'li tâbî ve “**ثِقَّةٌ/sika**” olduğunu beyan etmiştir.¹³⁰ Süfyânî Sevrî, onun mükemmel bir hâfızaya sahip ve “**مُضْطَرَبٌ**” olduğunu, Ahmed b. Hanbel, “**مُضْطَرَبٌ**” olduğunu, rivâyet ettikleri hadislerin sayısını beşyüz hadisi geçmeyecek kadar az olmakla beraber çoğunda “**وَقَدْ غَلَطَ**” /ihtilat yaptığı”, bir başka yerde ise kendisinde çok ciddi zayıflık olduğunu, ifade etmişlerdir. Yahyâ b. Maî'n, “**مُخْتَلَطٌ/muhtelî**” olduğunu, Ebû Hâtim: “**لَيْسَ بِحَافِظٍ هُوَ**” olduğunu, Ebû Hâtim: “**تَغْيِيرُ حَفْظِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ**” olduğunu, Sâlih olduğunu ancak ölümden önce hâfızasında değişme meydana geldiğini” belirtmişlerdir.¹³¹ İbn Hibbân *es-sikat* 'ında zikr etmiştir.¹³²

2.3.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Abdülmelik b. Umeyr'den salât, tefsîr, rikâk, kıssetü Ebû Tâlip ve daha farklı konularda, Şü'be, Sevrî, Zâide, Ebî Avâne tarikiyle 14 hadisini rivâyet etmiştir.¹³³ Buhârî'nin, Abdülmelik b. Umeyr tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: مَرَضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَشْتَدَّ مَرَضُهُ، فَقَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ» قَالَتْ عَائِشَةُ: إِنَّهُ رَجُلٌ رَقِيقٌ، إِذَا قَامَ مَقَامَكَ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ، قَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ» فَعَادَتْ، فَقَالَ: «مُرِي أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ، فَإِنَّكَ صَوَابٌ يُوسَفُ» فَاتَّاهُ الرَّسُولُ، فَصَلَّى بِالنَّاسِ فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

İshâk b. Nasr→Hüseyin→Zâide→Abdülmelik b. Umeyr→Ebû Burde→Ebû Mûsâ şöyle demiştir: Peygamber (s.a.s) hastalığa tutuldu ve hastalığı şiddetlendi.

¹²⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-ta'dîl*, C.V, 360-361.

¹²⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, C.I, 422.

¹³⁰ İclî, *Tarihü's-Sikât*, s.311.

¹³¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-ta'dîl*, C.V, 360-361; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, C.VI, 411-413.

¹³² İbn Hibban, *es-Sikât*, C.VII, 116.

¹³³ el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve 't-tecrîh*, C.II, 905; *Buhârî*, Sıfatı's-Salât, 13, (C.I, 262); İhsâr, 37, (C.II, 659); Savm, 66, (C.II, 703); Cihâd, 25, (C.III, 1038); Ehâdisu'l-Enbiyâ, 21, (C.III, 1238); Ehâdisu'l-Enbiyâ, 52, (C.III, 1283); Menâkıb, 22, (C.III, 1325); De'âvât, 15, (C.V, 2330); De'âvât, 40, (C.V, 2342); De'âvât, 56, (C.V, 6027); Rikâk, 29, (C.V, 2380); Ahkâm, 13, (C.VI, 2616).

Bunun üzerine Peygamber: “Ebû Bekr’e emredin de o insanlara namaz kıldırın” buyurdu. Aişe: Ebû Bekr ince yürekli bir kimsedir, O senin makamında dikilip durduğu zaman insanlara namaz kıldırılmaya muktedir olamaz, dedi. Peygamber: “Ebû Bekr’e emredin de insanlara namaz kıldırın” buyurdu. Aişe yine ilk sözünü tekrar etti. Peygamber: “(Aişe)’ye sen Ebû Bekr’e emret de, insanlara namazı kıldırın. Şübhesiz siz kadınlar, Yûsuf Peygamberin sahibeleri olan kadınların yerindensiniz” buyurdu. Ebû Bekr’e haber verildi ve daha Hz. Peygamber (s.a.s) hayattayken insanlara namaz kıldırdı.¹³⁴

2.3.2. Müslim’deki Rivâyetleri

Müslim, Abdülmelik b. Umeyr’in, Kıbtî adında bir yarış atı olduğundan Ebû Amr Kıptî lakabıyla da tanınıyordu. Rabiî b. Herâş’tan imân, buyû’, fiten ve farklı konularından, Alkâme b. Vâil ve Mûsâ b. Talhâ’dan imân ve oruç konularından, Abdullah b. Hâris ve Ebû Burdete b. Mûsâ’dan, salât, cenâiz konularından ve buna ilaveten farklı konu ve değişik râvilerden olmak üzere 27 hadisini tahrîc etmiştir.¹³⁵

Müslim’in, Abdülmelik b. Umeyr tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُطِيعٍ، حَدَّثَنَا هُثَيْمٌ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ عِيَاضِ الْأَشْعَرِيِّ، عَنْ أَمْرَةَ أَبِي مُوسَى، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ح وَحَدَّثَنِيهِ حَجَّاجُ بْنُ الشَّاعِرِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا دَاوُدُ يَعْنِي ابْنَ أَبِي هَنْدٍ، حَدَّثَنَا عَاصِمٌ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرَزٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ح وَحَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَوَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عَمِيرٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جَرَّاشٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا الْحَدِيثِ غَيْرَ أَنْ فِي حَدِيثِ عِيَاضِ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: «لَيْسَ مِنَّا» وَلَمْ يَقُلْ «بِرِّي»

Abdullah b. Mutî’→Hüseyim→Hüsayn →İyâz el-Eş’arî→Ebû Mûsâ’nın karısı →Ebû Mûsâ →Peygamber; (s.a.s) H.→Haccâc b. eş-Aşarî→Abdüssamed Dâvud→ (İbni Ebî Hind) Âsim→Safvân b. Muhriz →Ebû Mûsâ →Peygamber; (s.a.s) H.→ Hasen b. Alî el-Hulvânî→Abdüssamed→Şu’be →Abdülmelik b. Umeyr→Rib’î b. Hıraş→Ebû Mûsâ→Peygamber’den (s.a.s) naklen bu hadisi haber verdi. Şu kadar var ki İyâz’ı Eş’ari hadisinde, “Bizden değildir” demiş “berî” dememiştir.

¹³⁴ Buhârî, Cemaat, 18, (C.I, 240).

¹³⁵ İbn Mencûye, Ricâlü sahîhi Müslim, I, 429-430; Müslim, İmân, 167, (C.I, 100); İmân, 224, (C.I, 124); İmân, 348-349, (C.I, 192); İmân, 357-358-359, (C.I, 194); Salât, 101, (C.I, 316); Salât, 158, (C.I, 334); Mesâcid, 218, (C.I, 440); Mesâcid, 26, (C.I, 453); Cenâiz, 20, (C.II, 639); Zekât, 70, (C.II, 706); Siyâm, 12, (C.II, 760); Siyâm, 203, (C.II, 821); Hac, 416, (C.II, 976); Talâk, 17, (C.II, 1136); Mûsâkât, 28, (C.III, 1560); Vasiyet, 7, (C.III, 1552); Akdiye, 16, (C.III, 1342); İmâret, 6, (C.III, 1452); Eşribe, 2, (C.III, 1613); Eşribe, 157-158-161-162, (C.III, 1619-1621); Şîr, 2-3-4-5-6, (C.IV, 1768); Fedâil, 25, (C.IV, 1792); Fezâil’s-Sahâbe, 195, (C.IV, 1956); Fiten, 38, (C.IV, 2225); Fiten, 77, (C.IV, 2237); Fiten, 106, (C.IV, 2249); Fiten, 107, (C.IV, 2250).

2.3.3. Değerlendirme

Cerh ve ta'dîl âlimlerinin büyük çoğunluğunun görüşleri, Abdülmelik b. Umeyr'in hâfızasının güçlü olmadığı, ihtilat yaptığı yönündedir. İbn Hacer, bu râviyi Kütübü's-sitte müellifleri hüccet olarak kabul ettiğini, ancak ona yöneltilen hâfızası zayıftır şeklindeki tenkîdin sebebi aşırı yaşlı olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Buhârî, Abdülmelik b. Umeyr'i orta seviyede kabul ettiğini, onu ve hocalarını iyi tadınğını, zayıf ve güçlü olanları ayırdetme kabiliyeti de kensisinde bulunduğunu anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak, ondan eski rivâyetlerini seçerek hüccet olarak kullanırken, mutaahhir hocaların rivâyetlerini ise mütâbaat olarak almıştır. Müslim ise onu sika olarak tevsik etmiş ve kendisinden yirmi yedi hadisi rivâyet etmiştir.

2.4. Ahmed b. Beşîr el-Kûfî (ö. 197/812)

Tam adı, Ebû Bekr, Ahmed b. Beşîr el-Kûfî, Ömer b. Hureys el-Mahzûmî'nin mevlası olarak geçmektedir. el-A'meş, İsmail b. Ebî Hâlid, Hâşim b. Hâşim, Mis'ar ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden de Muhammed b. Abdullah b. Nemîr, Ebû Mûsâ Yahyâ b. Süleymân el-Cu'fî, İbrahim b. Mûsâ, Muhammed b. Mihrân ve Abdullah b. Saîd el-Kindî ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹³⁶

Hakkında Nesâî (ö. 303/915), Ahmed b. Beşîr'i "متروك/metruk" olarak addetmiştir. Onun metrûk olarak gösterilmesinin ana sebebinin, hıfzının zayıf olmasından kaynaklandığını belirtmiştir.¹³⁷ ed-Dârekutnî (ö. 385/995), "ضعيف يُعتبر /rivâyet ettikleri hadislerin zayıf olmasına karşın hadislerine itibar edilebileceğini", İbn Adî (ö. 365/976), rivâyetleri arasından dört münker hadis olduğunu söylemiştir.¹³⁸ ed-Dârimî ise (ö. 255/869), "متروك/metruk", olduğunu belirtmiş,¹³⁹ Buna karşılık Hâtib el-Bağdâdî (ö. 463/1071), ed-Dârimî'nin Ahmed b. Beşîr'e yönelttiği bu tenkîdin yerinde olmadığına şöyle cevaplandırmıştır; "ed-Dârimî, Ahmed b. Beşîr'i isimleri ve babaların isimleri aynı olan fakat lakabı farklı olan başka bir râviyle karıştırdığı için metrûk olduğunu söylemiştir".¹⁴⁰ İbn Mâin (ö. 233/848), "ليس به بأس/kendisinde beis olmadığını", Ebû Zûr'a (ö. 264/878),

¹³⁶ Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*, Dârü'l -Turâsü'l-Arâbî, Beyrût 1952, C.II, 42; Ebû'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmai'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1980, C.I, 273-276; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, C.VI, 170.

¹³⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I,385-386.

¹³⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, C.I, 269- 273.

¹³⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I,405.

¹⁴⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dârü'l -Garbi'l-İslâmî, Beyrût 2002, C.V, 76.

“صدق/sadûk”, Ebû Hâtîm ise (ö. 277/890), “محلّه الصدق/mehallu sîdk” olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹

2.4.1. Buhârî’deki Rivâyeti

Buhârî, Hâşîm b. Hâşîm tarikîyle Ahmed b. Beşîr’den sadece 1 hadisini kitabı tıp bölümünde tahrîc etmiştir.¹⁴² Buhârî, bu hadisin benzerini iki bab öncesinde Mervan b. Mua’viye tarafından, et’ime bölümünde ise Ebû Usâme tarafından rivâyetlerini tahrîc ederek mütâbaatını vermiştir. Müslim, ise Ahmed b. Beşîr’den herhangi bir hadis rivâyet etmemiştir. Buhârî’nin, Ahmed b. Beşîr tarihiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ بَشِيرٍ أَبُو بَكْرٍ، أَخْبَرَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ اصْطَبَحَ بِسَبْعِ تَمْرَاتٍ عَجْوَةٍ، لَمْ يَضُرَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ سَمٌّ، وَلَا سِحْرٌ»

Muhammed b. Selâm→Ahmed b. Beşîr→Ebû Bekr→Hâşîm b. Hâşîm→Amr b. Sa’d →Sa’d b. Ebi Vakkâs →Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdular: “*Kim sabah aç karnına yedi tane acve hurması yerse o gün ona ne zehir ne de sihir tesir eder*”.¹⁴³

2.4.2. Değerlendirme

Münekkit âlimleri büyük çoğunluğu, Ahmed b. Beşîr’in güvenilirliğini orta seviyede gördükleri müşahade edilmektedir. Kimileri sadûk, mehallu sîdk olarak belirtirken kimileri de zayıf olarak addetlermişlerdir. Nesâî ise onun metrûk olmasını, hıfzının gevşek olmasına bağlamıştır. Görülen o ki Ahmed b. Beşîr hafif zabt kusuru olan sûül-hıfz sahibi bir râvidir. Ancak Buhârî, sadece bir rivâyetini tahrîc etmiş, bunu da Mervan b. Mua’viye ve Ebû Usâme tarikîleri ile tahrîc ettiği rivâyetlerle takviye etmiştir.

2.5. Ebi’n-Nücûd Âsım b. Behdele (ö. 128/745)

Âsım b. Behdele, Ebî Vâil, Ebî Abdurrahman es-Selmâ, Zirra b. Hubeys, Ebî Sâlih ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Sevrî, Şü’be, Hemmâd b. Zeyd, Hemmâd b. Seleme, Zeyd b. Ebî Enîse, Şerîk, Ebû Avâne, Humâm, Ebân b. Yezîd ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹⁴⁴

Hakkında Aklî, “سوء الحفظ”، *lâ sîdk dîl* dışında bir sıkıntısı olmadığını”, Bezzâr, “سوء الحفظ” /sîdk dîl” olmasına rağmen onun hadislerini terkedenleri görmediğini belirtmiştir.¹⁴⁵ Ebû Hâtîm, Âsım b. Behdele, “عندي محل”

¹⁴¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, C.II, 42.

¹⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Zehîr b. Nâsir en-Nâsir, Dârü’l Tûk en-Necât Beyrût, 2001, Tıb, 55, (C.V, 140).

¹⁴³ Buhârî, Tıb, 55, (C.V, 140).

¹⁴⁴ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, C.VI, 340-341.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Fethü’l-bârî*, C.I, I, 411.

الصدق صالح الحديث ولم يكن بذاك الحافظ/konumu sıdk, hadisleri Sâlih olduğunu, hadis konusunda hâfiz olmadığını, A'meş ondan daha hâfiz ve tercihe şâyân olduğunu ifade etmiştir. Yahya b. Maîn, söz konusu râvide “ليس به بأس/kendisinde beis olmadığını” belirtmişlerdir. Ebû Zur'a “ثقة/sika” olduğunu, söylemiştir. İbn Hibbân, *es-sikat'ında* zikr ettiğini.¹⁴⁶ İclî ise söz konusu râvi Kûfe'de oturuyordu daha sonra Basra'ya Kur'ân okumaya geldiğini, Osmanlı olan Ebû Munzîr yanında Kur'ân okuduğunu, A'meş ise ondan hadis rivâyet ettiğini o, “وَكَانَ صَاحِبَ سَنَةِ وَقِرَاءَةِ ثَقَّةً” *sünnet ve kurra sahibi, mutlak olarak sika*” olduğunu ifade etmiştir. Ancak Zirra ve Ebû Vâil'den tahric ettiği hadislerde ihtilaf olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁷

2.5.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Asım b. Behdele'den Zirra b. Hubeyş tarikiyle tefsir konusundan 2 hadisi makrûn (başkalarıyla beraber), 1 hadisi ise ta'lik olmak üzere 3 hadisi rivâyette bulunmuştur.¹⁴⁸ Buhârî'in, Asım b. Behdele'nin tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمٍ، وَعَبْدَةَ، عَنْ زُرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبِي بَنَ كَعْبٍ عَنِ الْمُعَوَّدَتَيْنِ؟ فَقَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «قِيلَ لِي فَقُلْتُ» فَحَنَنْ نَقُولُ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُورَةَ «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» وَيَذْكُرُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: «الْوَسْوَاسُ» «إِذَا وُلِدَ حَنْسَةُ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ذَهَبَ، وَإِذَا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهُ ثَبَّتَ عَلَى قَلْبِهِ»

Kuteybe b. Saîd→Sufyân→Asım→Abde→Zirr b. Hubeyş'ten→Ben Ubeyy ibn Ka'b'a muavizeteyn'i sordum o da ben de Rasûlullah (s.a.s)'e sordum. “*Bunlar Kur'ân'dandır, oku! Denildi*” ben de okudum. Ubeyy, İşte biz de Rasûlullah'ın قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ (nas suresini) okuyup söylediği gibi okuyoruz, dedi. İbn Abbâs'tan, الوَسْوَاسِ/el-Vesvâs çocuk doğurulduğu zaman, şeytân onu geriletir ve sindirir. Azîz ve Celîl Allah anıldığı zaman şeytân gider, Allah'ın anılmadığı zaman ise onun kalbinde sabit olup kalır.¹⁴⁹

2.5.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Asım b. Behdele'den o da, Zirra b. Hubeyş tarikiyle oruç konusunda sadece 1 hadisi rivâyette bulunmuştur.¹⁵⁰ Müslim'in, Asım b. Behdele'nin tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

¹⁴⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.VII, 256; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, C.VI, 340; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C.XIII, 473-479.

¹⁴⁷ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, C.II, 5-6.

¹⁴⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, I, 411; Buhârî, *Tefsîrû'l-Kur'an*, 114, (C.VI, 181).

¹⁴⁹ Buhârî, *Fezâilu'l-Kur'an*, 114, (C.VI, 181); Nas, 114/1-6.

¹⁵⁰ İbn Mencûye, *Ricâlü sahîhi Müslim*, C.II, 95.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، وَابْنُ أَبِي عُمَرَ، كِلَاهُمَا عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، قَالَ ابْنُ حَاتِمٍ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِةَ، وَعَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، سَمِعَا زُرَّ بْنَ حُبَيْشٍ، يَقُولُ: سَأَلْتُ أَبِي بَنَ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقُلْتُ: إِنَّ أَخَاكَ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ: مَنْ يَفْعَمُ الْحَوْلَ يَصِبُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ؟ فَقَالَ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَرَادَ أَنْ لَا يَتَّكِلَ النَّاسُ، أَمَا إِنَّهُ قَدْ عَلِمَ أَنَّهَا فِي رَمَضَانَ، وَأَنَّهَا فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ، وَأَنَّهَا لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ، ثُمَّ حَلَفَ لَا يَسْتَتِي، أَنَّهَا لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ، فَقُلْتُ: بِأَيِّ شَيْءٍ تَقُولُ ذَلِكَ؟ يَا أَبَا الْمُنْذِرِ، قَالَ: بِالْعَلَامَةِ، أَوْ بِالْآيَةِ الَّتِي «أَخْبَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا تَطْلُعُ يَوْمَئِذٍ، لَا شُعَاعَ لَهَا»

Muhammed b. Hâtim→ İbn Ebî Ömer→ ikisi → İbn Uyeyne'den→ Abde→ Asim b. Ebî en-Nucûd→ ikisi→ Zirr b. Hubeys'ten:→ Ubeyy bin Ka'b'a kardeşin Abdullah ibni Mesud, Seneyi ihya eden kimse kadir gecesine isabet eder diyor dedim. Ubeyy şöyle dedi: Allah ona rahmet etsin, insanların ona güvenip dayanmamasını istemiştir. Oysa o, kadir gecesinin Ramazanda, Ramazanın son on gününde ve yirmi yedinci gecede olduğunu elbette bilir. Sonra istisna etmeksizin yemin etti ve Kadir gecesi yirmi yedinci gecedir dedi. Ben, Ya Ebe'l-Münzir, hangi şeye dayanarak böyle söylüyorsun dedim. Ubeyy (r.a): Rasûlullah (s.a.s)'in haber verdiği alamet veya ayetle, "güneş o gecenin sabahında şuasız olarak doğar dedi".¹⁵¹

2.5.3. Değerlendirme

Asım b. Behdele'nin hâfızasında zayıflık olduğu gerçeği bir kaç âlim tarafından dile getirilmekle beraber, azda olsa bazı âlimler, onu sika olarak addetmişlerdir. Adalet ve takva konusunda iyi bir şahsiyet olduğu gerçeği aynı zamanda gözardı edilemez bir gerçektir. Söz konusu râvi, kurra, kıraât konusunda sika olduğu, Osmanlı tebaasından olan Ebû Munzîr'in yanında Kur'ân okuduğu ve iyi bir kurra olduğu, yukarıdaki âlimlerin değerlendirmelerinden anlaşılmaktadır. Buhârî, iki hadis makrûn olarak biri de ta'lik olmak üzere sadece üç hadisi ondan rivâyet etmiştir. Müslim, söz konusu râviden sadece bir hadisi rivâyet etmiştir. Görünen o ki Buhârî ve Müslim, bu râviyi sika olarak kabul etmediğinden ondan re'sen hadis rivâyet etmemişler.

2.6. Cerîr b. Abdülhamîd b. Kurd (ö. 187/803)

Tam adı, Cerîr b. Abdülhamîd b. Kurd ed-Dabbî Ebû Abdullah er-Râzî'dir. Kaynaklarda hâfız, imam ve kadı olarak adı geçen Cerîr b. Abdulhamîd, İsfaha'na bağlı Rey köyünde dünyaya gelmiş, Kûfe şehrinde yaşamış ve orada talebe yetiştirmek suretiyle ilmi yaymıştır. Daha sonra da Babu Rey'ne bağlı Reyn köyüne yerleşerek hayatını idame ettirmiştir. İsmail b. Ebî Halîd, Mansur b. el-Mu'temir, Muğire b. Miksim, el-A'meş, Ebû İshak eş-Şeybânî, Ammâre b. Ka'ka', ve

¹⁵¹ Müslim, Salât, 179, (C.II, 828).

başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden de Kuteybe, Ali b. Medîni, Yahya b. Maîn, Muhammed b. Selam. Osman b. Ebî Şeybe ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹⁵²

Hakkında Beyhakî (ö. 458/1066), Cerîr'in ömrünün sonlarında sûu'l-hıfz'a uğradığını,¹⁵³ İbn Hibbân (ö. 354/965), Cerîr b. Abdulhamîd'i *es-sikat'ında* zikretmiş,¹⁵⁴ Ebû Hatîm (ö. 277/890), “ثقة/sika” olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), “ليس بزكي/zeki olmadığını” ve Eş'as ve Asım el-Ahvel adlı râvilerden aldığı hadisleri karıştırdığını taki Behz denen kişi gelip ona hangi hadisi hangi râviden aldığını söyleyene kadar durumu böyle devam etti. Behz'in bu uyarısından sonra düzelmeye başladığını ve hadisleri düzgün bir şekilde rivâyet etmeye başladığı ifade etmiştir.¹⁵⁶ İbn Kuteybe (ö. 276/889), onun aşırı şîi olduğunu söylerken, İcli (ö. 261/875), ve Nesâî (ö.303/915), ise onu “ثقة/sika” olarak addetmiştir. İbn Sa'd, “يرحل إليه، كان ثقة كثير العلم، يرحل إليه،/kendisine ilim için gidilen, âlim ve sıkı” olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁷

2.6.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Cerîr b. Abdülhamîd b. Kurd'dan vudû', ilim ve birkaç konuda 127 hadis rivâyet etmiştir.¹⁵⁸ Tüm hadislerini yazmak çok uzun zaman ve yer alacağından sadece bir hadisini yazmakla iktifa edeceğiz. Buhârî'nin, Cerîr b. Abdülhamîd tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ: «إِنَّ هَذَا الْبَلَدَ حَرَمَهُ اللَّهُ لَا يُعْضَدُ شَوْكُهُ، وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهُ، وَلَا يَلْتَقِطُ لُقَطَتَهُ إِلَّا مَنْ عَرَفَهَا»

Ali b. Abdillâh→Cerîr b. Abdülhamîd→Mansûr→Mucâhit→Tavûs→ İbn Abbâs→Rasûlullah'ın Mekke'yi fethettiği gün şöyle buyurdu: “Allah bu şehri muhterem kılmıştır. Onun dikenini koparılmaz, avı ürkütülmez, yitiğini tanıyandan başkası alamaz”.¹⁵⁹

¹⁵² Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin Ebû Nasr el-Buhârî el-Kelâbâzî, thk, Abdullah el-Leysî, *el-Hidâye ve'l-İrşad*, Dârü'l -Ma'rife, 1986, Beyrût, C.I, 145; Mizzî, *Tezhîbü'l-Kemâl*, C.IV, 540-551; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, C.VII, 478-483.

¹⁵³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehziib*, C.II, 75-77.

¹⁵⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.VI, 145.

¹⁵⁵ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.II, 505-507.

¹⁵⁶ el-Ukeylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ b. Hammâd el-Ukeylî el-Mekkî, *ed-Duâ'fâu'l-kebir*, thk, Abdülmu'tî Emîn el-Kal'acı, Dârü'l-Metebetü'l-İlimiyye, 1984, Beyrût, C.I, 200.

¹⁵⁷ Mizzî, *Tezhîbü'l-Kemâl*, IV, 540-551.

¹⁵⁸ el-Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd b. Eyyub b. Vâris el-Tecîbî el-Kurtubî el-Bâcî el-Endülüsî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, thk, dr. Ebû Lubâbe Huseyn, Dârü'l-Lu'lu', 1986, Riyâd,1986, C.I, 460.

¹⁵⁹ *Buhârî*, Hac, 43, (C.II, 147).

2.6.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim ise Cerîr b. Abdülhamîd tarikiyle A'marete b. Ka'ka'dan imân, zekât, oruç ve diğer konu ve râvilerden, 400'e yakın hadis rivâyet etmiştir. Tüm hadislerini yazmak çok uzun zaman ve yer alacağından sadece bir hadisini yazmakla iktifa edeceğiz. Müslim'in, Cerîr b. Abdülhamîd tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ - أَوْ بَضْعٌ وَسِتُّونَ - شُعْبَةٌ، فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَدَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ»

Züheyr b. Harb→Cerîr→Süheyl→Abdillah b. Dînâr→Ebî Sâlih→Ebu Hureyre Rasûlullah: “Îmân yetmiş veya atmış küsur bölümdür; en üst derecesi Allah'tan başka ilâh yoktur, sözünü kabul etmek ve en alta, insanlara sıkıntı veren bir nesneyi yoldan kaldırmak, hayâ da imanın bir parçasıdır”.¹⁶⁰

2.6.3. Değerlendirme

Cerîr'in güvenilirliği konusunda âlimlerin çoğu sika olduğunu belirtmişlerdir. Beyhakî, Cerîr b. Abdulhamîd'in ömrünün sonlarına doğru, hâfızasında zayıflık olduğu tesbitine mukabil İbn Hacer, Beyhakî'in bu tespitini doğru bulmadığını belirtmiştir. Zira Beyhakî onu Cerîr b. Hâzîm'le karıştırmıştır. Ayrıca Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında Cerîr'den otuz kadar hadis rivâyet etmesi, onun rivâyetine güvendiğini göstermektedir. Buhârî ve Müslim'in, Cerîr b. Abdulhamîd'ten hâfızası zayıf olduğu dönemde (eğer doğruysa) hadis rivâyet etmesi söz konusu olamaz. Zira bu iki imam cerh ve't-ta'dil noktasında mu'tedil âlimlerdir. Zabt vasfına sahip olmayan bir râviden çokça rivâyet etmeleri söz konusu olamaz. Ancak Buhârî ve Müslim'in, bu râviden çok sayıda hadis tahrîç etmeleri zabtına olan güvenilirliğinden dolayıdır.

2.7. Hafs b. Gıyâs (ö. 194/810)

Tam adı, Hafs b. Gıyâs b. Talk Ebû Ömer en-Nehâf el-Kûfî'dir. Harun-î Reşîd zamanında 177'de (793) Bağdat'ın doğu kesiminde iki yıl, Küfe'de ise on üç yıl kadılık yapmıştır. A'meş, Şeybânî, Leys, İsmail b. Ebî Hâlit, İsmail b. Semî' Eş'as b. Suvâr ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden, Yahya b. Saîd el-Kettân, İbrahim b. Mehdî, Ahmed b. İbrahim ed-Dorekî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahuye ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹⁶¹

¹⁶⁰ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmi'u's-sahîh*, thk, Muhammed Fuâd Abdülbakî, Dâru İhyau't-Turâsî'l-Arabî, Beyrût, trz, İmân, 58, (C.I, 63).

¹⁶¹ Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, C.VII, 56-70.

سَاءَ حَفْظُهُ بَعْدَ مَا اسْتَقْضَى فَمَنْ كَتَبَ عَنْهُ مِنْ هَافِصِ بْنِ غِيَّاسٍ، Hakkında Ebu Zur'a, Hafs b.Giyâs'ın "فَهُوَ صَالِحٌ وَإِلَّا فَهُوَ كَذَا" kadı olduktan sonra hâfızası kötü olduğunu, kitabından tahdis etmek Sâlih, ancak hıfzından almak ise uygun olmadığını" belirtmiştir. Ebû Hâtim (ö. 327/939), Hafs b.Giyâs'ın, hadis konusunda İbn İdris'ten daha bilgili olduğunu, Yahyâ b. Maîn (ö. 233/847), "ثِقَّةٌ/sika" olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim (ö. 27/890): Ahmed b. Ebi el-Hevârî, Veki'e bir hadis okumuş, Veki' hayret etmiş! Bu hadisi kimden aldın diye sordu? Ahmed, Hafs b.Giyâs'tan aldığını söyleyince, o da Ebû Ömer söylemişse bize başka söz söylemeye gerek yok, diyerek ona olan güvenini belirtmiştir. Ahmed b. Abdullah el-İclî (ö. 261/875), "ثِقَّةٌ مَأْمُونٌ" güvenilir, fakih ve sikadır" demiştir. Veki'e bir şey sorduklarında! O, kadımız Hafs b.Giyâs'a sorulmasını söylediler. Zira o, "شَيْخٌ عَفِيفٌ مُسْلِمٌ" şeyh, iffetli ve iyi bir müslümandı.¹⁶² İbn Medenî (ö.234/848): Yahya b. Saîd b. Kettân'dan (ö. 198/813) aldığı riyayetine göre, Hafs b.Giyâs'ın A'meş'in arkadaşları arasında en güvenilir olanı olduğunu belirtmiştir. Devamında şöyle demiştir; ben daha önce böyle olduğunu kabul etmiyordum, Hıfz b.Giyâs'ın ölümünden sonra Kûfe'ye gittim, oğlu Ömer, A'meş'ten rivâyet ettiği kitabı bana getirince ben bu râvi hakkında ne kadar yanıldığımı anladım ve kendi kendime dedim ki: Buhârî'nin, onun A'meş'ten olan rivâyetine itimat etmesi boşuna değildir. Zira o, A'meş'in hocasından işittiği ile "تَدْلِيسٌ/tedlîs" ettiğini açıkça belirtmiştir.¹⁶³ İbn Hibbân (ö. 354/965), onu es-Sikat'ında zikr etmiştir.¹⁶⁴

2.7.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, gusûl, menakıb ve daha birkaç konuda Hafs b.Giyâs'ın oğlu Ömer, İshak b. Râhuye ve Muhammet b. Hasan el-Esedî gibi râvilerin vasıtasıyla, Hafs b.Giyâs'tan 31 hadisi rivâyet etmiştir.¹⁶⁵ Buhârî'nin, Hafs b.Giyâs'tan tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَّاسٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنِ عَائِشَةَ، ح قَالَ: الْأَعْمَشُ، وَحَدَّثَنِي مُسْلِمٌ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ،

¹⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.III, 185-186; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, C.VII, 56-70.

¹⁶³ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, 398.

¹⁶⁴ İbn Hibban, *es-Sikât*, C.VI, 200.

¹⁶⁵ el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, II, 511; Buhârî, *Cemaât*, 11, (C.I, 236); *Cenâiz*, 27, (C.I, 429); *Zekât*, 42, (C.II, 530); *Zekât*, 52, (C.II, 538); (C.I, 133); *Hac*, 98, (C.II, 604); *İhsâr*, 2, (C.II, 650); *Savm*, 62, (C.II, 700); *Buyû'*, 88, (C.II, 767); *Şehâdât*, 30, (C.II, 954); *Bed'u'l-Halk*, 1, (C.III, 1166); *Ehâdîsul-Enbiyâ*, 2, (C.III, 1213); *Ehâdîsul-Enbiyâ*, 11, (C.III, 1226); *Megâzî*, 36, (C.IV, 1547); *Megâzî*, 43, (C.IV, 1556); *Tefsîr*, 2, (C.IV, 1651); *Tefsîr*, 16, (C.IV, 1749); *Tefsîr*, 18, (C.IV, 1760); *Tefsîr*, 24, (C.IV, 1785); *Tefsîr*, 25, (C.IV, 1787); *Tefsîr*, 74, (C.IV, 1880); *Fezâilu'l-Kur'an*, 32, (C.IV, 1925); *Nikâh*, 3, (C.V, 1950); *Nikâh*, 117, (C.V, 2007); *Et'ime*, 40, (C.V, 2075); *Hudûd*, 7, (C.VI, 2489); *İstitâbetu'l-Murteddîn*, 4, (C.VI, 2539); *İstitâbetu'l-Murteddîn*, 5, (C.VI, 2539); *Fiten*, 17, (C.VI, 2599); *Ahkâm*, 4, (C.VI, 2612); *İ'tisâm bi'l-Kitâp*, 5, (C.VI, 2662); *Tevhîd*, 13, (C.VI, 2693); *Tevhîd*, 15, (C.VI, 2693); *Tevhîd*, 19, (C.VI, 2697); *Tevhîd*, 32, (C.VI, 2720).

ذَكَرَ عِنْدَهَا مَا يَفْطَعُ الصَّلَاةَ الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ، فَقَالَتْ: شَبَّهْتُمُونَا بِالْحُمْرِ وَالْكَالِبِ، وَاللَّهِ
«لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَإِنِّي عَلَى السَّرِيرِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ مُضْطَجِعَةً،
فَتَبَدُّو لِي الْحَاجَّةَ، فَأَكْرَهُ أَنْ أَجْلِسَ، فَأَوْذِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْسَلُ مِنْ عِنْدِ رَجُلِيهِ»

Ömer b. Hafs b. Giyâs → Babası (Hafs b. Giyâs) → A'meş → İbrahim →
Esved → Aişe: → H → A'meş → Müslim → Mesrûk → Aişe: Hz. Aişe'nin (r.a)
yanında namazı bozan şeylerden söz açılmıştı. Bu meyanda köpek, eşek ve kadının
da zikri geçti. Aişe: Bizi eşeklere ve köpeklere benzettiniz. Vallahi, ben Rasûlullah
(s.a.s)'i kiblesiyle arasında yatakta yatar olduğum halde namaz kılarken gördüm.
Benim için ihtiyaç hâsıl olunca oturup onu rahatsız etmek istemezdim, (yatağın) ayak
tarafından sıyrılıp çıkardım.¹⁶⁶

2.7.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Hafs b. Giyâs'tan A'meş ve Davut b. Ebî Hint tarikiyle iman, salât ve
bazı konulardan, Asım b. Ahvel'den vudu' ve diğer bazı konulardan tahdis etmiş.
Hişâm b. Hessân salât ve hac konulardan, Hişâm b. Urve, Halit b. Hizâ, ibn Cerîc ve
Muhammed b. Yezîd'ten zekât ve diğer konularından olmak üzere 44 hadisi rivâyet
etmiştir.¹⁶⁷ Müslim'in, Hafs b. Giyâs'tan tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ أَبِي سُوَيْبَانَ، عَنِ
جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَرْتُ أَنْ
أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَمَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ، وَنَفْسَهُ إِلَّا
بِحَقِّهِ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللَّهِ»

Ebû Bekr b. Ebi Şeybe → Hıfz b. Giyâs → Ameş → Ebu Süfyân → Câbir → Ebi
Sâlih → Ebu Hureyre → Rasûlullah (s.a.v): “La ilahe illallah deyinceye kadar
insanlarla kıtal yapmak bana emrolundu. Her kim la ilahe illallah derse, İslam'ın
hakkı olan kısas yolu müstesna benden yana malını ve nefsinin korumuştur, hesabı ise
Allah'a (cc) kalmıştır buyurdu”.¹⁶⁸

¹⁶⁶ *Buhârî*, Gusûl, 7, (C.I, 102)

¹⁶⁷ İbn Mencûye, Ahmet b. Alî b. Muhammed b. İbrâhîm Ebû Bekir b. İbn Mencûye, Ricâlü sahîhi
Müslim, thk, Abdullah el-Leysi, Dârü'l -Me'rife, 1986, Beyrût, I, 144; Müslim, İmân, 123, (C.I,
83); İmân, 281, (C.I, 158); İmân, 286, (C.I, 159); İmân, 365, (C.I, 196); Tahâret, 106, (C.I, 238);
Hayz, 24, (C.I, 249); Salât, 270, (C.I, 366); Salât, 95, (C.I, 501); Salât, 247, (C.I, 551); Cenâiz, 46,
(C.II, 650); Cenâiz, 94, (C.II, 667); Zekât, 46, (C.II, 695); 82, Zekât, (II,711); Zekât, 141, (C.II,
739); Zekât, 177, (C.II, 757); İtikâf, 4, (C.II, 830); Hac, 148, (C.II, 892); Hac, 149, (C.II, 947);
Hac, 339, (C.II, 951); Nikâh, 106, (C.II, 1054); Talâk, 53, (II,1121); Musâkât, 11, (C.III, 1189);
Musâkât, 126, (C.III, 1226); Eymân, 27, (III,1277); Kasâme, 25, (C.III, 1302); Sayd, 32, (C.III,
1539); Eşribe, 148, (C.III, 1616); Libâs, 13, (C.III, 1642); Selâm, 138, (C.IV, 1755); Fadailü's-
Sahabe, 75, (C.IV, 1888); Fadailü's-Sahabe, 204, (C.IV, 1960); Birr, 110, (C.IV, 2015); Birr, 117,
(IV,2017); Birr, 136, (IV,2023); Birr, 155, (C.IV, 2030); İlim, 7, (C.IV, 2055); Zikr, 44, (C.IV,
2077); 21, Kıyâmet, (C.IV, 2148); 32, Kıyâme, (C.IV, 2152); Kıyâmet, 44, (C.IV, 2158); Cennet,
29, (C.IV, 2184); Zühd, 24, (C.IV, 2282); Zühd, 47, (C.IV, 2289).

¹⁶⁸ *Müslim*, İmân, 35, (C.I, 52).

2.7.3. Değerlendirme

Hafs b. Gıyâs'ın kadılık yaptığı dönemde, hadisten uzaklaştığından dolayı hadis konusundaki bilgilerinde zayıflık olduğu, âlimler tarafından dile getirilmektedir. Ancak kitaplarındaki mevcut olan hadislerin sağlam olduğuna dair değerlendirmeler, âlimler tarafından savunulmaktadır. Hafs b. Gıyâs kitabında bir kaç farklı hocadan hadisler tahrîc etmiştir. Özellikle hocası A'meş'ten tedlis yaptığı yerler olmuştur. Ancak ondan işitiği ile tedlis ettiği hadisleri açıkça beyan etmiştir. Bundan dolayı âlimlerin övgüsüne mazhar olmuştur. Aslında âlimlerin birçoğu, Hafs b. Gıyâs'ın sika olduğuna kanaat getirmişlerdir. Ancak onun kadılıkla uzun zaman meşgul olması doğal olarak hadis konularından uzak kalmasına sebebiyet verdi. Bu durum onun hadis ilmi konusundaki, bilgilerinde zayıflık meydana getirdi. Bu durumunu göz önünde bulunduran âlimler kadılık yapmadan önce kitabına yazdığı hadislerin alınabileceğini fakat kadılıktan sonra ise hıfzında zayıflık meydana geldiğinden, hıfzından tahrîc ettiği hadislerin alınmasının doğru olmadığını belirtmişlerdir. Buhârî, Hafs b. Gıyâs'tan tahrîc ettiği rivâyetlerin büyük çoğunluğu, Hafs b. Gıyâs'ın hocası olan A'meş tarikiyle gelen rivâyeti almıştır. Zira Buhârî, A'meş tarikiyle gelen rivâyetlere güveniyordu. Müslim ise bu râviden çokça hadis rivâyet etmiştir. Anlaşılan o ki Buhârî ve Müslim bu râvinin hem adalet ve zabtına hem de kitabına güvendiğinden, ondan çok sayıda hadis tahrîc etmişlerdir.

2.8. Hammâd b. Seleme (ö. 167/784)

Tam adı, Hammâd b. Seleme b. Dînâr el-Basrî Ebû Seleme Sâbit el-Benânî'dir. Katâde, Hâle, Hemîd el-Tavîl, İshâk b. Abdullah, Enes b. Sîrîn, Semâme b. Abdullah b. Enes, Muhammed b. Ziyâd el-Kurşî ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden ise İbn Cureyc, Sevrî, Şu'be, İbn Mubârek, İbn Mehdî, İbn Kettân, Ebû Dâvud, iki Ebû Velîd et-Teyâlisîler, Ebû Selme et-Tebûzikî, Adem b. Ebî İyâs ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹⁶⁹

Hakkında Beyhakî, Hammâd b. Seleme'nin müslüman imamların önde gelen önemli şahsiyetlerden biri olduğunu ancak yaşlanınca “سَاءَ حَفْظُهُ/hâfızasının zayıfladığını”, ifade etmiştir. Bu sebepten dolayı imam-ı Buhârî, bu râviyi terk etmiş ve hüccet olarak kabul etmemiştir. Müslim ise seçici davranarak hâfızasının değişmeden önceki halini esas alarak, onun Sabit'ten duyduğu hadisleri rivâyet etmeye çalışmıştır. Müslim bu râviden Sabit tarikiyle 72 hadis tahdis ederken, Sabit'in dışındaki râvilerden ise sadece 12 hadisi rivâyet etmiş, bunları da şevâhid ve mütâbaat noktasında tahrîc etmiştir. Ebû Talip (ö. 386/996), Hammâd b. Seleme uzun Hamîd'in hadislerini ve içlerinde sahih olanlarını en iyi bilendi. İbn Maîn,

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, III, 11-16; İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, 399.

Hemmâd'ın hocası olan Sabit'in hadislerinde Hemmâd b. Seleme' ye kim muhâlefet ederse Hemmâd b. Seleme'nin sözleri geçerlidir ve kendisi “ثقة/sikadır”. Abdurrahman b. el-Mehdî (ö. 198/813-14), Hemmâd b. Seleme'den hadisi sema' (سمعت) yoluyla rivâyet etmek kabul edilebilir olduğunu, karşılaşılması güzel, insanların en bilgisi, dünyaya meyil etmeyen ve nefesine, diline hâkim, ölene kadar her geçene selam veren güzel bir insandı. İbn Mubârek (ö. 181/797), seleflere benzerliğiyle ondan daha duyarlı başka kişileri görmedim demiştir. İbn Hıbbân, Buhârî'nin Felîh ve Abdurrahman b. Dînâr'dan hadislerini aldığı halde, Hemmâd b. Seleme'nin hadislerini almamasına itiraz etmiştir. Ebu'l-Fadl (ö. 317/929), Müslim'i Buhârî'nin terk ettiği râvilerden hadis rivâyet ettiği eleştirisini ve itirazını düzelterek, Hammâd'ın büyük bir imam, âlimlerin övgüsüne mazhar olan bir râvi olduğunu, bu râviden hadis alınabilecek düzeyde güvenilirliği olduğunu söylemiştir. Buhârî'in ondan hadis rivâyet etmemesinin sebebi, bazı kendini bilmez yalancıların onun hadislerine olmayan sözleri eklemek suretiyle onu zayıf hale getirmeleridir. Her ne kadar Buhârî, ondan hadis rivat etmemişse de birçok konuda hadislerini istîşhad etmesi, onun “ثقة/sika” olduğuna dair işaret olduğu belirtmiş. Müslim ise ona güvendiğini, zira yanında bulunan mutekaddim ve muteahhir cemaatı onun sika olma konusunda ihtilafa düşmemiştir. Müslim bu duruma şahit olunca ondan çok sayıda hadis rivâyet etmiştir. Zira bir kişinin adil olduğuna şahit olunması çevresinde bulunan imamlar sayesinde anlaşılır, onun çevresindekilerinde onun adil olduğuna şahitlik ettiğini belirtmiştir.¹⁷⁰ İclî, Hammâd'ın “ثقة رجل صالح حسن الحديث/sika ve Sâlih, hadisleri hasen” olduğunu söylemiştir. Ebi Abdullah bana tahdis etti, Hemmâd Kur'ân'a bakarak yüz ayet okumadan hadis rivâyet etmezdi. Ebû Müslim babam bana şöyle dedi; Haccâc, Hammâd b. Seleme'den hadis rivâyet ettiği zaman sadece “Hemmâd” derdi ancak Hemmâd b. Zeyd'den rivâyet ettiğinde ise Hemmâd b. Zeyd derdi, Vaşhî ise Heccâc'ın aksini yapardı.¹⁷¹

2.8.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Ebû velid'den o da Hammâd b. Seleme'den o da Sabit el-Bennanî'den kitabı'r-rikak'da 1 hadisini rivâyet etmiştir, başka râvilerden ise sadece 4 hadisini onlarıda şevâhid ve mütâbaat olarak rivâyet etmiştir.¹⁷² Buhârî'nin, Hammâd b. Seleme'den tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

¹⁷⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, C.III, 11-16.

¹⁷¹ Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâl ehli'l-ilmî ve'l-hadis vemîne'd-du'âfâi ve Zikri mezâhibihim*, thk, Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî, Mektebetü'd-Dâr, Medinetü'l-Münevvere, 1984, C.I, 139.

¹⁷² el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, II, 519; *Buhârî*, Salât, 5, (C.I, 258); *Musâkât*, 10, (C.II, 833); *Şurût*, 14, (C.II, 973); *Bed'ü'l-Vahy*, 15, (C.III, 1204).

وَقَالَ لَنَا أَبُو الْوَلِيدِ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ، عَنْ أَبِي، قَالَ: «كُنَّا نَرَى هَذَا مِنَ الْقُرْآنِ، «لَوْ أَنَّ لِابْنِ آدَمَ وَادِيًا مِنْ ذَهَبٍ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَادِيَانِ، وَلَنْ يَمَلَأَ فَاهُ إِلَّا التُّرَابَ، وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ» حَتَّى نَزَلَتْ: «أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ»

Ebû Velîd→ Hammâd b. Seleme→ Sabit el-Bennânî→ Enes b. Mâlik→ Übey→ Biz peygamberin bu sözünü kurân'dan bir ayet olarak biliyorduk, taki tekâsür seresi nüzül olana kadar. “*Ademoğlunun bir vadi dolu altına olsa ikincisinin de kendisinin olmasını ister. Ne var ki insanoğlunun ağzını ancak toprak doldurur. Yine de Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder*”.¹⁷³

2.8.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Hammâd b. Seleme'nin Sabit el-Bennânî'den iman, vudu', salât ve diğer konulardan, Dâvût b. Ebî Hint ve Muhammed b. Ziyad'dan salât kunusunu, Abdurrahman b. Kasım'dan hac konusunu, diğer konulardan ve farklı âlimlerden 84 hadisi rivâyet etmiştir.¹⁷⁴ Müslim'in, Hammâd b. Seleme tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنِي أَبُو نَصْرِ التَّمَّارُ، وَعَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ حَدِيثِ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْعَلَاءِ، ذَكَرَ فِيهِ: «مِنْ عِلَامَاتِ الْمُنَافِقِ ثَلَاثَةٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا أُوتِمِنَ خَانُوا وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَرَعِمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ»

Ebû Nasr et-Temmâr→ Abdulala b. Hammâd→ ikisi, Hammâd b. Seleme→ Davud b. Ebî Hind→ Saîd b. el-Museyyeb→ Rasûlullah: “Münafığın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünden cayar, kendisine bir şey

¹⁷³ *Buhârî*, Rikâk, 10, (C.V, 2365); Tekâsür, 102/1-8.

¹⁷⁴ *İbn Mencûye, Ricâlû sahihi Müslim*, I, 157-158; *Müslim*, İmân, 187, (C.I, 110); İmân, 259, (C.I, 145); İmân, 297, (C.I, 163); İmân, 310, (C.I, 174); İmân, 321, (C.I, 180); İmân, 347, (C.I, 191); İmân, 362, (C.I, 196); Hayz, 17, (C.I, 246); Salât, 14, (C.I, 280); Salât, 114, (C.I, 321); Mesâcid, 15, (C.I, 375); Mesâcid, 115, (C.I, 408); Mesâcid, 222, (C.I, 443); Mesâcid, 237, (C.I, 447); Mesâcid, 274, (C.I, 459); Mesâcid, 300, (C.I, 468); Mesâcid, 313, (C.I, 476); Salâtul-İstiska', 7, (C.II, 612); Cenâiz, 21, (C.II, 640); Zekât, 43, (C.II, 694); Cuma, 199, (C.II, 820); Nikâh, 5, (C.II, 1020); Hac, 87, (C.II, 1045); Buyu', 22, (C.II, 1075); Talâk, 32, (C.II, 1110); Akdiye, 16, (C.III, 1343); Lukata, 6, (C.III, 1349); Lukata, 10, (C.III, 1350); Cihâd, 83, (C.III, 1403); Cihâd, 86, (C.III, 1407); Cihâd, 93, (C.III, 1411); Cihâd, 100, (C.III, 1415); Cihâd, 104, (C.III, 1417); Hac, 121, (C.III, 1427); Cihâd, 130, (C.III, 1432); Cihâd, 133, (C.III, 1442); Cihâd, 134, (C.III, 1443); Cihâd, 7, (C.III, 1453); İmâret, 112, (C.III, 1499); İmâret, 134, (C.III, 1506); İmâret, 156, (C.III, 1517); Eşribe, 89, (C.III, 1591); Eşribe, 136, (C.III, 1607); Eşribe, 139, (C.III, 1609); 2, Libâs, (C.III, 1654); 63, Libâs, (C.III, 1659); 15, Âdâb, (C.III, 1687); Âdâb, 22, (C.III, 1689); Selâm, 23, (C.IV, 1712); Rü'yâ, 18, (C.IV, 1779); Fezâil, 58, (C.IV, 1806); Fezâil, 76, (C.IV, 1812); 123, Fezâil, (C.IV, 1827); 141, (C.IV, 1836); Fezâil, 164, (C.IV, 184); Fezâil, 169, (C.IV, 1847); Fezâilü's-Sahâbe, 105, (C.IV, 1908); Fezâil's-Sahâbe, 128, (C.IV, 1917); Fezâil's-Sahâbe, 131, (C.IV, 1918); Fezâil's-Sahâbe, 170, (C.IV, 1947); Birr ve's-Silâ, 38, (C.IV, 1988); Birr ve's-Silâ, 43, (C.IV, 1990); Birr ve's-Silâ, 111, (C.IV, 2016); Birr ve's-Silâ, 123, (C.IV, 2019); Birr ve's-Silâ, 130, (C.IV, 2021); Birr ve's-Silâ, 139, (C.IV, 2024); 64, Zikr, (C.IV, 2085); 83, Zikr, (C.IV, 2093); 93, Rikâk, (C.IV, 2096); 29, Tövbe, (C.IV, 2113); Tövbe, 59, (C.IV, 2139); Kıyamet, 55, (C.IV, 2162); Cennet, 1, (C.IV, 2174); Cennet, 13, (C.IV, 2178); Cennet, 21, (C.IV, 2181); Cennet, 60, (C.IV, 2196); Cennet, 77, (C.IV, 2203); Fiten, 123, (C.IV, 2266); Fiten, 137, (C.IV, 2269); Zühd, 73, (C.IV, 2299).

emanet edildiğinde hıyanet eder. Oruç tutsa, namaz kılsa ve kendini mümin zannetse bile, buyurdu”.¹⁷⁵

2.8.3. Değerlendirme

Hemmâd b. Seleme neredeyse bütün âlimler tarafından sika olarak tevsik edilmiş, kendisinin imam, muhaddis muttekî olduğu belirtilmiştir. Ancak Beyhakî, onun yaşlanmasıyla beraber, hâfızasında zayıflık meydana geldiğini ifade etmiştir. Bu sebepten İmam Buhârî, bu râviyi terk ettiğini ifade etmiştir. Anlaşılan o ki bu râvinin adalet ve takva konusunda neredeyse tüm âlimler müttefikken ancak zabt konusunda ihtilaf ettikleri müşahade edilmiştir. Buhârî, bu râviyi sika olarak kabul etmediği için bir hadisin dışında, ondan rivâyet etmemiştir. Müslim, ise bu râviyi sika olarak kabul etmesine rağmen, kendisinin sadece belirli râvilerinden hadisleri tahrir etmiştir. Müslim, Hemmâd b. Seleme'nin hocası olan Sabit el-Bennanî'nin tarikiyle gelen 66 hadisini çekinmeden rivâyet ederken, diğer râvilerden ise sadece 18 hadisi rivâyet etmiştir. Müslim'in onun sadece belli râvilerinden hadisleri tahrir etmesi, bu râvi hakkında biraz çekingen davrandığı anlaşılmaktadır.

2.9. Hemmâm b. Yahyâ el-Basrî (ö. 164/781)

Tam adı, Hemmâm b. Yahyâ el-Basrî İbn Yahyâ b. Dînâr Ebû Abdillâh el-Ezdî el-A'vzî el-Mahallemî eş-Şeybânî'dir. Hasan b. el-Basrî, Katâde, Yahyâ b. Ebî Kesîr Abdurrahmân b. el-Mehdî, Vekî', Ebû Naîm ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Müslim b. İbrâhîm, Affân, Musâ b. İsmâîl, Muhammed b. Kesîr, Sehl b. Kâr ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹⁷⁶

Hakkında İclî, Hemmâm b. Yahyâ Basralı “ثقة/sika” olduğunu,¹⁷⁷ Ebû Hâtîm, “ثقة صدوق في حفظه شيء/sika ve sadûk, hâfızasında sıkıntı olduğunu”, Ebû Zür'a, “ليس به بأس/kendisinde beis olmadığını”, İbn Hibbân, *es-Sikat*'ında zikr ettiğini, belirtmişlerdir. Hasan b. Ali el-Helvânî (ö. ?), Affân'dan şöyle duymuştur; Hemmâm uzun bir zaman kitabına bakmadan insanlara hadis aktarırdı. Bunu yaparken çok yanlış ve hata yaparak aktarırdı. Daha sonra kitabına bakıp hıfzından yaptığı rivâyetlerde hata yaptığını fark edince, sadece kit abında hadis aktarmaya çalışmıştır. Hata yaptığını Affân'a itiraf etmiş ve bundan dolayı Allah'tan af dilemiştir. Ahmed b. Hanbel, Hemmâm'ın “صدق يكتب حديثه ولا يحتج به/sadûk, hadisleri yazılabileceğini ancak hüccet olmadığı”, Hakîm (ö. 405/1014), “ثقة حافظ/sika ve hâfız olduğunu”, Sâcî ise “صدق سيء الحفظ ما حدث من كتابه فهو صالح وما حدث من حفظه فليس بشيء/sadûk, seyyiü'l-hıfz, kitabından tahdis ediyorsa Sâlih, fakat

¹⁷⁵ Müslim, İmân, 59, (C.I, 79).

¹⁷⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, C.IX, 107-109.

¹⁷⁷ İclî, *Tarîhu's-sikât*, s.461.

hıfzında rivâyet ediyorsa bir değeri olmadığını ifade etmiştir”.¹⁷⁸ İbn Hibbân, *es-Sikat*’ında zikr ettiğini, belirtmişlerdir.¹⁷⁹ İbn Hacer, Hemmâm’ın “سبت/sebt” râvilerden birisi olduğunu, âlimlerin çoğu onu “ثقة/sika” olarak addettiğini, Buhârî ve Müslim, Hemmâm’ın hocası olan Mansûr b. Müğtemir’den hadisleri rivâyet etmediğini fakat diğer hocalarında ise rivâyet ettiğini belirtmiştir.¹⁸⁰

2.9.1. Buhârî’deki Rivâyetleri

Buhârî, Hemmâm b. Yahya’dan o da Hibbân b. Hilâl, Ebû Naîm, Amr b. Âsım, Musâ b. İsmâîl, Affân, Hedbe b. Hâlit ve daha başka râvilerden salât ve vudu’ konularından olmak üzere 7 hadisini rivâyet etmiştir.¹⁸¹ Buhârî’nin, Hemmâm b. Yahya tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ يَعْنِي «لَوْلَا بَنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَخْنَزِ اللَّحْمُ، وَلَوْلَا حَوَاءٌ لَمْ تَخَنَّ أَنْتَى زَوْجَهُ»

Bişr b. Muhammed→Abdullah→Ma’mer b. Râşid→Hemmâm b. Münebbih→Ebû Hureyre’den; o da Peygamber (s.a.s)’den bu tarzda haber verdi; yani: “Eğer İsrail oğulları olmayaydı et kokmazdı, Havva (anamız) olmayaydı kadın cinsi, zevcine hıyanet edip aldatmazdı” buyurduğunu rivâyet etti.

2.9.2. Müslim’deki Rivâyetleri

Müslim, Hemmâm b. Yahya’dan o da Katâde’den îmân ve farklı konulardan, Yahyâ b. Kesîr’den vudu’ ve salât, diğer râvilerden farklı konulardan olmak üzere 6 hadisini rivâyet etmiştir.¹⁸² Müslim’in, Hemmâm b. Yahya tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir

حَدَّثَنَا هَدَّابُ بْنُ خَالِدٍ الْأَزْدِيُّ، حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنِي أَبُو جَمْرَةَ الضَّبْعِيُّ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَنْ صَلَّى الْبُرْدَيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ»

Heddâb b. Hâlid el-Ezdi→Hemmâm b. Yahyâ→Ebû Cemrete ed-Dubâî→Ebû Bekr→Babası→Rasûlullah (s.a.s) : “Her kim iki serinlik namazını kılarsa, cennete girdi demektir” buyurmuşlar.

¹⁷⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve t-ta’dîl*, C.IX, 107-109; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, C.XI, 67-109.

¹⁷⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.VII, 586.

¹⁸⁰ İbn Hacer, *Fethü’l-bârî*, C.I, 1, 450.

¹⁸¹ el-Bâcî, *et-Ta’dîl ve t-tecrîh*, III,1178; *Buhârî*, Ehâdisul-Enbiyâ 1, (C.IV, 132), Menâkıbı Ensâr, 32, (C.V, 52), Talâk, 3, (VII, 42), Et’ime, 26, (VII, 76), Rikâk, 17, (VIII, 97), Hudûd, 28, (VIII, 166), Tevhîd, 24, (IX, 131).

¹⁸² İbn Mencûye, *Ricâlü sahihi Müslim*, II, 321; *Müslim*, Mesâcid, 215, (C.I, 440), Siyâm, 93, (C.II, 786), Hac, 207, (C.II, 913), İmâret, 62, (C.III, 1480), Selâm, 111, (C.IV, 1746), Sıfâtü’l-Kıyâme, 56, (C.IV, 2162).

2.9.3. Değerlendirme

Münekkitlerin çoğunluğu, Hemmâm b. Yahya'nın sika, sebt ve hüccet olduğunu belirtmişlerdir. Bazıları ise hâfızasının zayıf olduğunu, hâfızasından rivâyet ettiğinde hadislerine itibar edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda söz konusu râvinin hâfızasında değil de kitabında rivâyet ettiğinde ise rivâyet ettiği hadislerin güvenilir ve sika olabileceğini ifade etmişlerdir. Âlimlerin değerlendirmesinden anlaşılan o ki az da olsa hıfzından tahdis ettiği görülmektedir. Fakat daha sonra yanlışını fark edince kitabına bağlı kalarak tahdis etmiştir. Onun bu konuda ki duyarlılığını göz önünde bulundurduğumuzda kitabında tahdis ettiği öğrencilerine güvenilebileceğine, fakat öğrencilerine hafızasında hadis aktarırsa bu rivâyetlere dikkat edilmesi gerekmektedir. Buhârî, Hemmâm'dan babların farklı yerlerinden olmak üzere yedi hadisi seçerek rivâyet etmiştir. Buhârî, Hemmâm'ın sika olarak kabul ettiği hocalarından seçerek hadis alması onu tam olarak güven duymadığındandır. Müslim ise bu râviden altı hadisi rivâyet etmiştir. Ancak o da Buhârî gibi onun sadece bazı hocalarından rivâyet ettiğini buna rağmen hüccet olarak kabul ettiğini kaynaklardan anlaşılmaktadır.

2.10. Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859)

Tam adı, Hişâm b. Ammâr b. Nesîr b. Ebân b. Meysere ez-Züferî es-Selemî ed-Dimeşkî, Ebû Velîd'dir. Mâlik b. Enes, Sadaka b. Hâlit, Heysem b. Hemîd, Yahyâ b. Hamza, Velîd b. Müslim ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Selâm, Ebû Hâtım, Ebû Zür'a ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹⁸³

Hakkında İbn Maîn, “كيس كيس/çok akıllı” olduğunu ifade etmiş. Ebû Hâtım, Hişâm'ın “لما كبر تغير/yaşlanınca hâfızasının değiştiğini” daha önceki hadis bilgilerini unuttuğunu söyler. Eğer başka kişiler tarafından eski bilgileri kendisine hatırlatıldığında söyleyebildiğini, hatırlatılmadığında ise tıkanıp söylemiş ve devamında o, gençlik döneminde kitabında tahdis ettiğinden rivâyetleri daha sahîh olduğunu ve şu durumda “صدوق/sadûk” olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁴ İclî, Hişâm b. Ammâr “ثقة وصدوق/sika ve sadûk” olduğunu,¹⁸⁵ İbn Hibbân, *es-sikat*'ında zikr ettiğini,¹⁸⁶ Yahyâ b. Maîn, “ثقة/sika”, olarak tevsik ettiğini ifade etmiş, Nesâî, ise “ليس به بأس/kendisinde beis olmadığını”, belirtmiştir. İbn Hacer, Buhârî'nin bu râviden dört hadisini rivâyet etmiş, 2 hadisini babın aslında 2 hadisini ise birisini mütâbaat diğerini de muallak olarak rivâyet etmiştir.¹⁸⁷

¹⁸³ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, C.IX, 66-67; İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.IX, 233.

¹⁸⁴ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, C.IX, 66-67.

¹⁸⁵ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, C.II, 332.

¹⁸⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.IX, 233.

¹⁸⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, I, 448.

2.10.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Hişâm b. Ammâr tarikiyle menâkıb ve buyû' konularında sadece 4 hadisi rivâyet etmiştir.¹⁸⁸ Buhârî'nin, Hişâm b. Ammâr tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْرَةَ، حَدَّثَنَا الزُّبَيْدِيُّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «كَانَ تَاجِرٌ يُدَايِنُ النَّاسَ، فَإِذَا رَأَى مُعْسِرًا قَالَ لِفِتْيَانِهِ: تَجَاوَزُوا عَنْهُ، لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنَّا، فَتَجَاوَزَ اللَّهُ عَنْهُ»

Hişâm b. Ammâr→Yahyâ b. Hamza→ez-Zebeydî→ez-Zührî→Ubeydullah b. Abdillâh:→ Peygamber (s.a.s)'den şöyle duymuştur.“Bir zamanlar bir tüccâr insanlara borç para veriyordu. Onları zorda kaldıklarını gördüğünde hizmetçilerine bunlardan parayı almaktan vaz geçin, umulur ki Allah da bizden vaz geçer”, (bizi affeder).¹⁸⁹

2.10.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim'in, Hişâm b. Ammâr'dan herhangi bir hadisi rivâyet etmemiştir.

2.10.3. Değerlendirme

Münekkit âlimlerin, Hişâm b. Ammâr hakkındaki görüşleri farklıdır. Kimileri sika ve sadûk olarak değerlendirirken kimileri ise kendisinde beis olmadığını belirtmişlerdir. Ebû Hâtim ise bu râvinin kitabından tahdis ettiğinde güvenilir olduğunu, yaşlanınca hâfızasının zayıfladığını, bazı hadisleri hatırlamadığı gibi bazen de tedlis yaptığını belirtmek suretiyle tad'ifliğini ortaya koymuştur. Buhârî, söz konusu râviden sadece dört hadisi rivâyet etmesi ona tam olarak güvenmediğini göstermektedir. Müslim'in ise kendisinden hiçbir hadis rivâyet etmemiştir.

2.11. Hişâm b. Hassân el-Kardûsî (ö. 148/765)

Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Ata' b. Ebî Rabâh ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Süfyân es-Sevrî, Yahyâ b. Ebî Saî'd el-Kattân, Yezîd b. Hârûn ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹⁹⁰

Hakkında İbn Hacer, Hişâm b. Hessân Basra'lı ve “ثقة/sika” râviler arasından olduğunu, Kütübü's-sitte müellifleri hüccet olarak gördüğünü ancak Buhârî Hişâm b. Hessân'nın bazı râvilerinin hadislerini rivâyet ederken diğer bazı râvilerden ise sakındığını belirtmiştir. Şü'be b. Heccâc (ö. 160/776), “يَتَكَّمُ فِي حَفْظِهِ”/hâfızası konusunda eleştirildiğini”, İbn Maîn, Hişâm'ın İkreme, Ata' ve Hasan el-Basrî'den

¹⁸⁸ Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-İrşad*, C.II, 774; *Buhârî*, Menâkıb, 5, (C.III, 1339), Megâzî, 33, (C.IV, 1534), Eşribe, 5, (C.V, 2123).

¹⁸⁹ *Buhârî*, Buyû' 16, (C.II, 731).

¹⁹⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.IX, 54-57.

olan rivâyetlerinden sakındığı. Yahyâ b. el-Kettân, onun Hasan el-Basrî dışındaki râvilerden olan Muhammed b. Amr ve Muhammed b. Sîrîn rivâyetleri “ثقة/sika” olduğunu belirtmişlerdir.¹⁹¹ İclî, “ثقة/sika” olduğunu,¹⁹² Yahyâ b. Maîn, ليس به “ليس به/kendisinde beis olmadığını”, Ebû Hâtim, “صالح/Sâlih, hadisleri yazılabileceğini”, İbn Maîn, “ثقة/sika” olduğunu belirtmişlerdir.¹⁹³

2.11.1. Buhârî’deki Rivâyetleri

Buhârî, Hişâm b. Hessân tarikiyle tıb, i’tisâm ve birçok konuda, Sevri, Zâide, Yahyâ el-Kattân, İbn Adî, Yezîd b. Zürey’ Abdela’lâ, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Ummû el-Hüzeyl ve daha başka râvilerden toplam 7 hadisini rivâyet etmiştir.¹⁹⁴ Buhârî’nin, Hişâm b. Hessân tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ حَفْصَةَ، قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: أَوْ هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: «كُنَّا نُنْهَى أَنْ نُحَدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ، إِلَّا عَلَى زَوْجِ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، وَلَا نَكْتَحِلُ وَلَا نَنْطِيبُ وَلَا نَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوعًا، إِلَّا ثَوْبَ عَصَبٍ، وَقَدْ رُخِّصَ لَنَا عِنْدَ الطَّهْرِ إِذَا اغْتَسَلْتَ إِحْدَانَا مِنْ مَحِيضِهَا فِي نُبْدَةٍ مِنْ كُسْتِ أَظْفَارٍ، وَكُنَّا نُنْهَى عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ»، قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: رَوَاهُ هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Abdullah b. Abdulvahhâb→ Hammâd ibn Zeyd→Eyyûb →Hafsa →Ebû Abdillâh, Yâhud→Hişâm ibn Hassân→Hafsa→Ümmü Atiyye’dan; o da Peygamber’den(s.a.s) Ümmü Atiyye şöyle demiştir: Biz bir ölü üzerine üç günden ziyade süslenmeyi terk etmekten (yas tutmaktan) nehy olunurduk. Ancak eşin vefatı üzerine dört ay on gün yas tutardık. Bu müddet içinde gözlerimize sürme çekmez, güzel koku sürünmez, asb (denilen Yemen kumaşı) müstesna ve (süs için) boyanmış kumaş giyinmezdik. Hayzın dinmesi zamanında birimiz hayızdan yıkanmak istediğinde azıcık Azfâr kustu (tırnak buhuru) kullanması bize müsâade edilmişti. Bizler cenazenin ardından gitmekten de nehy olunurduk. Ebû Abdillâh dedi ki: Bu hadisi Hişâm ibn Hassân, Hafsa’dan; o da Ümmü Atiyye’dan; o da Peygamber’den rivâyet etmiştir.¹⁹⁵

2.11.2. Müslim’deki Rivâyetleri

Müslim, Hişâm b. Hessân tarikiyle Muhammed b. Sîrîn’den îmân ve salât, Hasan el-Basrî, Ebî Meş’ar, Ziyâd ve Hamîd b. Hilâl’den vudu’, Kays b. Sa’d’dan

¹⁹¹ İbn Hacer, *Fethü’l-bârî*, C.I, I, 448.

¹⁹² İclî, *Tarîhu’s-sikât*, s.457.

¹⁹³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, C.IX, 54-57.

¹⁹⁴ el-Bâcî, *et-Ta’dîl ve’t-tecrîh*, III,1169; *Buhârî*, Cenâiz, 17, (C.I, 425), Tefsîr, 23, (C.IV, 1772), Talâk, 26, (C.V, 2032), Tıb, 14, (C.V, 2156), De’âvât, 58, (C.V, 2349), İ’tisâm, 16, (C.VI, 2673).

¹⁹⁵ *Buhârî*, Heyd, 12, (C.I, 119).

salât, Hafza bnt. Sîrîn'den salât, cenâiz, talâk, cihâd, Eyyüb b. Musâ'dan hudûd konularında olmak üzere 17 hadisini rivâyet etmiştir.¹⁹⁶ Müslim'in, Hişâm b. Hessân tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ خَلْفِ الْبَاهِلِيِّ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، يَعْنِي ابْنَ سِيرِينَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عِمْرَانُ، قَالَ: قَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بَعِيرٍ حِسَابٍ»، قَالُوا: وَمَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «هُمْ الَّذِينَ لَا يَكْتُونُونَ وَلَا يَسْتَرْفُونَ، وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ»، فَقَامَ عَكَاشَةُ، فَقَالَ: ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَني مِنْهُمْ، قَالَ: «أَنْتَ مِنْهُمْ»، قَالَ: فَقَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَني مِنْهُمْ، قَالَ: «سَبَقَكَ بِهَا عَكَاشَةُ»

Yahyâ b. Halef el-Bâhlî→Mu'temir→Hişâm b. Hassân→(Muhammed İbnî Sîrîn) îmrân→Rasûlullah (s.as): “Ümmetimden yetmişbin kişi hesaba çekilmeksizin cennete girecektir” buyurdu. Ashab: Kim onlar! Ya Resulâllâh? Dediler. Resulullâh (s.a.s): “Onlar vucutlarını (kızgın demirle) dağlamayanlar; afsun yapmayanlar ve ancak Rablerine tevekkül edenlerdir” buyurdu. Bunun üzerine Ukkâşe ayağa kalkarak: Allah'a duâ et de beni de onlardan eylesin dedi, Resulullâh (s.as): “Sen onlardansın” buyurdular. Arkasından bir zat kalkarak: Ya Nebiyyallah! Allah'a dua et de beni de onlardan eylesin dedi. Resulullâh (s.as): “Bu hususta Ukkâşe seni geçti” buyurdular.

2.11.3. Değerlendirme

Münekkitlerin Hişâm b. Hessân güvenilirliği konusundaki görüşlerine bakıldığında, çoğunlukla sika olduğunu, rivâyet ettiği hadisler Sâlih, kendisinde hadis alınabileceği yönündeki kanaatları olduğu anlaşılmaktadır. Kütübü's-sitte müellifleri ise hüccet olarak kabul ettiği görülmektedir. Bazı âlimler ise onun bazı hocalarından rivâyetini zayıf görürken, münekkit âlimi olan Şü'be b. Haccâc ise söz konusu râvinin hâfızası konusunda sıkıntı olduğunu ifade etmektedir. Ancak bunun hangi şekilde olduğu noktasında bilgiyi açıklamış değildir. Buhârî bu râviden sadece belirli râvilerinden tahrîc etmesi onun bu râviyi tam sika olarak kabul etmediğindedir. Müslim ise bu râviyi hüccet olarak gördüğünden kendisinden on yedi hadisi tahrîc ettiği görülmektedir.

2.12. Hişâm b. Urve b. Zübeyr b. Avvâm (ö. 145/762)

İbn Ömer, İbn Zübeyr, Câbir b. Abdullah ve babası Abdullah, kendi babası Zübeyr, Vehb b. Kîsân ve başkalarından rivâyet etmiş.¹⁹⁷ Kendisinden Eyyüb,

¹⁹⁶ İbn Mencûye, *Ricâlü sahîhi Müslim*, C.II, 317; *Müslim*, İmân, 37, (C.I, 198), Tahâret, 91, (C.I, 234), Tahâret, 107, (C.I, 239), Heyd, 88, (C.I, 271), Salât, 206, (C.I, 347), Mesâcid, 154, (C.I, 421), Salâtu'l-Müsâfirîn, 110, (C.I, 505), Cenâiz, 41, (C.II, 648), Hac, 326, (C.II, 948), Eymân, 57, (C.III, 3), Hudûd, 31, (C.III, 1328), Cihâd, 142, (C.III, 1447), Sayd, 35, (C.III, 1540), Selâm, 66, (C.IV, 1728), Selâm, 114, (C.IV, 1746), Kader, 15, (C.IV, 2044), Zîkr, 43, (C.IV, 2076).

¹⁹⁷ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.IX, 54-57.

Abdullah b. Ömer, Sevrî, Şü'be, İbn Aclân, İbn Uyeyne, Veki', Cerîr ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.¹⁹⁸

Hakkında İbn Hacer, Hişâm, b. Urve “ **صَغَارُ التَّابِعِينَ مَجْمَعٌ عَلَى تَثْبَتِهِ إِلَّا أَنَّهُ فِي** “ **كِبْرِهِ تَغْيِيرُ حَفْظِهِ** /*tabiîn küçüklerinden, sebt olduğuna dair âlimler ittifak ettiğini ancak yaşlanınca hâfızasında değişme meydana geldiğini*”, bu dönemde ondan hadis rivâyet edenlerin rivâyetleri de zayıf olduğunu belirtmiştir. Ya'kûp b. Şeybe (ö. ?), Hişâm'ın “ **وَتَقَى سَبْتًا** /*sebt ve sika*” olduğuna dair bilgilerin hiç kimsenin şüphesi olmadığını belirtmiş ancak Irak'a gittiğinde ise babasından işittiği hadisleri onlara aktarınca Iraklılar itiraz edip kabul etmemişlerdir. Zira Hişâm hem babasından hemde başkalarından rivâyet ettiği hadisleri birbirine “ **اِخْتَلَطَ** /*karıştırarak*” sanki sadece babasının rivâyetleriymiş gibi aktarmaya çalışmıştır. Bu durum bazı âlimler tarafından tedlis yaptığı şeklinde de tenkîd edilmiştir.¹⁹⁹ Zehebî, Hişâm b. Urve'nin hadiste hüccet ve imam olduğunu, Ya'kûp b. Şeybe ve Yahyâ b. Kattân onun hakkındaki ihtilat yaptığı tenkîdlerine karşı sert cevap vererek Hişâm'ın hiçbir zaman ihtilat yapmadığını belirtmiştir. İnsanın yaşlanınca doğal gençlik gibi hafızası yerinde olamaz biraz hata etmekle muhtelit olunmaz. Hiç kimsenin hafif yanılması ve unutkanlık gibi durumlarda kendini koruyamaz.²⁰⁰ İbn Sa'd, Hişâm b. Urve'nin “ **وَكَانَ ثِقَةً نَبْتًا كَثِيرَ الْحَدِيثِ حِجَةً** /*sika, sebt, çokça hadis rivâyet eden hüccet*” olduğunu,²⁰¹ Ebû Hatîm ise, “ **ثِقَةٌ إِمَامٌ فِي الْحَدِيثِ** /*hadiste imam ve sika olduğunu*” belirtmişlerdir.²⁰²

2.12.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Hişâm b. Urve tarikiyle babası Urve, İbâd Abdullah b. Zübeyr, eşi olan Fatimâ bnt. Munzûr b. Zübeyr ve Vehb b. Kîysân'dan 156 hadisini rivâyet etmiştir. Tüm rivâyetleri yazmaya çalışırsak çok uzun zaman ve mekân alacağından sadece bir hadisini vermekle iktifa ediyoruz. Buhârî'nin, Hişâm b. Urve tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:²⁰³

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ يَأْتِيكَ الْوَحْيُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلْصَلَةِ الْجَرَسِ، وَهُوَ أَشَدُّ عَلَيَّ، فَيُفْصِمُ عَلَيَّ وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ،

¹⁹⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.IX, 63-64.

¹⁹⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, 1, 448.

²⁰⁰ Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tilâl finakdi'r-ricâl*, thk, Ali Muhammed el-Bucâvî, Darü'l-Ma'rife, Beyrût, 1963, C.IV, 301.

²⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, C.I, 229.

²⁰² İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.IX, 63-64.

²⁰³ Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-irşad*, C.II, 770.

وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِي الْمَلِكُ رَجُلًا فَيُكَلِّمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ» قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ
يُنزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ، فَيَقْصِمُ عَنْهُ وَإِنْ جَبِينَهُ لَيَتَقَصَّدُ عَرَقًا²⁰⁴

Abdullah ibn Yûsuf→Mâlik ibn Enes→Hişâm ibn Urve→Babası→ (Urve Zubeyr) mü'minlerin annesi Aişe→Haris ibn Hişâm→Rasûlullah (s.a.s)'den: “Ya Rasûlallah, sana vahy nasıl gelir? Diye sordu. Rasûlullah: “Bazı vakitlerde bana çingirak sesi gibi gelir ki, bana en ağır geleni de budur. Benden o hâl gider gitmez, (meleğin) bana söylediğini iyice bellemiş olurum. Bazen de melek bana bir insan olarak temessül eder, benimle konuşur, ben de söylediğimi iyice bellerim” buyurdu. Âişe şöyle dedi: Rasûlullah'ı, soğuğu pek şiddetli bir günde kendisine vahy inerken görmüşümdür, (işte öyle soğuk bir günde bile) kendisinden o hâl geçtiği vakitte şakaklarından şapır şapır ter akardı.

2.12.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Hişâm b. Urve'den o da babası tarikiyle, îmân, salât, oruç ve başka konulardan, Fatimâ bnt. Munzûr'dan vudu', zekât, zebâih, libâs, tıp ve daha birçok farklı râvi ve konulardan olmak üzere toplamda 122 hadisini rivâyet etmiştir.²⁰⁵ Tüm rivâyetleri yazmaya çalışırsak çok uzun zaman ve mekân alacağından sadece bir hadisini vermekle iktifa ediyoruz. Müslim'in, Hişâm b. Urve tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو كُرَيْبٍ قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ، ح وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ،
وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، جَمِيعًا عَنْ جَرِيرٍ، ح وَحَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، كُلُّهُمُ عَنْ هِشَامِ
بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ التَّقْفِيِّ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُلْ لِي فِي الْإِسْلَامِ
قَوْلًا لَا أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا بَعْدَكَ - وَفِي حَدِيثِ أَبِي أُسَامَةَ عَيْرِكَ - قَالَ: « قُلْ: أَمَنْتُ بِاللَّهِ،
فَأَسْتَقِمُّ»²⁰⁶

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe→Ebû Küreyb→ ikisi→ İbn Nemîr; H. Kuteybe b. Saîd → İshâk b. İbrahim→ hepsi→ Cerîr'den; H. Ebû Kureyb→ Ebû Üsâme→ Bunların hepsi→ Hişâm b. Urve→ Babası→ Süfyan b. Abdullah es-Sekafî. Süfyan şöyle demiş: Dedim ki Ya Resulallah! İslâm hakkında bana öyle bir söz söyle ki, onu senden sonra hiç bir kimseye sormayayım. Ebû Üsâme hadisinde: senden başkasına (sormayayım) şeklindedir. Resulullah (s.a.s):“Allah'a îman ettim de ve dosdoğru ol! Buyurdular”.

2.12.3. Değerlendirme

Görüldüğü gibi Hişâm b. Urve'nin yaşlılık döneminde hâfızasının zayıf olduğuna dair açıklamalar, bazı âlimler tarafından dile getirmekle beraber, âlimlerin

²⁰⁴ Buhârî, Bed'ü'l-Vahiy, 1, (C.I, 4).

²⁰⁵ İbn Mencûye, Ricâlü sahîhi Müslim, II, 319-320.

²⁰⁶ Müslim, İmân, 62, (C.I, 65).

büyük çoğunluğu sika, sebt, hadiste imam ve hüccet olduğu konusunda nerdeyse ittifak etmişlerdir. Buhârî söz konusu râviden çok sayıda hadis rivâyet etmesi onun sika olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Müslim ise Hişâm b. Urve'den azımsanmayacak kadar hadis rivâyet etmesi, onunda Buhârî gibi hüccet olarak kabul etmesinden dolayıdır.

2.13. Hüseyin b. Abdurrahman (ö. 136/1438)

Tam adı, Hüseyin b. Abdurrahman es-Selemî Ebû el-Hüzeyl el-Kûfî'dir. Cabir b. Semere, Amâre b. Ruveybe, Zeyd b. Vehb, Amr b. Meymûn, Mürra b. Şerâhîl, Hilâl b. Yesâf, Ebî Vâil eş-Şa'bî, Abdurrahman b. Ebî Leylâ ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden, Şü'be, Sevrî, Zâide, Cerîr b. Hâzim, Süleyma et-Teymî, Halef b. Halîfe, Cerîr b. Abdulhamîd, Hâlit b. el-Vasîtî, Fudeyl b. İyâd, Heşîm, Ebû Uvâne, Ebu Bekr b. İyâş, Ali b. Asım ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.²⁰⁷

Hakkında Ebû Hâtîm, hadiste “ثقة/sika” olduğunu, ömrünün sonunda kendisinde “سوء الحفظ /sûü'l-hıfz” meydana geldiğini ve “صدوق /sadûk” olduğunu söylemiştir. Yahya b. Maî'n (ö. 233/848), “ثقة/sika” olduğunu belirtmiş. İbn Ebû Hâtîm, Ebû Zür'a'ya Hüseyin b. Abdurrahman'ı sorduğunda, o da “ثقة/sika” olduğunu, rivâyet ettiği hadislerin “يحتج بحديثه /hüccet” olduğunu söylemiştir.²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, Hüseyin b. Abdurrahman es-Selmî'in, hadis âlimlerin büyüklerinden, “المأمون/güvenilir” ve “ثقة/sika” olan bir kişi olduğunu söylemiştir.²⁰⁹ İclî, hadis alanında “سبت وثقة/sebt ve sika” olduğunu söylemiştir.²¹⁰ Zehebî (748/1347), “ثقة/sika” olduğunu söylemiştir.²¹¹ Nesâî, “تغير في آخر عمره/ömrünün sonunda hâfızasında değişme” meydana geldiğini belirtmiştir.²¹² İbn Hacer, Hüseyin b. Abdurrahman'ın “حجة/hüccet” olduğu konusunda âlimlerin görüş birliği içinde olduklarını ancak bu râvide ömrünün sonunda hâfızasında zayıflama meydana geldiğini dile getirmiş olduklarını belirtmiştir. Buhârî; Şü'be, Sevrî, Zâide, Ebî Avâne ve diğer râvilerin tarihiyle Hüseyin b. Abdurrahman'dan hâfızası değişmeden önce hadis rivâyet etmişlerdir.²¹³

²⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, C.II, 381-383.

²⁰⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.III, 193.

²⁰⁹ eş-Şeybânî, Ebû Abdullah b. Ahmet b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *el-İtel ve me'rîfeti'r-ricâl*, thk, Vasiye'l-Lah b. Muhammed Abbâs, Dârü'l-Hânî, Riyâd, C.I, 235.

²¹⁰ el-İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. Salih el-İclî, *Tarihü's-Sikât*, trz. Dârül-Bâz, Basıldığı yer blsz, 1984, s.306.

²¹¹ ez-Zehebî, *Siretü'l-a'lâmu'n-nübelâ*, C.VI, 143-144.

²¹² Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed, Daru'l-Ma'rife, Beyrût 1986, s.30.

²¹³ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, I, 395.

2.13.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Hüseyin b. Abdurrahman'dan çok fazla hadis rivâyet etmemiştir. Sadece onun belli râvileri olan, Şü'be, Sevrî, Zâide, Ebî Avâne ve diğer râvilerinden 11 hadisi rivâyet etmiştir.²¹⁴ Buhârî'nin, Hüseyin b. Abdurrahman'dan tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَيْسَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الصَّمَدِ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا نَقُولُ: التَّحِيَّةُ فِي الصَّلَاةِ، وَنُسَمِّي، وَيُسَلِّمُ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ، فَسَمِعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «قُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَإِنَّكُمْ إِذَا فَعَلْتُمْ ذَلِكَ فَقَدْ سَلَّمْتُمْ عَلَى كُلِّ عَبْدٍ لِلَّهِ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ»

Amr b. İsa → Ebû Abdussamed Abduazîz b. Abdussamed → Hüseyin b. Abdurrahman → Ebî Vaîl → Abdullah b. Mesut → Rasûlullah: İbnu Mes'ud (r.a) anlatıyor: Biz namazda ettehiyât ve isimleri söyleyip birbirimize selam verirdik, Resûlullah bunu işitince şöyle söyleyin dedi “*Tahiyyât, tayyibât ve salavat Allah içindir. Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmed ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine de olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûlüdür.*” Bir rivâyette “*Allah'ın sâlih kulları*” ibaresinden sonra şöyle denmiştir: “*Siz bu teşehhüdü yaptınız mı semâ ve arzdeki bütün sâlih kullara selam vermiş olursunuz*”²¹⁵

2.13.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Hüseyin b. Abdurrahman'dan Ebî Zibyân Hüseyin b. Cündüb tarikiyle iman konusundan, İyâd el-Aş'arî, Saîd b. Cübeyr Şa'bî, Ebî Vâil, tarikiyle vudu', delâil, salât, konularından olmak üzere 4 hadisini rivâyet etmiştir.²¹⁶ Müslim'in, Hüseyin b. Abdurrahman'dan tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «عَرَضْتُ عَلَى الْأُمَّمِ، فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ الرَّهَيْطُ، وَالنَّبِيُّ وَمَعَهُ الرَّجُلُ وَالرَّجُلَانِ، وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ»

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe → Muhammed b. Fudayl → Hüseyin b. Abdurrahman → Saîd b. Cübeyr → İbn Abbas → Rasûlullah: “(Geçmiş) ümmetler bana

²¹⁴ Buhârî, Cenâiz, 94, (C.I, 403); Savm, 16, (C.II, 677); Cihâd, 130, (C.III, 1091); Ehâdisul-Enbiyâ, 32, (C.III, 1251); Megâzî, 8, (C.IV, 1463) Megâzî, 9, (C.IV, 1473); Tîb, 41, (C.V, 2170); Edep, 109, (C.V, 2290); İsti'zân, 23, (C.V, 2309); Rikâk, 21, (C.V, 2375).

²¹⁵ Buhârî, Fadlu's-Salâti fi Mescidi Mekke ve Medine, 4, (C.I, 403).

²¹⁶ Müslim, Salâtü'l-Musâfirin, 191, (C.I, 530); Cuma, 36, (C.II, 590); Cuma, 53, (C.II, 596); İbn Mencûye, Rical sahihi Müslim, C.I, 138-139.

gösterildi. Peygamber gördüm, yanında üç-beş kişilik küçük bir grup vardı. Peygamber gördüm, yanında bir iki kişi bulunuyordu ve peygamber gördüm, yanında kimsecikler yoktu”.²¹⁷

2.13.3. Değerlendirme

Âlimlerin büyük çoğunluğunca, Hüseyin b. Abdurrahman es-Selmî'nin, güvenilir, sika ve hüccet olduğunu ve aynı zamanda hadis âlimlerin büyüklerinden kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ebû Hâtim ve Nesâî'nin bu râvinin ömrünün sonunda kendisinde sûû'l-hıfz meydana geldiğini dile getirmiş olmaları, bu durumda ondan hadis almanın sakıncalı olduğunu ortaya koymaktadır. Buhârî ve Müslim'in bu râviyi tam sika olarak kabul etmediğini, ondan az sayıda hadis tahrîc ettiğini, bunları tahrîc ederken de onun güvendiği bazı belli hocalarından hâfızası değişmeden önce seçerek aldığı müşahede edilmektedir.

2.14. Kabîse b. Ukbe (ö.215/830)

Tam adı, Kabîse b. Ukbe b. Muhammed b. Süfyân es-Sevâî'dir. Sevrî, Şü'be, Fıtır b. Halîfe, Yûnus b. Ebî İshâk, İsrâîl b. Yûnus, el-Cerrâh, Hammâd b. Seleme ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden oğlu Akabe, Yahyâ b. Beşîr el-Belhî, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Hennad b. es-Eserri, Muhammed b. Ğeylân, Zehlî, Osmân b. Ebî Şeybe ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.²¹⁸

Hakkında İclî, “ثقة/sika”,²¹⁹ İbn Maîn da “ثقة/sika”, olduğunu ancak Sevrî'den rivâyet ettiği hadislerde “ليس بذلك القوي/kavî olmadığını”, Ebû Hâtim, “صدوق/sadûk” olduğunu, belirtmişlerdir.²²⁰ İbn Hibbân, *es-sikat'ında* zikr etmiştir.²²¹ Yahyâ b. Âdem (ö. 203/818), Kabîse ile beraber Sevrî'den hadis aldığını onun iki yaş kendisinden küçük olduğunu Sevrî'den duyduğu hadisleri yaşı küçük olduğundan “كان كثير الغلط/iyi ezberleyemediğini ve hata yaptığını”, ancak daha sonraki dönemlerde hâfızasının güçlendiğini ve “ثقة/sika”, olduğunu ifade etmişlerdir. Ebû Dâvut, (ö. ?) Kabîse'in “لا يحفظون ثم حفظوا بعد/önceleri hâfız olmadığını ve sonradan hâfızasının geliştiğini”, İshâk b. Yesâr (ö. ?), hocalar arasında “أحفظ منه ما رأيت/ondan daha hâfızını görmediğini”, Sehlu'l-A'rec, Kabîse dostlarına ve çevresine Sevrî'nin hadislerini “درساً درساً حفظاً/ders ders ezbere okuduğunu, Nesâî, “ليس به بأس/kendisinde beis olmadığını” ifade etmişlerdir.²²²

²¹⁷ Müslim, 220, (C.I, 199-200).

²¹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, C.VII, 347.

²¹⁹ İclî, *Tarihü's-Sikât*, s.388.

²²⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, C.VII, 126-127.

²²¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.IX, 21.

²²² İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, C.VII, 347.

2.14.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, İmân, buyû' ve birkaç yerde Kabîse b. Ukbe'den o da Sevrî'den 43 hadisi rivâyet etmiştir.²²³ Buhârî'nin, Kabîse b. Ukbe tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النَّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ» تَابَعَهُ شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ

Kabîse b. Ukbe→Süfyân→A'meş→Abdullah b. Murre→Mesrûk→Abdullah b. Ömer Rasûlullah: (s.a.s) “Dört haslet vardır kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münafıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde nifaktan bir haslet var demektir: Emanet edilince hıyanet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husumet edince haddi aşar”.²²⁴

2.14.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Cenâiz konusunda Kabîse tarikiyle İbn Ebî Şeybe'den o da Sevrî'den sadece 1 hadisi rivâyet etmiştir.²²⁵ Müslim'in, Kabîse b. Ukbe'den tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا أَبُو حَيْثَمَةَ، عَنْ زُبَيْدِ الْيَامِيِّ، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ، عَنِ ابْنِ بَرِيدَةَ، أَرَاهُ عَنْ أَبِيهِ - الشَّكُّ مِنْ أَبِي حَيْثَمَةَ - عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ وَمُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، جَمِيعًا عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَطَاءِ الْخُرَّاسَانِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّهُمْ بِمَعْنَى حَدِيثِ أَبِي سِنَانٍ «نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَرُزُّوْهَا، وَنَهَيْتُكُمْ عَنْ لُحُومِ الْأَصْحَابِ فَوْقَ ثَلَاثِ، فَأَمْسِكُوا مَا بَدَأَ لَكُمْ، وَنَهَيْتُكُمْ عَنِ النَّبِيذِ إِلَّا فِي سِقَاءٍ، فَاشْرَبُوا فِي الْأَسْقِيَةِ كُلِّهَا، وَلَا تَشْرَبُوا مُسْكِرًا» قَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ فِي رِوَايَتِهِ: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ،

²²³ el-Bâcî, *et-Tadil ve't-tecrîh*, III,1067; Buhârî, Heyd, I, (C.I, 115); Salât, 9, (C.I, 144); Sitr'l-Musalî, 6, (C.I, 189); Cenâiz, 16, (C.I, 425); Cenâiz, 29, (C.I, 429); Salât, 3, (C.II, 547); Sıfetu's-Salât, 3, (C.II, 547); Hac, 42, (C.II, 578); Hac, 83, (C.II, 597); Hac, 112, (C.II, 610); Vekâle, 1, (C.II, 807); Muzâreat, 15, (C.II, 825); Cihâd, 5, (C.III, 1029); Cihâd, 79, (C.III, 1064); Cihâd, 172, (C.III, 1111); Enbiyâ, 49, (C.III, 1271); Menâkıb, 5, (C.III, 1293); Menâkıb, 12, (C.III, 1298); Menâkıb, 22, (C.III, 1325); Megâzî, 80, (C.IV, 1620); Tefsîr, 51, (C.IV, 1841); Tefsîr, 89, (C.IV, 1889); Nikâh, 28, (C.V, 1965); Nikâh, 48, (C.V, 1976); Nikâh, 48, (C.V, 1980); Talâk, 22, (C.V, 2029); Et'ime, 36, (C.V, 2072); Zebâih, 3, (C.V, 2007); Zebâih, 20, (C.V, 2097); Merdâ, 2, (C.V, 2138); Merdâ, 14, (C.V, 2143); Merdâ, 16, (C.V, 2144); Libâs, 35, (C.V, 2199); Edep, 47, (C.V, 2250); De'avat, 7, (C.V, 2326); Eymân, 6, (C.VI, 2451); Ferâ'id, 19, (C.VI, 2482); Muhâribîn, 11, (C.VI, 2500); Diyet, 1, (C.VI, 2518); Tevhîd, 8, (C.VI, 2689); Tevhîd, 23, (C.VI, 2702); Tevhîd, 52, (C.VI, 2744).

²²⁴ Buhârî, Eymân, 23, (C.I, 21).

²²⁵ İbn Mencûye, *Ricâlü sahîhi Müslim*, C. II, 147; Müslim, Cenâiz, 106, (C.II, 672).

Yahyâ b. Yahyâ→Ebû Hayseme→Zübeyd el-Yammî →Muhârib b. Disâr→İbn Bureyde→Rasûlullah: (s.a.s) H.→Ebû Bekr b. Ebî Şeybe→Kabîse b. Ukbe→Süfyân →Alkame b. Mersed→Süleymen b. Bürde→Babası→Rasûlullah: (s.a.s) H→İbn Ebî Ömer →Muhammed b. Rafî'→Abd İbn Humeyd→Hepsi→Abdurrazzak'tan→Ma'mer →Atâ el-Hürâsânî→Abdullah b. Büreyde→Rasûlullah: (s.a.s) İbni Büreyde'den, →Babası→Hepsi→Ebî Sinân'ın tahriç ettiği manayla rivâyet etmişlerdir. Rasûlullah: (s.a.s) *“Ben, sizi kabirleri ziyaretten menetmişim, artık onları ziyaret edin. Kurban etlerini üç günden fazla tutmaktan da menetmişim, onları da münâsip gördüğünüz zamana kadar tutun. Deri kaplardan maada bütün kaplara hurma şırası koymanızı dahî yasak etmişim, bundan böyle bütün kaplardan şıra içebilirsiniz. Yalnız sarhoşluk veren içkileri içmeyin buyurdu”*. İbn Nümeyr, kendi rivâyetinde, Abdullah b. Büreyde'den, o da babasından şeklinde dedi.²²⁶

2.14.3. Değerlendirme

Münekkitlerin Kabîse b. Ukbe hakkındaki görüşleri farklıdır. Kimileri sika olarak görürken kimileri ise sadûk veya hâfızası zayıf olarak değerlendirmişlerdir. Cerh ve ta'dîl âlimlerin hâfızası zayıf olduğu yönündeki eleştirilerini, tahlil ettiğimizde, onun çocukluk döneminde Sevrî'den rivâyet ettiği hadislerde oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu râvinin çocukluk döneminden sonra olgunlaştığı ve hâfızasının güçlendiği, bazı tenkîd âlimleri tarafından takdir edildiği görülmektedir. Buhârî, Kabîse b. Ukbe'den olan tüm rivâyetlerini Kabîse'nin hocası olan Sevrî'den rivâyet etmiştir. Diğer hocalarından ise hiçbir hadis rivâyet etmemiştir. Buda Sevrî'nin rivâyetlerine duyduğu güvenden olduğu anlaşılmaktadır. Müslim, Kabîse'den sadece cenâiz konusunda bir hadisi rivâyet etmiş onuda şevâhid babından getirmiştir.

2.15. Ma'mer b. Râşid ebû Urve (ö.153/270)

Kaynaklarda, Yemen şehrine yerleşmiş, tâbîî, muhaddis ve fakih olarak geçmektedir. Tam adı, Ma'mer b. Râşid el-Hadânî el-Ezdî, Ebû Urve'dir. Zührî, Katâde, Yahyâ b. Ebû Kesîr, Ebû İshak el-Hemedânî, A'meş ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, İbn Arûbe, Süfyân b. Uyeyne, İbnü'l-Mübârek, İsmâîl b. Aliye, Mervân el-Fezârî, Ribâh es-Sen'anî, Hişâm b. Yûsuf, Muhammed b. Sevr, Abdurrazzak ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.

Hakkında İbn Mâin ve başkaları, *“أنه حدث من حفظه بالبصرة بأحاديث غلط فيها، إلا ثقة”/sika olduğunu, ancak ezberinde Basra'lılara hadis rivâyet ederken hata*

²²⁶ Müslim, Cenâiz, 106, (C.II, 672).

yaptığını”, Nesâî ve başkaları, “ثِقَّةٌ مَّأْمُونٌ/sika ve me'mun” olduğunu belirtmişlerdir. Buhârî, Ma'mer'in hocaları olan Zührî ve diğer râvilerinden birçok hadis rivâyet ederken, Katâde ve Sâbit el-Benânî'den sadece ta'lîk olarak rivâyet etmiştir. A'meş'in Basra'lılardan rivâyet ettiği hadisleri ise ancak mütâbaat olarak zikr etmiştir. Kütübü's-sitte müellifleri Ma'mer b. Râşid'i hüccet olarak kabul etmişlerdir.²²⁷ Ebû Hâtim, Basra'daki rivâyetlerinde “ففيه اغاليط وهو صالح/hataları olduğunu ve kendisi Sâlihü'l-hadis olduğunu” ifade etmiştir. Ma'mer, kendinden söz ederken, 14 yaşındayken Katâde'den aldığı hadis dersleri sanki göğsüme nakş edercesine iyi ezberlediğini belirterek kendisinin bu râviden aldığı hadislerin sağlam olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Ebû Cureyc (ö. 150/767), “فانه لم يبق من اهل زمانه اعلم منه/onun zamanında ondan daha bilgili kimse kalmadığını” ifade ederek tevsik etmiştir.²²⁸ İclî, *tarihu's-sikat*'ında,²²⁹ İbn Hibbân ise *es-sikat*'ında zikr ettiğini ve kendisinin “كان فقيها حافظا متقنا ورعا/fakih, hâfiz, mutkîn, Ver' sahibi olduğunu”, söylemiştir.²³⁰ İbn Maîn, Ma'mer b. Râşid'in, Irak'lılardan rivâyet ediyorsa kendisine muhalefet edilebileceğini ancak Irak'lı olan Zührî ve İbn Tavus'tan rivâyeti makbul olduğunu, Kûfe ve Basra'lı râvilerin Ma'mer'in rivâyetlerine itibar etmediğini, ifade etmiştir. Yine İbn Maîn, Ma'mer'in Sâbit, Asım b. Ebi en-Nucud ve Hişâm b. Urve'den rivâyetlerinde çokça “اوهام/evham” yaptığından bunlardan rivâyet ettiği hadislerde “مضطرب/dengesizlik” olduğunu belirtmiştir.²³¹

2.15.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Ma'mer b. Râşid tarikiyle, bedu'l-vahy ve birçok yerde Sevrî, İbn Uyeyne, İbnü'l- Mübârek, Gunder, Abdula'lâ, Hâşim b. Yûsuf, Yezîd b. Zeri' Abdurrezzak ve başkalarından 358 hadis rivâyet etmiştir.²³² Tüm rivâyetleri yazmaya çalışırsak çok uzun zaman ve mekân alacağından sadece sayısını vermekle iktifa ediyoruz. Buhârî'nin, Ma'mer b. Râşid tarikiyle tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنْبِهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلَامَهُ: فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ ضِعْفٍ، وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا »

²²⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, 444.

²²⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, C.VII, 255-258.

²²⁹ İclî, *Tarihu's-sikât*, s.435.

²³⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.VII, 484.

²³¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, C.X, 243-246.

²³² el-Bâcî, *et-Ta'dil ve't-tecrîh*, C.II, 741.

İshâk b. Mansûr→Abdurrazâk→Ma'mer (ibn Râşid)→Hemmâm b. Münebbih→Ebû Hureyre →Rasûlullah (s.a.s) : “Biriniz İslâm'a girişini güzel yaparsa, yapacağı her bir hasene, kendisi lehine on mislinden yedi yüz katına kadar büyük derecelerle yazılır; yapacağı her bir seyyie ise, ancak kendi misli ile yazılır buyurdu”.²³³

2.15.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Ma'mer b. Râşid tarikiyle, İmân ve farklı konulardan Zührî ve Hemmam b. Münebbih'ten birçok konudan, Asım el-Ahvelî ve Katâde'den salât ve farklı konulardan, Ubeydullah b. Ömer, Yahya b. Ebî Kesîr, İbn Tâvus, Eyyüb ve Atâ el-Huresânî'den cenâiz konusundan toplamda 357 hadisi rivâyet etmiştir.²³⁴ Tüm rivâyetleri yazmaya çalışırsak çok uzun zaman ve mekân alacağından sadece sayısını vermekle iktifa ediyoruz. Müslim'in, Mu'temir b. Süleymân tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، قَالَا: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، ح وَحَدَّثَنَا حَسَنُ الْخُلَوَانِيُّ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ قَالَا: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ وَهُوَ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، كِلَاهُمَا عَنْ الزُّهْرِيِّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ، غَيْرَ أَنَّ حَدِيثَ صَالِحٍ انْتَهَى عِنْدَ قَوْلِهِ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِ، وَلَمْ يَذْكُرِ الْآيَتَيْنِ، وَقَالَ فِي حَدِيثِهِ: وَيَعُودَانِ فِي تِلْكَ الْمَقَالَةِ، وَفِي حَدِيثِ مَعْمَرٍ مَكَانَ هَذِهِ الْكَلِمَةِ فَلَمْ يَزَلْ بِهِ»

İshâk b. İbrahim→Abd b. Abdulhamîd→Abdurrezzâk→Ma'mer →H. Hasan el-Hulvânî→ ile Abd b. Humeyd→Yâkub ki b. İbrahim b. Sâ'd →Babası →Sâlih'den Sâlih ile Ma'mer'in her ikisi de Zühri'den→ naklen bu isnadla bu hadisi mislim rivâyet etti. Şu kadar var ki, Sâlih'in hadisi Bunun üzerine Allah Azze ve Celle onun hakkında (ayet) indirdi. Cümlesinde nihayete ermiş, her iki âyeti zikretmemiştir, Sâlih hadisinde: Ebû Cehil ile Abdullah o sözü tekrarlıyorlardı denilmiştir. Ma'mer hadisinde ise bu cümlenin yerinde; Onlar Ebû Tâlib'in yakasını bırakmadılar, cümlesi vardır.²³⁵

2.15.3. Değerlendirme

Münekkitlerin çoğunluğu Ma'mer b. Râşid'in güvenilir ve sika olduğu yönünde fikir beyan etmişlerdir. Kendi döneminde hadiste zirve yapmış olan Zührî'den hadis almış ve sonraki öğrencilerine on binlerce hadis rivâyet etmiştir. Onun Basra'ya misafir olarak gelirken yanında kitabı bulunmuyordu. Bu durumda ondan hadis almaya çalışan bazı öğrenciler vardı. Durumu böyleyken öğrencilere hâfızasında hadis aktarırken hatalar yaptığına dair bilgileri bazı münekkit âlimler

²³³ *Buhârî*, İmân, 30, (1, 17).

²³⁴ İbn Mencûye, *Ricâlü sahîhi Müslim*, C.II, 227.

²³⁵ *Müslim*, İmân, 64, (C.I, 54).

tarafından dile getirilmiş, bu dönemde ondan hadis rivâyet eden öğrencilerinden tahdis etmenin doğru olmadığını belirtmişlerdir. Buna rağmen Ebû Hâtim, hadisleri Sâlih olduğunu (yani) alınabileceğini, İbn Maîn, Ma'mer'in belli râvilerden ve Basra'lılardan tahrir ettiği rivâyetlerini zayıf görürken diğer râvi ve şehirlerdeki rivâyetlerini makbul olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Buhârî, Ma'mer'in hocası olan Zührî ve diğer râvilerden birçok hadis rivâyet ederken, Katâde ve Sâbit el-Benânî'den sadece ta'lîk olarak rivâyet etmiştir. A'meş'in Basra'lılardan rivâyet ettiği hadisleri ise ancak mütâbaat olarak zikr etmiştir. Görünen o ki, Buhârî, Ma'mer b. Râşid'i sika olarak kabul etmekle beraber onun belli râvilerinin rivâyetlerinden imtina etmiş, buna rağmen kedisinden üçyüz elli sekiz hadisi rivâyet etmiştir. Müslim ise Ma'mer b. Râşid'i hüccet olarak kabul etmiş, hocaları arasına fark koymadan toplamda üçyüz elli yedi hadisini rivâyet etmiştir.

2.16. Muhammed b. Amr (ö. 145/762)

Tam adı, Muhammed b. Amr b. Alkame b. Vekâs el-Liynî'dir. Ebû Selme b. Abdurrahman ve babası, Sâlim b. Abdullah, Ebû Abdullah el-Ağr, Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî, Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Mâlik, Sevrî, Şü'be, Vüheyb, Yahya b. Saîd el-Kattân, Hâlît el-Vâsitî, Nadr b. İsmâîl, Yezîd b. Hârûn, Ensârî ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.²³⁶

Hakkında Ebû Hâtim, *صالح الحديث يكتب حديثه وهو شيخ*, "*seyh, hadisleri yazılabilen, Sâlihu'l-hadis*" olduğunu. İbn Hibbân *es-sikat*'ında zikr etmiş ve *وَكَانَ* "*صالح ليس*" rivâyetlerinde hata ettiğini belirtmiştir.²³⁷ Yahya b. el-Kettân, "*صالح ليس بقوي الحديث ويشتهى*" "*حفظ الناس للحديث*" Sâlih biri olduğunu ancak hadis konusunda döneminin insanları arasında daha iyi hıfz eden biri olmadığını, Sa'dî, "*ليس بقوي الحديث ويشتهى*" "*حديثه/hadisleri güçlü olmadığını, rivâyetlerine rağbet edilmediğini*" belirtmiş. İbn Mâîn, "*ثقة/sika*" olduğunu, ifade etmişlerdir. İbn Adî, Muhammed b. Amr'ı, sika âlimlerin toplulukları tarafından kendisinden tahdis ettiğinden, "*صالح الحديث وأرجو*" "*أنه لا بأس به*" "*hadisleri Sâlih ve kendisinde beis olmadığı kanaatında olduğunu*" söylemiştir.²³⁸

²³⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.VIII, 30-31. Çağrıçı Mustafa, *DİA*, "Komşu", C. XXVI, 157-158.

²³⁷ İbn Hibbân, *es-Sîkât*, C.VII, 377.

²³⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî duâfâi'r-ricâl*, C.VII, 456-458.

2.16.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Muhammed b. Amr ve Ebî Selme' ile birlikte i'tikâf, salât ve Menâkı-ı enbiya olmak üzere 3 hadisini mütâbaat olarak rivâyet etmiştir.²³⁹ Buhârî'nin, Muhammed b. Amr tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَحْوَلِ خَالَ ابْنِ أَبِي نُجَيْجٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ح قَالَ سُفْيَانُ وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو وَعَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ وَأُظُنُّ أَنَّ ابْنَ أَبِي لَيْبٍ حَدَّثَنَا عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ اعْتَكَفْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَشْرَ الْأَوْسَطَ فَلَمَّا كَانَ صَبِيحَةَ عَشْرِينَ نَقَلْنَا مَتَاعَنَا فَأَتَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ اعْتَكَفَ فَلْيَرْجِعْ إِلَى مُعْتَكِفِهِ فَإِنِّي رَأَيْتُ هَذِهِ اللَّيْلَةَ وَرَأَيْتُنِي أَسْجُدُ فِي مَاءٍ وَطِينٍ فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى مُعْتَكِفِهِ وَهَاجَتِ السَّمَاءُ فَمَطَرْنَا فَوَالَّذِي بَعَثَهُ بِالْحَقِّ لَقَدْ هَاجَتِ السَّمَاءُ مِنْ آخِرِ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَكَانَ الْمَسْجِدُ عَرِيشًا فَلَقَدْ رَأَيْتُ عَلَى أَنْفِهِ وَأَرْزَبَتِهِ أَثَرَ الْمَاءِ وَالطِّينِ

Abdurrahman→Süfyân→İbn Cüreyc→Süleymân el-Ahvel (İbn Ebî Nuceyh'in dayısı)→Ebî Seleme→Ebî Sa'îd. H;→ Ebû Süfyân dediki bu hadisi Muhammed b. Amr ve Ebî Seleme bu ikisi ise Ebî Sa'îd'den bize tahdis etti. Deveminde dediki sanırım İbn Ebî Lebîb, Ebî Seleme'den o da Ebî Sa'îd'ten rivâyet ederek şöyle demiştir: Biz Rasûlullah ile beraber ayın ortasındaki on günde i'tikâf ettik. Nihayet yirminci günün sabahı olunca i'tikâf yerimizdeki eşyalarımızı naklettik. Derken bize Rasûlullah gelip şöyle buyurdu: “Her kim i'tikâf ettiyse yine i'tikâf yerine dönsün. Çünkü ben bu geceyi gördüm. Şu hâlde ki, ben kendimi bir su ve çamur içinde secde ediyorum gördüm”. Rasûlullah i'tikâf yerine döndüğü zaman gök hücumu geçmiş hâldeydi. Biz yağmura tutulduk. Onu hak ile Peygamber yapan Allah'a yemin ediyorum ki, gökyüzü bu günün sonundan i'tibâren hücum etmiştir. Mescid ise o zaman hurma dallarından gölgelik biçiminde yapılmış bir çardak (yânı tavansız) idi. Yeminle söylüyorum ki, ben Peygamberin burnu üzerinde ve burnunun ucundaki yumuşak yeri üzerinde su ve çamur izini muhakkak görmüşümdür.²⁴⁰

2.16.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Muhammed b. Amr tarikiyle İbrâhîm b. Abdullah b. Henîn, Hâlit b. Abdullah b. Hermele, Muhammed b. İbrâhîm b. Hâris'ten salât, Ebî Selme b. Abdurrahman salât, talâk ve rüyâ, Ebî Abdullah el-Karrâz hac, Amr b. Müslim el-Leysî'den Dahâyâ konularında 7 hadisi rivâyet etmiştir.²⁴¹ Müslim'in, Muhammed b. Amr tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

²³⁹ el-Bâcî, *et-Tadîl ve't-tecrîh*, C.II, 669; Buhârî, Salât, 31, (C.I, 271); İ'tikâf, 13, (C.II, 717); Enbiyâ, 11, (C.III, 1224)

²⁴⁰ Buhârî, İ'tikâf, 13, (C.II, 717).

²⁴¹ İbn Mencûye, *Ricâlü sahîhi Müslim*, II, 196; Müslim, Salâtü'-Müsâfirîn, 234, (C.I, 546); Hac, 492, (C.II, 1007); Talâk, 58, (C.II, 1116); Müsâkat, 130, (C.III, 1228); Âdâp, 37, (C.III, 1556); Selâm, 122, (C.IV, 1750).

حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ،
عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ: كَيْفَ كَانَ يَصْنَعُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي
الرَّكْعَتَيْنِ، وَهُوَ جَالِسٌ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ قَامَ فَرَكَعَ

İbn Nümeyr→Muhammed b. Bişr→Muhammed b. Amr→Muhammed b. İbrahim→Alkame b. Vakkâs'dan Alkame, şöyle demiş: Aişe'ye Rasûlullah (s.a.s)'in oturarak kıldığı iki rek'ât ta nasıl yapardı? diye sordum; Aişe: Bunların ikisinde de okurdu, rükû'a gitmek isteyince ayağa kalkar da öyle rükû ederdi dedi.²⁴²

2.16.3. Değerlendirme

Münekkit âlimlerin, Muhammed b. Amr hakkındaki yorumlarını incelediğinde kendisinin Sâlih olduğunu, bazen hata yaptığını, rivâyetlerinde beis olmadığı şeklinde değerlendirirken, bazıları ise sika olduğunu belirtmiş oldukları görülmektedir. Görünen o ki Muhammed b. Amr orta seviyede bir râvi olduğu, hadisleri pek rağbet edilmeyen bir muhaddis olduğu anlaşılmaktadır. Buhârî ve Müslim, Muhammed b. Amr'den çok az sayıda hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden rivayet ettikleri bu az sayıdaki hadisleri de mütâbaat konusunda getirmişlerdir. Anlaşılan o ki; Buhârî ve Müslim'in onu sıkı olarak tahcic etmemişlerdir.

2.17. Mûsâ b. Mes'ûd ebû Huzeyfe en-Nehdî (ö. 220/835)

Sevrî, İkrime b. Ammâr, Şebl b. İbâd, İbrâhîm b. Tâhmân ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Muhammed b. Musennâ, Ebû Hâtîm ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.²⁴³

Hakkında, Tirmîzî (ö. 209/824), “يضعف في الحديث/hadiste tad'if yaptığını”, İbn Sa'd, “كان كثير الحديث ثقة/çokça hadis rivâyet ettiğini sika” olduğunu, İbn Hüzeyme (ö. 311/924), “لا يحتج به/hüccet olarak kabul görülmediğini” ifade etmiş. Hâkîm (Ebû Abdullah) (ö. 405/1014), “كثير الوهم سيء الحفظ/çok vehm yaptığını, seyyüü'l-hıfz olduğunu”, ed-Dârekutnî, “كثير الوهم/çok vehm” yaptığını ifade etmişlerdir.²⁴⁴ İclî, Mûsâ b. Mes'ud'un Ebû Hüzeyfe olarak bilindiğini “صدوق/sadûk ve sika” olduğunu, belirtmiştir.²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, “اهل صدق/ehli sîkâ”, Ebû Hâtîm, “صدوق/sadûk”, Sevrî ile tanınan bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Sevrî Basra'ya giderken kendisine yardımcı olması için Ebû Hüzeyfe'yi yanında götürdüğü, kendisi Sevrî'den 10 bin'e yakın hadis rivâyet ettiği, bazı hadislerde “التصحيح/tashîf” bazılarında ise eksiklikler bulunduğunu belirtmişlerdir.²⁴⁶ İbn

²⁴² Müslim, Salâtü'-Misâfirîn, 114, (C.I, 506);

²⁴³ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.VIII, 163-164.

²⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, C.X, 370-372.

²⁴⁵ İclî, *Tarîhu's-sikât*, s.445.

²⁴⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.VIII, 163-164.

Hibbân, *es-sikat*'ında zikr etmiş ve “*يخطئ/hata yaptığını*”, ifade etmiştir.²⁴⁷ İbn Hacer, Buhârî'in Mûsâ b. Mes'ut tarikiyle, itk, rikâk, kader konularında mütâbaat, cihât konusunun sonunda ise muallak bir hadis rivâyet etmiş ve kendisinin “*صَدُوق/sadûk*” olduğunu belirtmiştir.²⁴⁸

2.17.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Mûsâ b. Mes'ut tarikiyle, itk, rikâk, kader ve sulh konularından Sevrî ve Zâide'den olmak üzere sadece 4 hadisini rivâyet etmiştir.²⁴⁹ Buhârî'nin, Mûsâ b. Mes'ut tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مَسْعُودٍ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْمُنْذِرِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَتْ: «أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعَتَاقَةِ فِي كُسُوفِ الشَّمْسِ»، تَابِعَهُ عَلِيُّ، عَنِ الدَّرَاوَرْدِيِّ، عَنْ هِشَامِ

Mûsâ b. Mesut→Zâide b. Kudâme→Hişâm b. Urve→Fatime bnt el-Munzur→Esmâ bnt Ebî Bekr→Peygamber: (s.a.s)“*güneş tutulması hâdisesinde köleleri hürriyete kavuşturmayı emretti*”, demiştir. Bu hadisi Alî ed-Derâverdî'den; o da Hişâm'dan senediyle rivâyet etmekte Alî ibnu'I-Medînî, Mûsâ ibn Mes'ud'a mütâbaat etmiştir.²⁵⁰

Müslim'in, Mûsâ b. Mes'ud'dan herhangi bir rivâyeti yoktur.

2.17.2. Değerlendirme

Münekkit âlimlerin, Mûsâ b. Mes'ud'un güvenilirliği konusunda iki guruba ayırmak mümkündür. Kimileri sika olduğunu ifade ederken kimileri ise hata ve vehm yaptığını yanısıra hâfızasının zayıf olduğunu dile getirmiş ve zayıf olarak addetmişlerdir. Buhârî, Mûsâ b. Mes'ud tarikiyle, itk, rikâk, kader ve sulh konularında üçü mütâbaat biri muallak olmak üzere sadece dört hadisini tahrîc etmesi, bunlar da babın aslı olan hadislerden zikretmemesi onu sika ve hüccet olarak tesvik etmediği anlaşılmaktadır. Müslim ise ondan hiçbir hadis rivâyet etmemiştir.

2.18. Mu'temir b. Süleyman et-Teymî (ö. 187/803)

Tam adı, Mu'temir b. Süleymân et-Teymî b. Tarhân'dır. Mansûr, Leys b. Ebî Salim, Yûnus b. Ebî İshâk ve babası ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Abdurrazzâk, Affân, Ahmed b. Hanbel, Mûsâded, Ubeydullah b. Muâz, Muhammed b. Abdula'lâ ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.²⁵¹

²⁴⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.IX, 160.

²⁴⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, 446.

²⁴⁹ el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, C.II, 706; *Buhârî*, Sulh, 7, (C.II, 961); Rikâk, 29, (C.V, 2380); Kader, 3, (C.VI, 2435).

²⁵⁰ *Buhârî*, Itk, 3, (C.II, 892).

²⁵¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.VIII, 402.

عَشْرَ رَجُلًا، مَعَ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنَسٌ، اللَّهُ أَعْلَمُ كَمْ مَعَ كُلِّ رَجُلٍ، فَأَكَلُوا مِنْهَا أَجْمَعُونَ، أَوْ كَمَا قَالَ

Nu'mân→Mu'temir b. Süleymân→Babası→Ebû Osmân→Ebû Bekr'in oğlu Abdurrahmân'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ashâbu's-Suffa bir takım fakir insanlardı. Bir defa Peygamber (s.a.s): "Evinde iki kişilik yiyeceği olan, onlardan bir üçüncüsünü, dört kişilik yiyeceği olan bir beşincisini yâhud altıncısını alıp birlikte götürsün" buyurdu. Ebû Bekr bunlardan üçünü eve getirdi. Peygamber (s.a.s) de on kişiyi evine götürdü. Bizim ev halkı ben, babam, anam, bir de bizim ev ile Ebû Bekr'in evinde müşterek hizmet eden hizmetçiden ibaretti. (Râvî Ebû Osmân:) Abdurrahmân, bir de benim zevcem dedi mi, demedi mi bilemiyorum, dedi. Yine Abdurrahmân şöyle dedi: Ebû Bekr, Peygamber'in evinde akşam yemeğini yedi, sonra yatsı namazı kılınıncaya kadar orada kaldı. Sonra evine dönüp (müsâfirlerin ağırılanmasını ailesine emrederek) Peygamber akşam yemeğini yiyinceye kadar kaldı. Müteakiben geceden Allah'ın dilediği kadar geçtikten sonra evine geldi. Karısı ona: Seni konukların yanında bulunmaktan alıkoyan nedir? Dedi. O da: Onlara hâlâ yemek vermedin mi? dedi. O da: Sen gelmedikçe yemek yemiyeceklerini söylediler, yemek çıkardık; kabul etmediler, dedi.

Abdurrahmân dedi ki: Ben gidip saklandım. Ebû Bekr bana: Hey câhil! Diye bağırdı, sövüp saydı. Akabinde oradakilere: İçinize sinmez olsun, yiyiniz, dedi ve: Vallahi ben bu yemekten ebeden yemiyeceğim, diye de ilâve etti. Abdurrahmân dedi ki: Allah'a yemin olsun biz yerken hiçbir lokmaya el uzatmadık ki, altından yemek daha ziyade çoğalmış olmasın. Nihayet doydular, yemek de yenmezden evvelki mikdârından daha çok olarak duruyordu. Ebû Bekr yemeğe baktı, bir de gördü ki, olduğu gibi duruyor, yahud da daha çoğalmış. Karısına hitaben: Ey Firâs oğulları'nın kız kardeşi! Bu nedir? Dedi. O da: Gözümün nuruna yemin ederim ki, yemek şimdi evvelkinden üç kat daha çoktur, dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr o yemekten yedi de, etmiş olduğu yemînini kasederek: O olan söz şeytandandır, dedi. Sonra o yemekten bir lokma yedi, sonra o yemeği Peygamber'e götürdü. Yemek onun yanında sabaha kadar durdu. Bizimle bir kavim arasında bir ahd vardı. Müddet son bulmuştu. (Bunun için Medine'ye gelmişlerdi). İçlerinden oniki kişi ayırdık. Her biri ile beraber kaç kişi olduğunu Allah bilir; işte onların hepsi o yemekten yediler. (Râvî Ebû Osmân rivâyetini bitirdikten sonra) Yâhud bu lâfızlara benzer lâfızlarla söyledi, dedi.²⁵⁸

2.18.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Mu'temir b. Süleymân ve Babası tarikiyle îmân, salât ve farklı konulardan, İsmâîl b. Ebî Hâlit, Hişâm b. Hisân ve Ebu'l-Alâî b. eş-Şeğîr'den Vudu',

²⁵⁸ *Buhârî*, *Mevâkittü's-Salât*, 40, (C.I, 216).

Ubeydullah b. Ömer salât konusunda olmak üzere kendisinden 15 hadisi rivâyette bulunmuştur.²⁵⁹ Müslim'in, Mu'temir b. Süleymân tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْزُضُ رَاحِلَتَهُ وَهُوَ يُصَلِّي إِلَيْهَا»

Ahmed b. Hanbel→Mu'temir b. Süleymân→Ubeydullah→ Nâfi' →İbn Ömer'den→Peygamber (s.a.s) hayvanını önüne aykırı olarak çevirir ve ona doğru namaz kıları.

2.18.3. Değerlendirme

Mu'temir b. Süleymân, münekkit âlimlerin birçoğu tarafından sika, bazılarında göre sadûk ve hâfızasının zayıf olduğunu dile getirmişlerdir. Hâfızasının zayıflık ile tenkîd eden âlimler ise kitabında tahdisten bir sakınca görmemişlerdir. Ancak Buhârî, râvi seçme konusunda biraz hassas olduğundan söz konusu râviyi sika olarak görmediğini ondan sadece mütâbaat konusundan yedi hadisini zikretmiştir. Müslim ise Mu'temir b. Süleymân'ı hüccet olarak kabul ettiğinden kendisinde onbeş hadisi rivâyet etmiştir.

2.19. Ömer b. Muhammed (250/864)

Tam adı, Ömer b. Muhammed b. el-Hasan ez-Zübeyrî el-Esedî'dir. İbn Tîl olarak ta bilinen Ömer b. Muhammed Kûfe'lidir. Babası Muhammed b. Hasan el-Esedî, Vekî' b. Cerrâh, Yahya b. Yemân ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Buhârî, Nesâî, İbrâhîm b. İshâk el-Harbî, Ebû Bekr Ahmed b. Abdullah el-Vekîl, Ahmed b. Muhammed b. Beşâr b. Ebî el-Acûz, Hasan b. Alîl el-Anzî, Hüseyîn b. İsmâîl el-Mehâmilî, Zekeriyâ b. Yahyâ ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.²⁶⁰

Hakkında İbn Hibbân, *sıkât*'ında yer vermiş ve şöyle demiştir; **يعتبر، "بحديثه ما حدث من كتاب أبيه فإن في روايته التي كان يرويها من حفظه بعض المناكير kitabında tahdis yapıyorsa itibar edilir ancak hâfızasında rivâyet ediyorsa bazı münker olan sözler eklediğinden itibar edilmez"**.²⁶¹ Nesâî, "صدوق /sadûk" olduğunu, ed-Dârekutnî, (ö. 385/995) kendisinde **ليس بحديثه بأس /beis olmadığını**, başka bir

²⁵⁹ İbn Mencûye, *Ricâlü sahîhi Müslim*, C.II, 271-272; *Müslim*, Salât, 247, (C.I, 359); Siyâm, 32, (C.II, 766); Siyâm, 40, (C.II, 766); Nikâh, 92, (C.II, 1050); Rıdâ', 17, (C.II, 1073); Cihâd, 71, (C.III, 1392); Cihâd, 147, (C.III, 1448); Âdâp, 10, (C.III, 1685); Fezâil's-Sahâbe, 100, (C.IV, 1906); Fezâil's-Sahâbe, 146, (C.IV, 1930); Fezâil's-Sahâbe, 218, (C.IV, 1966); Birr, 85, (C.IV, 2006); Birr, 137, (C.IV, 2023); Kader, 29, (C.IV, 2050); Tövbe, 28, (C.IV, 2112).

²⁶⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.VI, 132-133.

²⁶¹ İbn Hibbân, *es-Sıkât*, C.VIII, 447.

rivâyetinde ise “ثقة/sika” olduğunu belirtmişlerdir.²⁶² Ebû Hâtim, konumu “صدق/sıdk” olduğunu belirtmiştir.²⁶³

2.19.1. Buhârî’deki Rivâyetleri

Buhârî, Ömer b. Muhammed’den zekât ve Menâkıb konularından 2 hadisi rivâyet etmiştir.²⁶⁴ Buhârî’nin, Ömer b. Muhammed tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْأَسَدِيِّ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتَى بِالتَّمْرِ عِنْدَ صِرَامِ النَّخْلِ، فَيَجِيءُ هَذَا بِتَمْرِهِ، وَهَذَا مِنْ تَمْرِهِ حَتَّى يَصِيرَ عِنْدَهُ كَوْمًا مِنْ تَمْرٍ، فَجَعَلَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَلْعَبَانِ بِذَلِكَ التَّمْرِ، فَأَخَذَ أَحَدُهُمَا تَمْرَةً، فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ، فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْرَجَهَا مِنْ فِيهِ، فَقَالَ: «أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ آلَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَأْكُلُونَ الصَّدَقَةَ»

Ömer b. Muhammed el-Hasan el-Esedî→Babası→İbrahim b. Tahmân→ Muhammed b. Ziyâd→Ebû Hureyre şöyle demiştir: Hurmaların kesilip devşirilmesi sırasında Rasûlullah’a (s.a.s) zekât hurması getirilirdi. Şu biri hurmasıyle gelir, o biri de hurmasından gönderirdi. Nihayet bu hurmalar Rasûlullah’ın (s.a.s) yanında bir harman, bir tınas olurdu. Bir kere Hasan ile Hüseyin bu hurmalarla oynarlarken, çocuklardan biri ansızın bu sadaka hurmasından bir tane alıp ağzına koydu. Rasûlullah: (s.a.s) çocuğa (şöyle bir) baktı, çocuk hemen hurmayı ağzından dışarı çıkardı. Bunun üzerine Rasûlullah: (s.a.s) “*Sen Muhammed ailesinin sadaka malı yemediklerini bilmedin mi*”? Buyurdu.²⁶⁵

Müslim, Ömer b. Muhammed’den herhangi bir hadis rivâyet etmemiştir.

2.19.2. Değerlendirme

Cerh ve ta’dîl âlimlerinden Ebû Hâtim, Nesâî, Ömer b. Muhammed’in sadûk olduğu, ed-Dârekutnî kendisinde beis olmadığını, sadece İbn Hibbân, bu râvi hıfzından tahdis ettiğinde, münker sözler söyleyebileceğini ifade etmiştir. Görünen o ki, cerh ve ta’dîl âlimleri onu orta seviyenin aşağısında değerlendirmişlerdir. Buhârî Ömer b. Muhammed’den sadece iki hadisi rivâyet etmesi, ona güven duymadığı kanısı oluşmuştur. Müslim ise ondan herhangi bir hadisi rivâyet etmemiştir.

²⁶² İbn Hacer, *Tezhibü't-tehziib*, C.VII, 495; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, C.XXI, 497-499; İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, C.I, 431.

²⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, C.VI, 132-133.

²⁶⁴ Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-irşad*, C.II, 515; *Buhârî*, Menâkıb (Fezâilü's-Sahâbe), 50 (C.III, 1389).

²⁶⁵ *Buhârî*, Zekât, 56, (C.II, 541).

2.20. Saîd b. İyâs el-Cüreyrî (ö. 144/762)

Tam adı, Saîd b. İyâs el-Cüreyrî Ebû Mes'ut el-Basrî'dir. Semâme b. Hazn el-Kuşeyrî, Cubeyr b. Habîb, Hasan el-Basrî, Hakim b. Mu'aviye b. heyde el-Kuşeyrî, Hayyân b. Ömeyr el-Kaysî ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden, İsmail b. Ulye, Bişr b. el-Mufeddal, Şu'be b. Haccac, Sâlih el-Merî, Ubâd b. el-Avâm, Abdullah b. Mübarek ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.²⁶⁶

Hakkında Ebû Hâtim, “تغير قبل موته/ölümünden önce hâfızasında değişme meydana geldiğini”, bu durumdan önce ise ondan hadis rivâyet edenlerin naklettikleri hadislerin Sâlih olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, Saîd b. İyâs el-Cüreyrî'nin, Basra ehlinin muhaddisi olduğunu, Yahya b. Maîn, onun “ثقة/sika” olduğunu söylemişlerdir. Yayha b. Saîd el-Kattân, (198/813) Kehmis'ten aldığı rivâyete göre, Saîd b. İyâs'ın taun hastalığına yakalandığı dönemde onun rivâyet ettiği hadisleri kabul etmiyorduk demiştir.²⁶⁷ İbn Sa'd (230/844), kendisinin “ثقة/sika” olduğunu ancak “اختلط قبل موته/ölümünden önceki dönemde ihtilat yaptığını”, hicri 144'te vefat ettiğini söylemiştir.²⁶⁸ İbn Hibbân (ö. 354/965) *Sikat*'nda zikr etmiş ve devamında ²⁶⁹ “اختلط قبل موته بثلاث سنين ولم يفتش/ölümünden üç yıl evvel aşırı olmayacak şekilde ihtilat yaptığını” belirtmiştir. Yahya b. Maîn, İbn A'dî'den (365/976) rivâyetinde, yalan konuşmayız biz de Saîd b. İyâs el-Cüreyrî den ihtilat yaptığı dönemde hadis rivâyet ettiğimiz olmuştur demiştir. Nesâî, (303/915) onun “ثقة/sika” olduğunu ancak taun hastalığı zamanında “منكر الحديث/münker 'ul-hadis” olduğunu söylemiştir.²⁷⁰ İbn Hacer, Saîd b. İyâs'ın ihtilat yaptığı halde Yezîd b. Harun, İbn Mübarek, İbn Ebî A'dî gibi râviler ondan hadis almışlardır. Ondan rivâyet edilen hadislerin en sahih olanları, Hammâd b. Seleme, Sevrî, Şu'be, İbn Ulye, Abdulâlâ isimli râvilerin işitme (سمعت) sığasıyla rivâyet ettikleri hadisler olduğunu belirtmiştir.²⁷¹

2.20.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Saîd b. İyâs el-Cüreyrî'den o da Abdullah b. Vâris ve diğer râvilerin tarihiyle şahadet, edep, salât, zekât ve diğer konularda 8 hadisi tahrîc etmiştir.²⁷² Buhârî'nin, Saîd b. İyâs el-Cüreyrî'den tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

²⁶⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-ta'dîl*, C.IV, 1-2; el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve 't-tecrîh*, C.III, 1075.

²⁶⁷ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-ta'dîl*, C.IV, 1-2.

²⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü 'l-Kubrâ*, C.VII, 193.

²⁶⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, C.IV, 273.

²⁷⁰ Mizzî, *Tezhîbü 'l-Kemâl*, C.X, 338-342.

²⁷¹ İbn Hacer, *Tehzîbü 't-tehzîb*, C.IV, 5-7.

²⁷² el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve 't-tecrîh*, C.III, 1075; Sıfetu's-Salât, 33, (C.I, 271); Zekât, 4, (C.II, 510); Şehâdet, 10, (C.II, 939); Edep, 6, (C.V, 2229); İst'zân, 35, (C.V, 2314); İstıtabe, 1, (C.VI, 2535); Ahkâm, 9, (C.VI, 2616).

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ الْوَاسِطِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُعْقَلِ الْمُرَنْبِيِّ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَيْنَ كُلِّ آدَانَيْنِ صَلَاةٌ، ثَلَاثًا لِمَنْ شَاءَ»

İshâk el-Vâsitî→Halit→el-Cerîrî→İbn Bureyde→Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî→Rasûlullah: “Her iki ezan arasında bir namaz vardır. Üçüncüsünde, dileyen kimse için buyurdu”.²⁷³

2.20.2. Müslim’deki Rivâyetleri

Müslim, Zikrin fazileti ve diğer konularda, Osman b. en-Nehdî, Ebî Nadre ve diğer râvilerden 36 hadis rivâyet etmiştir.²⁷⁴ Müslim’in, Saîd b. İyâs el-Cüreyrî’den tahrîc ettiği bir örnek rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ بُكَيْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّاقِدُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلِيَّةَ، عَنِ سَعِيدِ الْجُرَيْرِيِّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «أَلَا أُبَيِّنُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ؟» ثَلَاثًا «الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ، وَعُفُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ - أَوْ قَوْلُ الزُّورِ -» وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَكِنًا، فَجَلَسَ فَمَا زَالَ يُكْرِرُهَا حَتَّى قُلْنَا: لَيْتَهُ سَكَتَ

Amr b. Muhammed b. Bukeyr b. Muhammed el-Nakit→İsmâîl b. Uleyye→Saîd el-Cüreyrî→Abdurrahman b. Ebî Bekre→Babası→dediki: Biz peygamberin yanındayken bize; “Size günahlarının en büyüğünü söyleyeyim mi? Üç defa tekrarladı; Allah’a ortak koşmak, ana, baba hakkına riayet etmemek, yalan söz söylemek veya yalancı şahitlik yapmaktır buyurdu”. Rasûlullah yaslamışken kendini toparlayıp oturdu ve sonuncusunu o kadar tekrarladığı keşke sussa dedik.²⁷⁵

2.20.3. Değerlendirme

Bazı âlimler Saîd b. İyâs’ın ölümünden önce geçirdiği taun hastalığı sebebiyle hâfızasında zayıflık meydana geldiğini, bu durumdan önce ondan hadis rivâyet edenlerin hadislerinin Sâlih veya sahih olduğunu söylemişlerdir. Aynı zamanda âlimlerin birçoğu Saîd b. İyâs el-Cerîrî’nin bu durumdan önce, sika olduğunu belirtmişlerdir. Saîd b. İyâs el-Cüreyrî’nin taun hastalığı geçirdiği dönem Zarfında bazı âlimler ondan hala hadis almaya devam ederken bazı âlimler ise çekimser

²⁷³ Buhârî, Ezân, 14, (C.I, 225).

²⁷⁴ Müslim, Salât, 130, (C.I, 325); Mesâcid, 59, (C.I, 390); Mesâcid, 76, (C.I, 395); Mesâcid, 280, (C.I, 462); Mesâcid, 289, (C.I, 464); Salâtül-Misâfirîn, 25, (C.I, 496); Salâtül-Misâfirîn, 85, (C.I, 499); Salâtül-Misâfirîn, 115, (C.I, 506); Salâtül-Misâfirîn, 258, (C.I, 556); Salâtül-Misâfirîn, 304, (C.I, 573); Kusûf, 25, (C.I, 629); Zekât, 59, (C.II, 629); Siyâm, 151, (C.II, 787); Siyâm, 278, (C.II, 809); Siyâm, 329, (C.II, 820); Hac, 266, (C.II, 898); Hac, 237, (C.II, 921); Musâkât, 67, (C.III, 1205); Musâkât, 96, (C.III, 1216); Salâtül-Misâfirîn, 71, (C.III, 1225); İmâret, 61, (C.III, 1480); Edâhâ, 33, (C.III, 1562); Eşribe, 176, (C.III, 1628); 33, Âdâb, (C.III, 1695); Selâm, 68, (C.IV, 1228); Fezâil, 98, (C.IV, 1820); 223, (C.IV, 1968); Zikr, 84, (C.IV, 2093); Tevbe, 12, (C.IV, 2106); Cennet, 65, (C.IV, 2199); Fiten, 67, (C.IV, 2234); Fiten, 87, (C.IV, 2241); Fiten, 88, (C.IV, 2241); Fiten, 89, (C.IV, 2242); Fiten, 92, (C.IV, 2243).

²⁷⁵ Müslim, İmân, 143, (C.I, 91).

قُلُوبِكُمْ، فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَمُومُوا عَنْهُ» تَابَعَهُ الْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدٍ، وَسَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ، وَلَمْ يَرْفَعَهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، وَأَبَانُ، وَقَالَ عُذْرٌ: عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ، سَمِعْتُ جُنْدَبًا، قَوْلَهُ، وَقَالَ ابْنُ عَوْنٍ: عَنْ أَبِي عِمْرَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنْ عُمَرَ قَوْلَهُ وَجُنْدَبٌ أَصْحٌ وَأَكْثَرُ

Amr b. Alî→Abdurrahman b. el-Mehdî→Selâm b. Ebî Mutî'→Ebî İmrân el-Cevnî→Cundeb→Rasûlullah (s.a.s) “Kur’ân üzerinde gönülleriniz birleştiği müddetçe okuyunuz. Kur’ân hakkında ihtilâf ettiğiniz zaman da artık kalkıp oradan dağılımız”. Haris b. Ubeyd ile Saîd b. Zeyd, Ebû İmrân’a mütâbaat etmişlerdir. Zikredilen bu hadisi Hammâd ibn Seleme ile Ebân ibn Yezîd ref etmeyip, Cundeb üzerine mevkuf olarak rivâyet etmişlerdir. Gunder dediki; Şu’be ve Ebû İmrân’dan Cundeb’den bu hadisi işittim, diyordu. İbn Avn da bu hadisi Ebû İmrân’dan, o da Abdullah b. Sâmî’ten, o da Ömer b. Hattâb’dan onun kavli olarak rivâyet etti. Cundeb’den rivâyet etmek, isnâd bakımından daha sahih ve hadisi Ömer’den rivâyet edişten de daha çoktur.²⁸¹

2.21.2. Müslim’deki Rivâyetleri

Müslim, Selâm b. Ebî Mutî’den Eyyûp es-Sahatîyânî ve Şuayb b. el-Habhâb tarikiyle, cenâiz konusunda kendisinden 1 hadisini rivâyet etmiştir.²⁸² Müslim’in, Selâm b. Ebî Mutî’ tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَيْسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا سَلَامُ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدٍ، رَضِيْعَ عَائِشَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا مِنْ مَيِّتٍ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً، كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ، إِلَّا شَفَعُوا فِيهِ»، قَالَ: فَحَدَّثْتُ بِهِ شُعَيْبُ بْنُ الْحَبَابِ فَقَالَ: حَدَّثَنِي بِهِ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Hasan b. İsâ→İbn Mübârek→Selâm b. Ebî Mutî'→Eyyûb→Ebî Kilâbe→Abdillah b. Yezîd (h.z. Aişe'nin sûtkardeşi)→Aişe→Rasûlullah: *Üzerine Müslümanlardan, kendisine şefaata talep eden yüz kişinin namaz kıldığı her ölüye mutlaka şefaata edilir.*²⁸³ Selâm b. Ebî'l-Mutî' demiş ki: Ben bu hadisi Şuayb b. Habhâb'a söyledim, o, bana Enes b. Mâlik, Peygamber (s.a.s)'den rivâyet etti dedi.

2.21.3. Değerlendirme

Cerh ve ta'dîl âlimleri, Selâm b. Ebî Mutî'in güvenilirliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları onun hâfızasının zayıfladığını, rivâyet ettiği hadislerde yanlışlık yapıldığını, bundan dolayı zayıf olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Diğer bazı âlimler ise onu sıkı olarak tevsîk etmişlerdir. Görünen o ki o, orta seviyede,

²⁸¹ Buhârî, İ'tisâm, 26, (C.VI, 2680).

²⁸² İbn Mencûye, Ricâlü sahîhi Müslim, C.I, 282.

²⁸³ Müslim, Cenâiz, 58, (C.II, 654).

hatta biraz daha aşağı olduğu anlaşılmaktadır. Buhârî, Selâm b. Ebî Mutî'i sika olarak kabul etmediğinden ondan sadece üç hadisi rivâyet etmiştir. Bunları da farklı râvilerden mütâbaatını vererek takviyesini yapmıştır. Müslim ise ondan sadece bir hadisi rivâyet etmiştir. Bu da onun sika olarak güven duymadığının belirtisi olduğunu kanısı hâsıl olmuştur.

2.22. Süheyl b. Ebî Sâlih es-Semmâm (ö. 138/755)

Tam adı, Suheyl b. Ebî Sâlih es-Semmân, Medinelî, Cûveyriye bnt. El-Hâris el-Harâiye'nin mevlası'dır. İbn Mûsâyyeb ve babası, Atâ b. Yezîd, Abdullah b. Dînâr ve başkalarından rivâyet etmiş. Sevrî, Şu'be, Mâlik, Vuheyb, Yahya b. Saîd ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır²⁸⁴

Hakkında, Zehebî, Suheyl'in tabiînlerin küçüklerinden ve huffâzların büyüklerinden olan bir râvi olduğunu, bir hastalığa yakalandıktan sonra “**أنه تغير في**” ifade etmiştir.²⁸⁵ İbn Hacer, Suheyl'in çokça hadis rivâyet eden hadis imamlarından birisi olduğunu, Nesâî, Dârekutnî ve diğer bazı âlimler onu “**ثقة/sika**” olarak kabul ettiğini ifade etmişlerdir.²⁸⁶ Ebû Hâtim, “**يكتب حديثه ولا يحتج به**”²⁸⁷ İbn Adî, Suheyl'in haberleri makbul, sebt ve rivâyetlerinde “**ليس به بأس/beis olmayan bir râvi olduğunu**” belirtmiştir.²⁸⁸ Buhârî, Suheyl'in bir kardeşi yanında ölünce, onu görmesi üzerine aşırı derecede etkilendi ve bu olayın onun **حفظه** “**hâfızasının kötüleşmesine**” sebebiyet verdiğini belirtmiştir.²⁸⁹

2.22.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Süheyl'den cihâd konusunda Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin mukarenesiyle Nu'mân b. Ebî İyâş'tan, o da Ebî Saîd Hudrî'den 1, deâvat konusunda ise mütâbaat yapmak suretiyle 2, toplamda 3 hadisini rivâyet etmiştir.²⁹⁰ Buhârî'in suheyl b. Ebî Sâlih' den tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، وَسُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، أَنَّهُمَا سَمِعَا النُّعْمَانَ بْنَ أَبِي عِيَّاشٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، بَعَدَ اللَّهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا»

²⁸⁴ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.IV, 246-247.

²⁸⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, C.VI, 170-173.

²⁸⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, C.I, 428.

²⁸⁷ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, C.IV, 247.

²⁸⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-düâfâi'r-ricâl*, C.IV, 522-526.

²⁸⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, C.I, 428.

²⁹⁰ Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-İrşâd*, C.II, 859-860; Buhârî, *De'âvât*, 17, (C.V, 2331); *De'âvât*, 66, (C.V, 2353).

İshâk b. Nasr→Abdurezzâk→İbn Cüreyç→Yahya b. Saîd ve Süheyl b. Ebî Sâlih→ ikisi→ Nu'mân b. Ebî Ayyâş→Ebî Saîd el-Hudrî→Rasûlullah: “*Herkim Allah yolunda bir gün oruç tutarsa Allah onun yüzünü yetmiş harif (yıl) ateşten uzaklaştırır*” buyurdu.²⁹¹

2.22.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Suheyl b. Ebî Sâlih tarikiyle, Abdullah b. Dînâr, Atâ b. Yezîd ve babası, Nu'man b. Ebî İyâş'dan oruç konusunda, Ka'ka' b. Hakîm, Ebû Ubeyd el-Edhecî'den namaz konusunda ve diğer bazı konularda farklı râvilerde 128 hadis rivâyet etmiştir.²⁹² Müslim'in, Suheyl b. Ebî Sâlih tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ - أَوْ بَضْعٌ وَسِتُّونَ - شُعْبَةٌ، فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَدَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ»

Züheyr b Harb→Cerîr→Süheyl→Abdullah b. Dînâr→Ebî Sâlih→Ebî Hüreyre→Rasûlullah (s.a.s): “İman yetmiş veya altmış küsur şubedir. En üstünü “La

²⁹¹ *Buhârî*, Cihâd, 36, (C.III, 1044).

²⁹² İbn Mencûye, *Rical sahihi Müslim*, I, 257-258; *Müslim*, İmân, 95, (C.I, 74); İmân, 96, (C.I, 75); İmân, 130, (C.I, 86); İmân, 164, (C.I, 99); İmân, 209, (C.I, 119); İmân, 311, (C.I, 175); İmân, 361, (C.I, 195); Tahâret, 30, (C.I, 215); Tahâret, 32, (C.I, 215); Tahâret, 60, (C.I, 265); Heyd, 99, (C.I, 276); Salât, 17, (C.I, 291); Salât, 18, (C.I, 291); Salât, 32, (C.I, 294); Salât, 71, (C.I, 306); Salât, 76, (C.I, 410); Salât, 87, (C.I, 310); Salât, 132, (C.I, 326); Mesâcid, 143, (I,1417); Mesâcid, 146, (C.I, 418); Salâtü'l-Musâfirin, 169, (C.I, 522); Salâtü'l-Musâfirin, 212, (C.I, 539); Cuma, 25, (C.II, 587); Cuma, 67, (II,600); Cenâiz, 53, (C.II, 653); Cenâiz, 76, (C.II, 660); Cenâiz, 76, (C.II, 667); Cenâiz, 96, (II,667); Zekât, 99, (II,682); Zekât, 100, (II,683); Zekât, 101, (II,683); İmân, 60, (C.II, 701); Zekât, 64, (II,702); Siyâm, 167, (C.II, 808); Hac, 422, (C.II, 997); Hac, 437, (C.II, 983); Hac, 473, (C.II, 1000); Hac, 474, (C.II, 1000); Nikâh, 55, (C.II, 1034); Nikâh, 119, (C.II, 1059); Nikâh, 26, (C.II, 1076); Nikâh, 27, (C.II, 1076); Nikâh, 28, (C.II, 1076); Nikâh, 30, (C.II, 1077); Talâk, 14, (C.II, 1135); Talâk, 15, (C.II, 1135); Talâk, 16, (C.II, 1135); İtk, 15, (C.II, 1145); İtk, 18, (C.II, 1146); İtk, 25, (C.II, 1148); Buyû', 2, (II,1552); Buyû', 24, (C.II, 1158); Buyû', 104, (C.III, 1290); Müsâkât, 74, (C.III, 1209); Müsâkât, 94, (C.III, 1215); Müsâkât, 95, (C.III, 1215); Müsâkât, 141, (C.III, 1231); Eymân, 12, (C.III, 127); Eymân, 13, (C.III, 127); Eymân, 14, (C.III, 127); Eymân, 59, (C.III, 1289); Akdiye, 10, (C.III, 1340); Akdiye, 11, (C.III, 1340); İmâret, 107, (C.III, 1497); İmâret, 110, (C.III, 1498); İmâret, 131, (C.II, 1505); İmâret, 165, (III,1521); İmâret, 178, (III,1525); Eşribe, 32, (III,1577); Eşribe, 137, (III,1607); Eşribe, 186, (C.III, 1632); Libâs, 87, (III,1666); Libâs, 102, (III,1672); Libâs, 103, (III,1672); Libâs, 125, (III,1680); Âdâb, 43, (III,1699); Selâm, 13, (IV,1707); Selâm, 31, (IV,1715); Selâm, 146, (IV,1758); Fezâil, 148, (IV,1838); Fezâil, 22, (IV,1864); Fezâil, 33, (IV,1871); Fezâil, 50, (IV,1880); Fezâil, 202, (C.IV, 1960); Fezâil, 9, (C.IV, 1978); Fezâil, 31, (IV,1986); 35, Birr, (IV,1987); Birr, 71, (IV,2002); Birr, 72, (IV,2002); Birr, 113, (IV,2016); Birr, 128, (IV,2021); Birr, 139, (C.IV, 2024); Birr, 151, (IV,2028); Birr, 157, (C.IV, 2030); Birr, 159, (C.IV, 2031); Kader, 21, (C.IV, 2047); Zikr, 25, (C.IV, 2069); Zikr, 29, (C.IV, 2071); Zikr, 61, (C.IV, 2084); Zikr, 68, (IV,2086); Zikr, 81, (IV,2092); Sifetu'l-Kiyâme, 74, (C.IV, 2170); Cennet, 12, (C.IV, 2178); Cennet, 50, (C.IV, 2191); Cennet, 52, (C.IV, 2192); Fiten, 29, (C.IV, 2219); Fiten, 33, (C.IV, 2220); Fiten, 34, (C.IV, 2221); Fiten, 43, (C.IV, 2228); Fiten, 44, (C.IV, 2228); Fiten, 65, (C.IV, 2223); Fiten, 82, (C.IV, 2239); Zühd, 16, (C.IV, 2279); Zühd, 57, (C.IV, 2293); Zühd, 58, (C.IV, 2293); Zühd, 59, (C.IV, 2293).

İlahe İllallah” sözü, en alt tabakası, yoldaki eza veren şeyleri gidermektir buyurdu”.²⁹³

2.22.3. Değerlendirme

Âlimlerin büyük çoğunluğu, Suheyl b. Ebî Sâlih’i, ilk dönemlerinde tevsik ettiği görülmektedir. Ancak bir hastalık veya bir acı olayı müşahade etmesinden dolayı hâfızasında zayıflık meydana geldiği birçok âlim tarafından dile getirilmektedir. İşte bu sebepten dolayı bazı âlimler, onun hâfızasından tahrîc ettiği hadisleri, tahdîs etmenin doğru olmadığını, fakat kitabında rivâyet edilmesinde ise bir sıkıntı bulunmadığını, kendisinin hüccet olduğunu belirtmişlerdir. Buhârî, aynı zamanda cerh âlimi olduğu öteden beri bilinmektedir. Buhârî’nin onu değerlendirmesinde, ömrünün sonlarından hâfızası zayıfladığını belirtmiştir. Buhârî onu hüccet olarak kabul etmediğinden sadece üç hadisini tahrîc etmiş, bu hadisleri de başka râvilerden mütâbaatını vererek onun rivâyetlerine güven duymadığı anlaşılmaktadır. Müslim ise onu hüccet olarak kabul ettiğinden ondan çok sayıda hadisi riveyette bulunmuştur.

2.23. Süleyman b. Hayyân (ö. 189/805)

Tam adı, Süleymân b. Hayyân Ebû Hâlit el-Ahmerî el-Kûfî’dir. Amr b. Kays, el-Melâî, Leys b. Ebi Selîm, Haccac b. Ertât ve başkalarından rivâyet etmiş. Adem el-Askâlânî, Ahmed b. Hanbel, İbn Nemîr, Ebû Bekr, Osman b. Ebi Şeybe, Ebû Kerîm, Ebû Saîd el-Eşce’ ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.²⁹⁴

Hakkında, İbn Adî, “*إِنَّمَا أَتَى مِنْ سَوْءِ حَفْظِهِ فَيَغْلُظُ وَيَخْطِئُ*”/hâfızasında zayıflık olduğu dönemde, hâfızasından rivâyet ettiğinde hata ve ihtilat yaptığını” belirtmiştir. Ebû Hâtîm “*صَدُوقٌ/sadûk*”, İbn Medînî, “*الثِّقَّةُ الْمَأْمُونُ*”/sika ve me’mun” olduğunu belirtirken, Yahya b. Maîn, ise “*لَيْسَ بِهِ بَأْسٌ*”/kendisinden beis olmadığını”, belirtmiştir. İbn Maîn, “*صَدُوقٌ/sadûk*” fakat “*لَيْسَ بِحُجَّةٍ*”/hüccet olmadığını”, Ebû Bekr Bezzâr (ö. 292/905), âlimlerin çoğunluğuna göre ise bu râvinin hâfiz olmadığını, A’miş ve diğer râvilerden rivâyet ettiği hadislere hiçbir râvinin mütâbaat yapmadığını belirtmiştir.²⁹⁵ İbn Hibbân onu *es-Sıkât*’ında zikr etmiştir.²⁹⁶ İclî, ise “*ثِقَّةٌ/sika*” olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁷

²⁹³ Müslim, İmân, 35, (C.I, 63).

²⁹⁴ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, C.IV, 106.

²⁹⁵ İbn Hacer, *Fethü’l-bârî*, C.I, I, 407; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, C.IV, 106; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, C.IV, 181-182; Mizzî, *Tezhibü’l-Kemâl*, C.XI, 394-398.

²⁹⁶ İbn Hibbân, *es-Sıkât*, C.VI, 395.

²⁹⁷ İclî, *Ma’rifetü’s-sıkât*, C.I, 427.

2.23.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Süleymân b. Hayyân'dan o da, Hamîd, Hişâm b. Urve, Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer tarikiyle 3, A'meş'ten ise 1 hadisini mütâbaatları yapılmak suretiyle toplam 4 hadisini rivâyet etmiştir. Buhârî'nin, Süleymân b. Hayyân'dan tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَيَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يُصَلِّي إِلَيَّ بِعَيْرِهِ، وَقَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ

Sadaka b. Fadl→Süleymân b. Hayyân→Ubeydullah→Nâfi' derki: Abdullah ibn Ömer'i bineği üzerinde (nafîle) namaz kılarken gördüm. Peygamber (s.a.s)'in böyle yaptığını söyledi.²⁹⁸

2.23.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Süleymân b. Hayyân'dan o da Mâlik el-Eşcei'tarikiyle İmân ve buyû' konusundan, A'meş ve Hişâm b. Hisân'dan salât ve diğer konulardan olmak üzere 37 hadisini rivâyette bulunmuştur.²⁹⁹ Müslim'in, Süleymân b. Hayyân'dan tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ يَعْنِي سُلَيْمَانَ بْنَ حَيَّانَ الْأَحْمَرَ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةٍ، عَلَى أَنْ يُوحَدَ اللَّهُ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَصِيَامِ رَمَضَانَ، وَالْحَجِّ»، فَقَالَ رَجُلٌ: الْحَجُّ، وَصِيَامِ رَمَضَانَ، قَالَ: «لَا، صِيَامِ رَمَضَانَ، وَالْحَجُّ» هَكَذَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Muhamed b. Abdillâh b. Nemîr el-Hamedânî→Süleymân b. Hayyân el-Ahmerî (Ebû Hâlid)→Ebî Mâlik el-Eşceî→Sa'd b. Ubeyde→İbn Ömer→Rasûlullah→*“İslam beş esas üzerine kurulmuştur. Allah'tan başka ilah olmadığına Muhammed'in, Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak ve Ka'be'yi hacetmek.”* Bir adam (tam sırayı öğrenmek istemiş) hac ve ramazan mı? Hayır, ramazan orucu ve hac, bu şekilde peygamberden (s.a.s)'den duydum dedi.³⁰⁰

²⁹⁸ Buhârî, Mesâcid, 18, (C.I, 696).

²⁹⁹ İbn Mencûye, *Rical sahihi Müslim*, C.I, 267; *Müslim*, 38, İmân, (C.I, 53); İmân, 158, (C.I, 96); İmân, 206, (C.I, 118); İmân, 231, (C.I, 128); Salât, 144, (C.I, 329); Salât, 149, (C.I, 357); Salât, 248, (C.I, 1359); Mesâcid, 46, (C.I, 387); Mesâcid, 113, (C.I, 408); Mesâcid, 136, (C.I, 414); Mesâcid, 289, (C.I, 464); Mesâcid, 290, (C.I, 465); 32, Salâtü'l-Musâfirin, (C.I, 486); 100, Salâtü'l-Musâfirin, (C.I, 502); 101, Salâtü'l-Musâfirin, 227, (C.I, 544); Cuma, 2, (C.II, 631); Siyâm, 39, (C.II, 769); Siyâm, 99, (C.II, 788); Siyâm, 155, (C.II, 804); Hac, 246, (C.II, 924); Hac, 314, (C.II, 945); Nikâh, 63, (C.II, 1035); Müsâkât, 129, (C.III, 1195); İmâret, 108, (C.III, 1498); İmâret, 155, (C.III, 1515); Edâhî, 44, (C.III, 1567); Âdâb, 28, (C.III, 1691); Selâm, 154, (C.IV, 1761); Fedâil, 68, (C.IV, 1810); Fezâil's-Sahâbe, 219, (C.IV, 1967); Zikr, 43, (C.IV, 2076); Zikr, 98, (C.IV, 2098); 56, (C.IV, 2194); Cennet, 60, (C.IV, 2196); Selâm, 46, (C.IV, 2292); Musâkât, 76, (C.III,1209); Musâkât, 142, (C.III,1231); Eymân, 14, (C.III,1272).

³⁰⁰ *Müslim*, İmân, 19, (C.I, 45).

2.23.3. Değerlendirme

Cerh ve ta'dil âlimleri, Süleymân b. Hayyân'ın güvenilirliği konusunda ihtilafa düşmektedirler. Âlimlerin büyük çoğunluğu onu orta seviyede değerlendirdikleri görülmektedir. İbn Adî ve diğer bazı âlimler hâfız olmadığını, hâfızasından rivâyetinde hata ve yanlış yaptığını belirtmişlerdir. Diğer bazı âlimler ise bu râviyi sika olarak kabul etmişlerdir. Buhârî bu râviyi hüccet olarak kabul etmediğinden, ondan sadece 4 hadisini rivâyet etmiş, onları da başka râvilerden mütâbaat ve şavahid hadislerle desteklemiştir. Müslim ise bu râviyi sika olarak kabul ettiğinden kendisinden çok sayıda hadis rivâyet etmiştir.

2.24. Vedâh b. Abdullah ebû Avâne (ö. 176/792)

Hikem b. Uteybe, Katâde, Muâviye b. Karre, Bekîr b. el-Ahnes, Rây Muhammed b. Sîrîn ve başkalarından rivâyet etmiş. Kendisinden Yezîd b. Ebî Zerî', Ebû Naîm, Affân, Müslim b. İbrâhîm, Heccâc el-Enmâtî, Ebû Velîd, Ahmed b. Abdullah b. Yûs ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.³⁰¹

Hakkında Ebû Hâtîm, *كتبه صحيحة، وإذا حدث من حفظه غلط كثيرا وهو صدوق* “*Kitapları sahih, hıfzından tahdis yaparken çok hata ettiğini ancak sadûk ve sika olduğunu*” ifade etmiştir. Ebû Zûr'a, *ثقة إذا حدث من كتابه* /*kitabında tahdis yaptığında sika*” olduğunu, Zehebî, Vedâh b. Abdullah'ın *ثقة حجة* /*sika ve hüccet*” olduğunu özellikle kitabından rivâyet ederken güvenilirliği daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.³⁰² İclî, es-sikat'ında zikr etmiş.³⁰³ İbn Hacer, Vedâh b. Abdullah'ın *أحد المشاهير وثقة* /*meşhur muhaddislerden, çoğu âlimlerin sika ve güven duyduğu bir râvî*” olduğunu, Ahmed b. Hanbel ve İbn el-Medîni (ö. 234/848), onun Katâde'nin rivâyetinde *gevşeklik*” ehli olduğunu, zira katâde'nin kitabı kaybolduktan sonra ondan hadis rivâyet etmiş olduğunu belirtmişlerdir.³⁰⁴

2.24.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Vedâh (Ebû Avâne) tarikiyle Mûsâ b. İsmâîl, Yahyâ b. Hammâd, Abdurrahmân b. Mübârek, Arîm ve Mûsâded'den birçok yerde ve bed'ül-vahiy konusundan toplamda 115 hadisini rivâyet etmiştir.³⁰⁵ Tüm hadislerini yazmak çok uzun zaman ve yer alacağından sadece bir hadisini yazmakla iktifa edeceğiz. Buhârî'nin, Vedâh (Ebû Avâne) tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ أَبِي عَائِشَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: {لَا تُحْرِكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ}

³⁰¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-ta'dil*, C.IX, 40-41.

³⁰² İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-ta'dil*, C.IX, 40-41.

³⁰³ İclî, *Tarîhu's-sikât*, s.464.

³⁰⁴ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, C.I, 445.

³⁰⁵ el-Bâcî, *et-Ta'dil ve 't-tecrîh*, C.III, 1200-1201.

[القيامة: 16] قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَالِجُ مِنَ التَّنْزِيلِ شِدَّةً، وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ شَفْتَيْهِ - فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَأَنَا أُحَرِّكُهُمَا لَكُمْ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَرِّكُهُمَا، وَقَالَ سَعِيدٌ: أَنَا أُحَرِّكُهُمَا كَمَا رَأَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يُحَرِّكُهُمَا، فَحَرَّكَ شَفْتَيْهِ - فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: {لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ} [القيامة: 17] قَالَ: جَمَعُهُ لَكَ فِي صَدْرِكَ وَتَقْرَأَهُ: {فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ} [القيامة: 18] قَالَ: فَاسْتَمِعْ لَهُ وَأَنْصِتْ: {ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ} [القيامة: 19] ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا أَنْ تَقْرَأَهُ، فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ إِذَا أَتَاهُ جِبْرِيلُ اسْتَمَعَ فَإِذَا انْطَلَقَ جِبْرِيلُ قَرَأَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا قَرَأَهُ

Mûsâ b. İsmâîl→Ebû Avâne →Mûsâ b. Ebî Âişe→ Saîd ibn Cubeyr→İbn Abbâs'dan tahdîs etti ki, o; “*لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ/Onu acele (kavrayıp ezber) etmen için dilini onunla depretme*” âyetinin tefsîri hakkında şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s), indirilen âyetler(in zabtı yüzün)den güçlük çeker ve bundan dolayı çok kereler dudaklarını kımıldatırdı. Bunu söylerken İbn Abbâs: İşte bak Rasûlullah dudaklarını nasıl kımıldatıyor idiye, ben de sana öylece kımıldatıyorum demiş. Bunun üzerine Yüce Allah O'na: “*لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ/Onu acele (kavrayıp ezber) etmen için (Cibrîl vahyi iyice bitirmeden) dilini onunla depretme*”. Onu (göğsünde) toplamak, onu (dilinde akıtıp) okutmak şübhesiz bize âiddir”. “*فَإِذَا قَرَأْتَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا* /Öyleyse biz onu okuduğumuz vakit, sen onun kırâatine uy”. *ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا*” âyetlerini indirdi. “Kur’ân’ı senin *Sonra onu açıklamak da bize âiddir*”³⁰⁶ göğsünde toplayıp onu okuyabilmen şübhesiz bize âiddir”; Kur’ân’ı (Cibrîl’in diliyle) sana okuduğumuzda onu dinle ve (sükût ederek) ona kulak ver; “Ondan sonra onu (dürüst) okumanı biz tekeffül ederiz” demektedir. İşte bundan sonra Rasûlullah’a ne zaman Cibrîl gelirse sükût edip, onu dinlerdi. Cibrîl gidince, onun getirdiği kelâmı (âyetleri), o nasıl okumuş ise Peygamber de öylece okur idi.³⁰⁷

2.24.2. Müslim’deki Rivâyetleri

Müslim, Vedâh (Ebû Avâne) tarikiyle Katâde, Ebû Mâlik b. Ömeyr ve Semmâk b. Hizb’den vudu’ ve başka konulardan, Ebû Bişr, Osmân b. Abdullah b. Mûheb, Mûsâ b. Ebû Aişe’den salât konusundan ve daha farklı râvilerden farklı konular olmak üzere 100 hadisini rivâyet etmiştir.³⁰⁸ Tüm hadislerini yazmak çok uzun zaman ve yer alacağından sadece bir hadisini yazmakla iktifa edeceğiz. Müslim’in, Vedâh (Ebû Avâne) tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعُبَيْرِيِّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا، فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

³⁰⁶ Kıyame, 75/16-19.

³⁰⁷ Buhârî, Bed’ü'l-Vahiy, 1, (C.I, VII).

³⁰⁸ İbn Mencûye, Ricâlü sahîhi Müslim, C.II, 311-312.

hadis rivâyet etmiş, diğer Kütübü's-sitte müellifleri ise bu râviyi hüccet olarak kabul etmişlerdir.³¹⁴

2.25.1. Buhârî'deki Rivâyetleri

Buhârî, Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfilî tarikiyle, salât, tefsir ve ahzap suresini Cüreyc ve Saîd b. Ebî Meryem'den bunlarda Hamîd et-Tavîl ve Yezîd b. Ebî Habîb'ten olmak üzere 14 hadisini rivâyet etmişlerdir.³¹⁵ Buhârî'nin, Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfilî tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَمِيدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: «بَرَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَوْبِهِ» قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: طَوَّلَهُ ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِيوبَ، حَدَّثَنِي حَمِيدٌ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسًا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Muhammed b. Yûsuf→Süfyân (es-Sevrî)→Humeyd→Enes b. Mâlik'ten→Peygamber (s.a.s) “*elbisesinin içine tükürdü*”... Ebû Abdillâh dediki: (Buhârî) Bu hadisi İbn Ebî Meryem'e uzun uzadıya zikredip şöyle dedi: Bize Yahya b. Eyyûb bize şöyle dedi: Bana Humeyd tahdîs edip: Ben (bu hadisin benzerini) Enes'in rivâyetiyle Peygamber (s.a.s)'den işittim, dedi.³¹⁶

2.25.2. Müslim'deki Rivâyetleri

Müslim, Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfilî tarikiyle Ca'fer b. Rabîa'dan vudu', Ammâre b. Gazyete'den salât, Yahyâ b. Ebî Saîd el-Ensâri'den salât, İsmâîl b. Ümmeye'den oruç, farklı râviler ve konularda olmak üzere 113 hadisini rivâyet etmiştir.³¹⁷ Tüm hadislerini yazmak çok uzun zaman ve yer alacağından sadece bir hadisini yazmakla iktifa edeceğiz. Müslim'in, Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfilî tarikiyle tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِيوبَ، وَفَتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، جَمِيعًا عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي سَهْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا الْحَدِيثِ نَحْوَ حَدِيثِ مَالِكٍ، غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْلَحَ، وَأَبِيهِ إِنْ صَدَقَ، أَوْ دَخَلَ الْجَنَّةَ وَأَبِيهِ إِنْ صَدَقَ»

Yahyâ b. Eyyûb→Kuteybe b. Saîd→ikisi birden→İsmâîl b. Ca'fer→Ebû Süheyl→Babası →Talha b. Ubeydillâh→Rasûlullah (s.a.s) 'den naklen bu hadisi Mâlik'in hadisi gibi rivâyet ettiler. Şu kadar var ki, (burada) Talha şöyle demiş:

³¹⁴ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, C.I, 450.

³¹⁵ el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, C.III,1203; *Buhârî*, Kible, 5, (C.I, 157); *Mevâkitü's-Salât*, 24, (C.I, 209); *Cemaât*, 5, (C.I, 233); *Sıfetu's-Salât*, 61, (C.I, 284); *İhsâr*, 38, (C.II, 660); *Savm*, 41, (C.II, 690); *Mezâlim*, 35, (C.II, 877); *Bed'ü'l-Vahy*, 3, (C.III, 1213); *Tefsîr*, 2, (C.IV, 1629); *Libâs*, 46, (C.V, 2203).

³¹⁶ *Buhârî*, *Vudû*, 70, (C.I, 95).

³¹⁷ İbn Mencûye, *Ricâlü sahîhi Müslim*, C.II, 311-312; *Müslim*, *İmân*, 11, (C.I, 41); *İmân*, 26, (C.I, 48); *İmân*, 73, (C.I, 68); *İmân*, 82, (C.I, 72); *İmân*, 107, (C.I, 78); *İmân*, 132, (C.I, 87); *İmân*, 164, (C.I, 99).

Bunun üzerine Resûlüllâh (s.a.s) “*Babasına and olsun, eğer doğru söyledi ise felaha erdi*”, yahud: “*Babasına and olsun, eğer doğru söyledi ise cennete girdi*”, buyurdu.³¹⁸

2.25.3. Değerlendirme

Münekkit âlimlerin, Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfilî konusunda farklı görüşler beyan ettikleri müşahade edilmektedir. Çoğunluğunun görüşü sika ve sadûk olduğu yönünde olduğu görülürken, bazı münekkitler ise kendisinde beis olmadığını, ezberinde tahdis ettiğinde zayıf olduğunu, kitabından rivâyetinde ise bir sakınca olmadığını belirtmektedirler. Buhârî, Yahyâ b. Eyyûb’ü hüccet olarak kabul etmemiştir. Sadece sika olarak kabul ettiği belli râvilerinden hadisleri seçerek mütâbaat ve şevâhid noktasında rivâyet etmiştir. Müslim ise bu râviyi diğer Kütübü’s-sitte müellifleri gibi sika olarak kabul ettiğinden çekinmeden kendisinden çok sayıda hadisi rivâyet etmiştir.

2.26. Züheyr b. Muhammed et-Temîmî (ö. 166/778)

Tam adı; Züheyr b. Muhammed et-Temîmî Ebû Munzûr el-Hurâsânî el-Mervezî’dir. Merv veya Herat köyünde dünyaya geldiği söyleniliyor; diğer bir bilgiye göre ise Nisâbur’lu olduğu, ilk olarak Şam şehrine geldiği daha sonrada Hicâz’a yerleştiği söylenmektedir. Zeyd b. Eslem, Şerîk b. Ebî Nemîr, Asım el-Ahvelî, Abdullah b. Muhammed b. Akîl, Muhammed b. el-Münker, Musâ b. Akabe ve başkalarından rivâyet etmiş. Ebû Dâvut et-Tayâlisî, Rûh b. İbâde, Ebû Amîr b. el-Akdî, Abdeurrahman b. Mehdî, Velîd b. Müslim, Yahyâ b. Ebû Bekr el-Kermânî, Ebû Asım, Ebû Hüzeyfe ve başkaları rivâyette bulunmuşlardır.³¹⁹

Hakkında, Ebû Hatîm, *حفظه* “*hâfızasında zayıflık*” oluştuğunu, kötü hâfızasından dolayı Şam’da rivâyet ettiği hadislerin, Irâk’ta rivâyet ettiği hadislerden daha fazla münker olduğunu, hâfızasından rivâyet ettiği hadisler içinde, çok “*اغاليط* /yanlışlar” olduğunu fakat kitabından olan rivâyetlerin Sâlih olduğunu belirtmiştir.³²⁰ Buhârî, (ö. 194/810) Züheyr hakkında, İbn Mehdî, Akdî, Musâ b. Mesut kendisinden hadis tahrir ettiğini, Şam ehli ise ondan “*منكر* /münker” hadisler rivâyet ettiğini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, Şamlıların münker hadis rivâyet ettikleri Züheyr, farklı bir Züheyr olduğunu tahmin ettiğini belirtmiştir.³²¹ İbn Adî, Şamlıların Züheyr’den rivâyet ederken hata yaptıklarını ancak Irak’lıların ondan hadis rivâyet ederken neredeyse hatasız olarak rivâyet ettiğini, kendisinde *ليس به*

³¹⁸ Müslim, İmân, 11, (C.I, 41).

³¹⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü’l-tehzîb*, C.III, 348-350.

³²⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, C. III, 589-590.

³²¹ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Tarihü’l-Kebîr*, Dârü’l-Kutubi’l-İlimiyye, Beyrût trz, C.III, 427.

“بأس/kendisinde beis olmadığını”, ifade etmiştir. Kelâbâzî, (ö. 380/990) Şam ehlinin ondan rivâyet ettiği hadisler “منكر/münker”, Basrâ ehlinin ondan rivâyetleri hadisler ise “صحيح/sahih” olduğunu;³²² Zehebî, bu râvinin “ثقة/sika” olduğu ancak rivâyet ettiği hadislerde “يأتي بما ينكر/garip yaparak münker olanı tahrîc ettiğini” söylemiştir.³²³

2.26.1. Buhârî’deki Rivâyetleri

Buhârî, Züheyr b. Muhammed’den o da Muhammed b. Amr tarikiyle Merdâ bölümünden bir hadisini, Zeyd b. Eslem’den İsti’zan konusunda bir hadisi mütâbaat olmak üzere toplamda 2 hadisini rivâyet etmiştir.³²⁴ Buhârî’nin, Züheyr b. Muhammed’den tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَلْحَلَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ، مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ، وَلَا هَمٍّ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَدَى وَلَا عَمٍّ، حَتَّى الشُّوْكَةِ يُشَاكُهَا، إِلَّا كَفَرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ»

Abdullah b. Muhammed→Abdumelik b. Ömer→Züheyr b. Muhammed→Muhammed b. Amr b. Halhale→Atâ’ b. Yesâr→Ebî Saîd el-Hudrî→Ebû Hureyre→Rasûlullah (s.a.s): “Herhangi bir müslümanın başına gelen yorgunluk, hastalık, tasa, keder, sıkıntı ve gamdan ayağına batan dikene kadar her şeyi, Allah müslümanın hata ve günahlarının bağışlanmasına vesile kılar, buyurdu”.³²⁵

2.26.2. Müslim’deki Rivâyetleri

Müslim, Züheyr b. Muhammed’den o da Suheyl b. Sâlih’ten İman kitabında biri asıl, diğeri ise mütâbaat olmak üzere 2 hadisini rivâyet etmiştir.³²⁶ Müslim, Züheyr b. Muhammed’den tahrîc ettiği bir rivâyeti aşağıdaki gibidir:

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ النَّعْمَانِ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ أَدْنَى أَهْلِ النَّارِ عَذَابًا يَنْتَعِلُ بِنَعْلَيْنِ مِنْ نَارٍ، يَغْلِي دِمَاغَهُ مِنْ حَرَارَةِ نَعْلَيْهِ»

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe→Yahyâ b. Ebî Bekr→Züheyr b. Muhammed→Süheyl b. Ebî Sâlih→Nu’mân b. Ebî Ayyâş→Ebî Saîd b. Hudrî→Rasûlullah→ “Cehennem ehlinin en hafif azabı, ayaklarına ateşten iki ayakkabı giydirilir, onun sıcaklığı ile beyni kaynar”.³²⁷

³²² Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-İrşâd*, C.I, 272-273.

³²³ Zehebî, *el-Kâşif*, C.I, 408.

³²⁴ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, 403; Buhârî, Merdâ, I, (C.VII, 114).

³²⁵ Buhârî, Merdâ, I, (C.VII, 114).

³²⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, C.I, 403; Müslim, İmân, 311, (C.I, 175);

³²⁷ Müslim, İmân, 211, C.I, 195.

2.26.3. Değerlendirme

Cerh ve ta'dil âlimleri, Züheyr b. Muhammed'in güvenilirliği konusunda ihitilafa düşmüşlerdir. Âlimlerin büyük çoğunluğu ise zayıf olarak tecirih ettiği görölmektedir. Ebû Hatîm, hâfızasında zayıflık oluştuğunu, özellikle Şam şehrindeki rivâyet ettiği hadisler Irâk şehrindeki rivâyet ettiği hadislerden daha fazla münker ve içinde yanlışlar olduğunu belirtirken, Ebû Hatîm'in bu görüşünü, Buhârî, İbn Mehdî, Ahmed b. Hanbel, İbn Adî ve Kelâbâzî gibi âlimler desteklemişlerdir. Buhârî Züheyr b. Muhammed'en sadece 1 hadisi rivâyet etmiş, bunu da aynı babda bir önceki ve sonraki hadislerle aynı manayı güçlendirmek suretiyle şavahid hadisi ile desteklemiştir. Müslim ise ondan 2 hadisini rivâyet etmiş ve aynı babda bu iki hadisi desteklemek konusunda başka şavahid hadisleri de rivâyet etmiştir. Anlaşılan o ki Buhârî ve Müslim, bu râviye güvenmemişler, sadece şavahid ve mütâbaat konusunda ondan hadis rivâyet etmişlerdir.

SONUÇ

Her çalışma bir gâye doğrultusunda yapılır. Bu çalışmanın gayesi de hadis tenkîd sebebi olan; sûü'l-hıfz kavramı üzerinde yoğunlaşmak olmuştur. Bu araştırmada; sûü'l-hıfz kavramı üzerine bir takım tanımlar yapılmakla beraber, en kabul görmüş tanım; İbn Hacer'in tanımıdır. Onun tanımı şöyledir; bir râvinin kalıcı olarak hafızasında zayıflık oluşmasından mütevellid, rivayet ettiği hadisler de doğrusu ile yanlışının eşit veya doğrusu, yanlışından daha az olması, şeklindedir. Sûü'l-hıfz çeşitli sebeplerden meydana gelebilmektedir. Bunlar; müzmin hastalıklar, psikolojik rahatsızlıklar, yaşlılık, kitapların çeşitli sebeplerden zayı olmaları; kaybolması, yanması, çalınması, gibi birtakım etkenlerdir. Öte yandan sûü'l-hıfz ile muhtelit kavramlar arasındaki fark açıklanmıştır. Yapılan araştırmada, âlimlerin üzerinde ittifak ettikleri bir tanım olmamakla beraber, İbn Hacer'in tanımlaması bu konuda kabul görülmüştür. Biz de bu tanımlama çerçevesinde bu tez çalışmasını ortaya koyduk. İbn Hacer, sûü'l-hıfz ile ihtilatı şöyle tarif etmiştir; ikisinin ortak yanı, yanlışlarının söz konusu olmasıdır. Ayrıldıkları yanı ise; ihtilatın kusuru sonradan ve geçici olabilmesi, sûü'l-hıfz ise kalıcı olarak hafızasında zayıflık oluşması şeklinde beyan etmiş olduğu görülmüştür. Öte yandan sûü'l-hıfz'dan etkilenen hadis türleri, Teferrüd, Musahhaf, Muharref, Muzdarib, Maklûb, Müdrec, Mevkuf, Mürsel, Muttasıl, Munkatı, Şâz, Münker ve Mu'allel gibi çeşitlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Üzerinde önemle durulan çalışmanın son bölümünde ise; İbn Hacerin, Fethü'l-Barîsi'nde *sahîhayn* sened zincirinde sadece sûü'l-hıfz ile tenkîd edilen râviler, akabinde cerh kitaplarında bu tenkîde uğrayan diğer râviler tespit edilmiştir. Daha sonra tabakat, ilel ve cerh kitaplarında bu râviler hakkındaki görüşler bir araya getirilerek objektif bir biçimde değerlendirme yapılmıştır. Yapılan çalışmada Sahîhayn'da 26 râvi, sûü'l-hıfz ile tenkîd yapıldığı tespit edilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu sadece bazı âlimler tarafından tenkîd edilmiş, âlimlerin birçoğu ise hüccet olarak kabul ettiği müşahede edilmiştir. Şeyheyn'in bu gibi râvilerden çok sayıda hadis rivâyet ettiği görülmektedir. Buna mukabil bazı râvilerin ise gerçekten zayıf olduğu tespit edilmiş, Şeyhân bu gibi râvilerden rivâyet ederken çok dikkatli davranarak, kimi râvilerin sadece belli hocalarından rivâyet ederken; kimilerinden ise sadece mütâbaat, ta'lik veya şevâhid olarak hadis rivâyet ettiği görülmüştür. Aşağıdaki sayfalarda râvilerin durumu detaylı bir şekilde verilmiştir.

KAYNAKÇA

AHMED MUHTÂR, Abdülhamîd Ömer, *Mu'cem'u-Lugatu'l-Arâbiyeti'l-Muâsire*, I-IV, Alimü'l-Kutub, şehir belirsiz, 2008.

Aydın, Abdullah, *DİA*, TDVY, Ankara 1992, C.XXXVII, 587-588.

ALİ el-KÂRÎ, Muhammed Ebû'l- Hasan Nûreddîn el-Melâ'l-Herevî, *Şerhu Nuhbetü'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, thk, eş-Şeyh Abdülfeth Ebû Ğudde, Dâru'l-Erkam, Beyrût, trz.

ÂNDOZÎ, Rînhâret bîter, *Tekmiletü'l-Meâcümü'l-Arabî*, thk, Muhammed selîm en-Nua'ymî-Cemâl el-Hayyat, Vezâretü's-Sakâfeti ve'l-İ'lam, I-XI, Irak, 2000.

BEŞÎR, Ali Ömer, *Menhec İmâm Ahmed fî İ'lâli'l-Ehâdis*, I-II, Vakfi's-Selâm, 2005.

BUHÂRÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *et-Tarihü'l-Kebîr*, Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-VIII, Beyrut, trz.

----- *es-Sahîh*, thk. Muhammed Nizâr Temîm-Heysen Nizâr Temîm, I-IX, Dâru'l-Kamer, Beyrut, trz.

el-BUSTÎ, İyâz b. Mûsâ İyâz b. Amrûn el-Yahsebî Ebü'l-Fazl, *el-İlma' ilâ Ma'rifeti Usûli'r-Rivaye ve Takyîdi's-Sema'*, thk, es-Seyyid Ahmed Sakar, Dâru't-Turâs -el-Mektebetü'l-İlmiye, Kahire, 1970.

el-CEZÂİRÎ, Tahîr b. Salâh (veya Muhammed b. Salâh) b. Ahmed b. Mûhib es-Su'danî el-Cezâirî sonra ed-Dimaşkî, *Tevcihü'n-Nazar ilâ Usûlü'l-Eser*, thk, Abdülfettah Ebû Ğudde, I-II, Mektebetü'l-Metbû'âtü'l-İslâmiye, Halep, trz.

ed-DAHLEVÎ, el-Hanefî Abdülhak b. seyfeddîn b. Sa'dullah el-Buhârî, *Mukaddime fî Usûli'l-Hadis*, thk, Selmân el-Hüseynî en-Nadvî, Dâru'l-Beşâirü'l-İslâmîye, Beyrût, trz.

FERÂHİDÎ, Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Tamîm el-Basrî, *Ayn*, thk, Mehdî el-Mahzûmî –Dr. İbrâhîm es-Samrâî, I-VIII, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, I-VI, trz.

el-FÂRİBÎ, Ebû Nasr İsmâ'il b. Hamâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tacü'l-Luğa ve Sihâhi'l-Arabiyye*, thk, Ahmed Abdülğafur Atâr, I-VI, Dâru'l-İlmi lilmelâyîn, Beyrût, 1987.

el-FÎRÛZABÂDÎ, Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûp, *el-Kamûsü'l-Muhît*, thk, Muhammed Na'îm el-Arkasûsî, Müassesetü'r-Risâle, Beyrût, 2005.

el-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, *el-Câmi' li Ahlaku'r-Râvi ve Adabu's-Sâmi'*, thk, Mahmûd et-Tahân, I-II, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyâd, 2002.

----- *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, thk, Ebû Abdullah es-Süverekî İbrâhîm Hamdî el-Medinî, el-Mektebetü'l-İlmiye, el-Medînetü'l-Münevvere, trz.

ITR, Nüreddîn, *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmu'l-Hadis*, trz, Dârü'l-Fikr, Dimeşk, 1997.

el-KELÂBÂZÎ, Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin Ebû Nasr el-Buhârî, thk, Abdullah el-Leysî, *el-Hidâye ve'l-İrşad*, I-II, Dârü'l -Ma'rife, Beyrût, 1986.

el-İCLÎ, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah, *Ma'rifetü's-sikât min Ricâl Ehlü'l-İlmi ve'l-Hadis vemine'd-Du'âfâi ve Zikri Mezâhibihim*, thk, Abdülâlîm Abdülazîm el-Bestevî, Mektebetü'd-Dâr, I-II, Medînetü'l-Münevvere, 1984.

-----*Tarihü's-Sikât*, Dârül-Bâz, 1984.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Munî', *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, thk, Muhammed Abdülkâdir Atâ, el-Kütübü'l-İlmiye, Beyrût, 1990.

İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullah el-Curcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, thk, Âdil Ahmed- Alî Muhammed, I-IX, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

İBN SALÂH, Osmân b. Abdurrahmân Ebû Bekir Takyeddîn, *Ulûmu'l-Hadis Mukaddimetu İbn Salâh*, thk, Nureddîn Itr, Dârü'l-Fikr, Sûriye, 1986.

İBN EBÎ HÂTİM, Abdurrahmân er-Râzî, *Kitâbü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dârü'l-Turâsü'l-Arâbî, I-IX, Beyrût 1952.

İBN-ESÎR, İzzuddîn Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Cezerî, *Câmiu'l-Usûl*, thk. Abdülkadir el-Arnâvût, I-XII, Mektebetü'l-Halvânî, Beyrût, 1969.

İBN ŞÂHÎN, Ebû Hafs b. Ömer b. Ahmet b. Osmân b. Ahmet b. Muhammed b. Eyyûb b. Ezdâz el-Bağdâdî, *Târih Esmâi's-Sikât*, thk, Subhî es-Samrâî, ed-Dârü's-Selefiyye, Kuveyt, 1984.

İBN HACER, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalâhi Ehli'l-Eser*, thk. Nüteddîn Itr, Matbatü's-Sabah, Dimeşk, 2000.

-----*Tehzîbü't-Tehzîb*, Mektebetü Dâireti'l-Meârifi'n-Nizâmiye, Hindistan, 1908.

-----*Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Âdil Mürşid, Müessesetu'r-Risâle, I-IV, Beyrut, 1999.

-----*Fethü'l-Barî*, thk, Muhammed Fuâd Abdulkakî, I-XIII, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût,1959.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu'âz b. Ma'bed et-Tamîmî Ebû Hâtîm ed-Dâremî el-Bûstî, *el-İhsân fî Takrîb Sahîh*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1988.

-----*Kitâbu'l-Mecruhîn mine'l-Muhaddisîn*, thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefî, I-II, Dâru'l-Sami'î, Riyâd 2000.

-----*Kitabü's-Sikât*, thk. Muhammed Abdu'l-Mü'id Hân, I-X, Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1973.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbillâh-Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, I-V, Daru'l-Me'ârif, Kahire, trz.

el-MA'REBÎ, Ebi'l-Hasan Mustafa b. İsmâ'il es-Süleymânî, *el-Cevâhirü's-Süleymâniye Şerhü'l-Menzûmetü'l-Beykuniye*, Dârü'l-Keyân, Riyâd, 2006.

-----*Mecmeü'l-Lugatü'l-Arabîye*, İbrâhîm Mustafa/Ahmed ez-Zeyyâd/Hâmid Abdülkâdir/Muhammed en-Naccâr, *Mu'cemu'l-Vesît*, Dârü'd-Da'va, Kâhire, trz.

el-MUNZİRÎ, Abdülazîm b. Abdülkavî el-Munzirî Ebû Ahmed, *Risale fî'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, thk, Abdurrahman Abdülcebbâr el-Feryuvanî, Mektebet'd-Dârü'l-Aksâ, Kuveyt, 2005.

İBN HANBEL, Ebû Abdullah b. Ahmet b. Muhammed b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *el-İlel ve Me'rifeti'r-Ricâl*, thk, Vasiyüllah b. Muhammed Abbâs, I-III, Dârü'l-Hânî, Riyâd, trz.

er-RÂZÎ, Zeyneddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir el-Hanefî, *Muhtâru's-Sihâh*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 1999.

eş-ŞAFİÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs b. Osmân b. Şâfiî b. Abdülmuttâlib b. Abdülmenâf el-Muttallibî el-Kureyşî el-Mekkî, *er-Risâle*, thk, Ahmed Şâkir, Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1940.

NESÂÎ, Ahmed b. Şu'ayb, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, 1986.

el-MİZZÎ, Ebû'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî, *Tehzîbu'l-Kemal fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-XXXV, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1983.

el-MURSI, Ebü'l-Hasan Alî b. İsmâ'îl b. Seyde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-Azami*, thk, Abdülhamîd Handâvî, I-XI, Darü'l-Kütübi'l-İlmîye, Beyrût, 2000.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk, Muhammed Fuâd Abdülbakî, I-V, Dâru İhyau't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, trz.

es-SEHÂVÎ, Şemseddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Osmân b. Muhammed, *Fetü'l-Muğîs bi Şerhi elfiyeti'l-Hadisi'l-İrâkî*, thk, Alî Hüseyîn Alî, I-V, Mektebü's-Sünne, Mısır, 2003.

el-UKAYLÎ, Ebü Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ b. Hammâd el-Mekkî, *ed-Duâ'fâu'l-Kebîr*, thk, Abdülmü'tî Emîn el-Kal'acî, I-V, Dârü'l-Metebetü'l-İlmîye, Beyrût, 1984.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahâk Ebü İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk, Beşşâr Avâd, I-V, Dârü'l-Garbü'l-İslâmî, Beyrût, 1998.

ZEHEBÎ, Ebü Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-IV, Darü'l-Kutubi'l-İlmîye, Beyrût, trz.

-----*Mizânü'l-İ'tilâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk, Ali Muhammed el-Bucâvî, I-IV, Darü'l-Ma'rife, Beyrût 1963.

-----*Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXV, Darü'l-Hadis, Kahîre, 2006.

-----*el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehu Rivâyetün fi Kütübü's-Sitte*, thk, Muhammed Avâme Ahmed Muhammed Nemr el-Hâtib, Darü'l-Kible li's-Sakâfetü'l-İslâmiyye, Cidde, 1992.

ez-ZUBEYDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdürrazâk el-Hüseynî Ebü'l-Fayd el-Mürtezâ, *Tacu'l-Arûs min Cevâhir'l-Kamûs*, thk, Komisyon, Dârü'l-Hidâye trz.

EKLER

Tablo1: Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde Sûû'l-hıfz ile Tenkîd Edilen Râviler

NO	RAVİ İSMİ	BUHÂRÎ'DEKİ HADİS SAYISI	MÜSLİM'DEKİ HADİS SAYISI
1	Abdurabbih b. Nâfî' (ö. 172/788)	11	1
2	Abdulazîz b. Muhammed ed-Dâreverdî (186/802)	14	36
3	Abdülmelik b. Umeyr el-Kureşî, el-Kûfî, (136/753)	14	23
4	Ahmed b. Beşîr el-Kûfî (ö. 197/812)	1	0
5	Asım b. Behdele (Ebi'n-Nucûd) (ö. 128/745)	3	1
6	Cerîr b. Abdülhamîd (ö. 187/803)	127	400
7	Hafs b.Gıyâs (ö.194/810)	31	44
8	Hammâd b. Seleme (ö.167/784)	5	84
9	Hemmâm b. Yahyâ el-Basrî (164/781)	7	6
10	Hişâm b. Ammâr (ö.245/859)	4	0
11	Hişâm b. Hessân el-Kardûsî (ö.148/765)	7	17
12	Hişâm b. Urve b. Zübeyr b. Avâm (ö.145/762)	156	122
13	Hüseyin b. Abdurrahman (ö.136/753)	11	4
14	Kabîse b. Ukbe (ö.215/830)	43	1
15	Ma'mer b. Râşid Ebû Urve (ö.153/770)	358	357
16	Muhammed b. Amr (ö. 145/762)	3	7
17	Mûsâ b. Mes'ud Ebû Hüzeyfe en-Nehdî (ö.220/835)	4	0
18	Mu'temir b. Süleymân et-Teymî (ö. 187/803)	7	15
19	Ömer b. Muhammed (250/864)	2	0
20	Saîd b. İyâs el-Cüreyrî(ö. 144/762)	8	36
21	Selâm b. Ebî Mutî' (ö. 164/780)	3	1
22	Suheyl b. Ebî Sâlih es-Semmân (ö. 138/755)	3	128
23	Süleymân b. Hayyân (ö. 189/805)	4	37
24	Vedâh b. Abdullah Ebû Avâne (ö. 176/792)	115	100
25	Yahyâ b. Eyyûb el-Gâfekî el-Mısrî (ö. 163/780)	14	113
26	Züheyr b. Muhammed et-Temîmî (ö. 166/778)	2	2

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Mehmet EGRİN
Doğum Yeri	Karakoçan
Doğum Tarihi	15.08.1976

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Fırat Üniversitesi Elazığ
Fakülte	İlahiyat
Bölüm	İlahiyat

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Diyanet İşleri Başkanlığı
Görevi/Pozisyonu	Vaiz
Tecrübe Süresi	13 Yıl

İLETİŞİM

Adres	İlçe Müftülüğü Karakoçan Elazığ
E-mail	mehmetegrin76@hotmail.com